

**MUŞ İLİ VE BAĞLI İLÇELERDE (MUŞ MERKEZ-VARTO-BULANIK-
MALAZGİRT-KORKUT-HASKÖY) TARİHİ MEZAR TAŞLARI
(TESPİT-TRANSKRİPT-DEĞERLENDİRME)**

Selahattin ASLAN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hasan AKDAĞ

Uşak

Ocak 2019

**MUŞ İLİ VE BAĞLI İLÇELERDE (MUŞ MERKEZ-VARTO-BULANIK-
MALAZGİRT-KORKUT-HASKÖY) TARİHİ MEZAR TAŞLARI
(TESPİT-TRANSKRİPT-DEĞERLENDİRME)**

Selahattin ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı

Geleneksel Türk Sanatları Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hasan Akdağ

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2019

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Geleneksel Türk Sanatları Ana Bilim / Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Programı 144014007 no'lu öğrencisi Selahattin ASLAN'ın "Muş İli ve Bağlı İlçelerde (Muş Merkez-Varto-Bulanık-Malazgirt Korkut-Hasköy) Tarihi Mezar Taşları (Tespit-Transkript-Değerlendirme)" adlı tezi 18/01/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Dr. Öğretim Üyesi Hasan AKDAĞ	
Üye	: Prof. Dr. Bilal SEZER	
Üye	: Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin ELİTOK	

Enstitü Müdürü

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

MUŞ İLİ VE BAĞLI İLÇELERDE (MUŞ MERKEZ-VARTO-BULANIK-MALAZGİRT-KORKUT-HASKÖY) TARİHİ MEZAR TAŞLARI (TESPİT-TRANSKRİPT-DEĞERLENDİRME)

Selahattin ASLAN

Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı

Geleneksel Türk Sanatları Bilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. Hasan AKDAĞ

Bu çalışmada Muş ilinde geniş bir alanı kapsayan geleneksel sanat abideleri arasında yer alan mezar taşları incelenmektedir. Çalışma Muş ili ile Hasköy, Bulanık, Korkut, Malazgirt ve Varto ilçeleri, belde, köy ve mezralarını kapsayan yüzey alan çalışmasıdır.

Bu çalışma Muş ilinin tarihi ve kültürel yapısı bağlamında mezar taşlarının Türk sanat tarihi içindeki önemini ele almış ve bu çerçevede günümüze kadar sağlam gelebilmiş baş, ayak ve sandukalardan oluşan incelenmeye değer tüm mezar taşlarını kapsamaktadır. Ulaşılan ve incelenmeye değer görülen mezar taşları, kapsamlı değerlendirmeye alınmış, fotoğrafları çekilmiş ve tasnif edilmiştir. Mezar taşlarının incelenmesi sonucunda bölge insanı açısından önem arz eden şehit, âlim, şeyh ve zat diye bilinen kişilerin kimlikleri ortaya çıkarılmıştır. Mezar sahibinin dünya hayatına ilişkin bilgilerine ulaşılmış, mezar taşlarının yüzeyinde bulunan süsleme unsurları değerlendirilmiş ve mezar yapımında kullanılan malzemeler ortaya konulmuştur. Mezar yapımında kullanılan taşların genellikle yöreye özgü taşlar olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muş, tarihi mezar taşları, yazı, süsleme, teknik.

ABSTRACT

HISTORICAL CEMETERY STONES IN MUS AND IT'S COUNTIES (MUS-VARTO-BULANIK-MALAZGIRT-KORKUT-HASKOY) (DETECTION-TRANSCRIPT-EVALUATION)

Selahattin ASLAN

Department of Traditional Turkish Arts

Social Sciences Institute Usak University, December 2019

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Hasan AKDAĞ

Historical tombstones in the provinces of Mus and Must which are representations of the mortal world and concrete masterpieces of our tradition have greatly expanded our work to date with the changing areas of settlement. For this reason, a surface area study consisting Mus, and it's provinces' which are Haskoy, Bulanik, Korkut, Malazgirt and Varto districts, towns and villages, was conducted.

Since any scientific work related to the historical tombstones in Mus and its provinces has not been done and because this study is essential all of the tombstones are examined including the head, the foot and the sarcophagus which were able to arrive as robust till today. Especially knowing the identity of the martyrs, sheikhs in the tombstones found in the region which is important for the people of the region, discovering the knowledge of the grave owner's world life, examining the decoration elements on the tombstones and lastly documenting these mentioned elements as catalogs are important elements of our work.

Keywords: Mus, historical, grave, stones, article, ornament, technical.

ÖNSÖZ

Yeryüzünde yaşamış tüm toplumlar, gerek inanç sistemlerini gerekse yaşamlarının bütün alanlarındaki kültürel öğelerini sanatsal bir forma büründürme ve güzeli ortaya çıkarma çabasında olmuşlardır. Bu çabayı tüm el aletlerinde sanatsal bir şekilde göstermeye çalışmışlardır. Sanat unsurlarının ilmek ilmek işlendiği ve işlenen motiflerin ait olduğu toplumun yaşam kalitesini, refahını ve her yönden birikimini günümüzün müstakil kültür abideleri olan mezar taşlarında görmek mümkündür. Bu yapılar, Türk sanat tarihi ve kültürü açısından geçmişten günümüze kültür aktarması açısından büyük önem arz eder.

Muş ili konumu ve tarihi itibarıyla önemli bir yere sahiptir. “Muş İli ve Muş’a Bağlı İlçelerde (Muş Merkez-Varto-Bulanık-Malazgirt-Korkut-Hasköy) Tarihi Mezar Taşları” adlı tezimizde kültür mirasımız olan ve her türlü tahribata uğramasına rağmen günümüze kadar ulaşmış mezar taşlarının tamamı incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırma konusunu belirlemede ve çalışmamın her aşamasında bana desteklerini ve birikimlerini esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Hasan Akdağ, hocam Prof. Dr. Bilal Sezer ve Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Elitok’a, çalışma sahasında yer bildirimini, alan bilgisi ve döküm kayıtları konusunda yardımlarını esirgemeyen Muş İl Kültür ve Turizm Müdür Vekili Mevlüt Doğan’a, çalışmada yer alan mezar taşlarının okunmasında yardımcı olan Yusuf Coşkun Bey ve Dr. Öğr. Üyesi Recep Yılmaz’a, saygıdeğer arkadaşım Dr. Öğretim Üyesi Şükrü Bilici’ye ve tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler: 1982 yılında Elazığ'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini Elazığ'da tamamladı. 2006 yılında kazandığı Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Tezhip Ana Sanat Dalı Programından 2010 tarihinde mezun oldu. 2014 yılında Muş Alparslan Üniversitesinde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2016 yılında Muş Alparslan Üniversitesi Kültür Sanat Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde başladığı Müdür Yardımcılığı ve 2017 yılında başladığı El Sanatları Bölüm Başkanlığı görevlerini sürdürmektedir.

Adı Soyadı : Selahattin Aslan
Doğum Yeri ve Tarihi : Palu / Elazığ -12.11.1982
Lisans Eğitim : Atatürk Üniversitesi
Yüksek Lisans Eğitimi : Uşak Üniversitesi
Bildiği Yabancı Dil : İngilizce

İletişim

e-posta adresi : s.aslan@alparslan.edu.tr
selahattin_aslan23@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
MUŞ'UN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	9
1.1. MEZAR KÜLTÜ VE ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ.....	9
1.1.1. İnanışlara Göre Ölü Gömme Geleneği ve Mezar Kültü.....	10
1.2. ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA TÜRKLERDE MEZAR KÜLTÜ	18
1.2.1. Prehistorik Dönemde Ölü Gömme ve Mezar Geleneği	18
1.2.2. Hunlarda Ölü Gömme Geleneği	20
1.2.3. Göktürklerde Ölü Gömme Geleneği	21
1.2.4. Uygurlarda Ölü Gömme Geleneği.....	23
1.2.5. Türklerin İslam'ı Kabulünden Sonra Anadolu'da Ölü Gömme Geleneği	24
1.2.6. Muş'ta Ölü Gömme Geleneği ve Mezar Kültü.....	26
İKİNCİ BÖLÜM	28
2.1. TESPİTLER	28
2.1.1. Kale Mahallesi Mezarlığı.....	28
2.1.2. Yukarı Sızma Köyü Mezarlığı	43
4.1.3. Aligedik Köyü Mezarlığı	44
2.1.4. Aydın Köyü Mezarlığı	47
2.1.5. Ekindüzü Köyü Mezarlığı	51
2.1.6. Kayaşık Köyü Mezarlığı.....	52
2.1.7. Çatbaşı Köyü Mezarlığı.....	55
2.1.8. Güzeltepe Köyü Mezarlığı.....	59
2.1.9. Elmabulak Köyü Mezarlığı.....	74
2.1.10. Koğuktaş Köyü Mezarlığı	76
2.1.11. Korkut Merkez Mezarlığı.....	78
2.1.12. Pınarüstü Köyü Mezarlığı.....	96
2.1.13. Sarmaşık Köyü Mezarlığı.....	99
2.1.14. Sazlıkbaşı Mezarlığı.....	105
2.1.15. Tan Köyü Mezarlığı	110
2.1.16. Yolgözler Köyü Mezarlığı.....	111
2.1.17. Yolgözler Köyü Şehitler Mezarlığı	119
2.1.18. Yokuşbaşı Mezarlığı	131

2.1.19. Esenlik Köyü Mezarlığı	134
2.1.20. Kurganlı Köyü Mezarlığı	139
2.1.21. Abdalbayazıt Köyü Mezarlığı	142
2.1.22. Mollakent Köyü Mezarlığı	143
2.1.23. Tatargazi Köyü Mezarlığı	155
2.1.24. Hasanpaşa Köyü Mezarlığı	157
2.1.25. Değerli Köyü Mezarlığı	161
2.1.26. Oğlakçı Köyü Mezarlığı.....	162
2.2. DEĞERLENDİRME	163
2.2.1.1. Toprak Tipi Mezarlar	163
2.2.1.2. Kaideli mezarlar	164
2.2.1.3. Sandıklı Mezarlar.....	165
2.2.1.3.1. Açık Sandıklı Mezarlar	165
2.2.1.3.2. Kapalı Sandık Mezarlar	166
2.2.1.4. Serpuşlu Mezar Taşları	166
2.2.1.5. Bezemeli mezar Taşları	167
2.2.1.5.1. Bitkisel Bezemeli Mezar Taşları	168
2.2.1.5.2. Geometrik Bezemeli Mezarlar	168
2.2.1.5.3. Nesne ve Silah Bezemeli Mezar Taşları	168
SONUÇ.....	170
KAYNAKÇA	173

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Hazireler	2
Tablo :2 İsimsiz Mezar	28
Tablo 3: Muhammed b. Receb'in mezar taşı	29
Tablo 4: Hüseyin Ağa	30
Tablo 5: B. El Hacı	31
Tablo 6: İsimsiz Mezar	32
Tablo 7: Recep Ağa b. Ali Dede	33
Tablo 8: Beytullah b. Sadullah	99
Tablo 9: İsimsiz Mezar	160

GİRİŞ

Ölüm olayında estetik olguyu yansıtan en güzel örnekler olan mezar taşları, ölüm ve ötesi duygu, düşünce, inanış, sanat anlayışı, ölen kişilerin refah düzeyi, eğitim seviyesi, mesleği ve dünyada yaşarken yaptığı eylemleri anlatması bakımından önem arz etmektedir. Özellikle mezar geleneğinin Türk toplumlarında daha fazla görüldüğü yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır. Diğer mimari ve sanat yapıtlarında olduğu gibi Muş mezar taşları da dönemin geleneğini, sosyokültürel durumunu yansıtmaktadır.

Bu çalışma Türk ve İslam Sanatları alanındaki mevcut kaynaklara mezar taşlarıyla ilgili yeni kaynak eklemeyi amaçlamaktadır. Mezar taşlarının oluşum sürecinde birçok boyut yer almaktadır. Ölen kişinin statüsü, kahramanlıkları, gelir seviyesi yanında mezar taşında kullanılan taş veya mermerler ile mezar yazıları ve süslemelerden oluşan kapsamlı bir süreçtir. Bu boyutlar göz önünde bulundurularak özellikle İslamiyet'in Muş bölgesinde yayılmaya başladığı tarihten Cumhuriyetin kuruluşuna kadar ele alınan ‘‘Muş Merkez ve Bağlı İlçelerde (Muş Merkez-Varto-Bulanık-Malazgirt-Korkut-Hasköy) Tarihi Mezar Taşları incelenmiştir.

‘‘Muş ve Bağlı İlçelerde (Muş Merkez-Varto-Bulanık-Malazgirt-Korkut-Hasköy) Tarihi Mezar Taşları’’ adlı bu çalışmada Geleneksel Türk El Sanatları kapsamında bölgede yapılmış olan tarihi mezar taşları, şekil, tezyin unsurları, yazı, yazı şekilleri, taşlara şekil verme teknikleri ve etkilenilen tarzlar açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın amacı çeşitli nedenlerden dolayı tahribata uğrayan Türk Kültür Tarihi mirası olan mezar taşlarının değerinin anlaşılması, korunması, bilimsel yönden incelenip kayıt altına alınması neticesinde gelecek kuşaklara aktarılmasıdır.

Mimari yapıların tahrip veya yok olmasının nedenlerinin başında doğa olayları, savaşlar ve işgaller gelmektedir. Muş ilinde çarpık kentleşme sonucunda tahrip edilen veya yok edilen camii, han, hamam, köprü, ev, mezarlık ve kiliseler bulunmaktadır. Özellikle tarihi mezarlıklar ve mezar taşları doğanın ve insanın etkisiyle günden güne hızla tahrip edilmektedir. Ayrıca bütün mezarlıklarda yeni gömülere yer verilmesi tahribatı artırmaktadır. (Klavuz, 2008, s. 305). Muş merkez ve bazı ilçelerinde, ören yerlerinde bu tahribat önemli bir düzeydedir.

Konunun kapsam sınırlarını oluşturan mezar taşı yerleri ve sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Hazireler

İncelenen Mezarlık Yeri	Mezarlık Âdeti
Kale Mahallesi	16
Yukarısızma Köyü	1
Aligedik Köyü	3
Aydın Köyü	4
Ekindüzü Köyü	1
Kayaşık Köyü	2
Çatbaşı Köyü	3
Güzeltepe Köyü	4
Büvetli Köyü	10
Elmabulak Köyü	1
Koç Köyü	1
Koçuktaş Köyü	2
Korkut Merkez	7
İçboğaz Köyü	7
Pınarüstü Köyü	2
Sarmaşık Köyü	6
Tan Köyü	1
Yolgözler Köyü	7
Yolgözler Köyü Şehitler	10
Yokuşbaşı Köyü	1
Günbatmaz Köyü	2
Esenlik Köyü	4
Kurganlı Köyü	2
Abdalbayazıt Köyü	1
Mollakent Köyü	7
Hasanpaşa Köyü	3
Değerli Köyü	1
Oğlakçı Köyü	1

Bu çalışmada alan taraması yöntemi kullanılmıştır. Alanyazında konu ile ilgili tez, makale, bildiri ve dergi gibi mevcut yazılı kaynaklar incelenmiştir. Çevre illerde bilimsel verilere örnek teşkil edilebilecek her türlü yazılı kaynak değerlendirilmiştir. Konu kapsamında Muş ili, ilçeleri, köyleri ve mezarlarında yer alan mezarlıklara imkânlar ölçüsünde ulaşılmıştır. Alan taraması sürecinde Muş ilinde yer alan mezarlıkların büyük bir bölümüne ulaşılmaya çalışılmış, mezarlıklar gezilmiş, mezar yazıları okunmuş, okunamayan önemli mezar taşları tekrar incelenmiştir. İnceleme esnasında mezar taşları şahideleri, sandukaları ölçülendirilmiş, taşlar okunup not edilerek fotoğrafları çekilmiş, okunamayan mezar taşları ise uzmanlara gösterilmek üzere fotoğrafları çekilmiştir. Bu işlemlerin tamamında büyük hassasiyet gösterilmiş, mezar taşlarına ve yapısına hiçbir şekilde

müdahale edilmemiş ve zarar verilmemiştir. Alan taraması olarak Muş il sınırları içinde bulunan mezarlıklardaki mezar taşları hakkında daha önce kapsamlı bir çalışma yapılmaması yapılan bu çalışmayı Türk tarihi, kültürü ve sanatı açısından önemli hale getirmektedir.

Bu çalışmanın giriş bölümü konunun tanımı, amacı, niteliği ve sınırlarından oluşturmaktadır. İkinci bölümde Muş Adının Tarihçesi, Muş'un Coğrafi Durumu, Muş'un Tarihçesine yer verilmiştir. Üçüncü bölüm Mezar Kültü ve Ölü Gömme Geleneklerinin kapsamaktadır. Dördüncü bölümde Orta Asya'dan Anadolu'ya Türklerde Mezar Kültü Başlığı altında, Prehistorik Dönemde Ölü Gömme ve Mezar Geleneği, Hunlarda Ölü Gömme Geleneği, Göktürklerde Ölü Gömme Geleneği, Uygurlarda Ölü Gömme Geleneğine yer verilmiştir. Beşinci bölümde Muş'ta Ölü Gömme Geleneği ve Mezar Kültüne göre Ölü Gömme Geleneğinin oluşumu incelenmiştir. Altıncı bölüm katalog kısmından oluşmaktadır. Bu kısımda kayda değer mezar taşlarının bulunduğu yerler ile alakalı genel bilgiler verilmiş olup her mezar taşı hakkında detaylı gözlemler yapılmıştır. Araştırmanın içinde yer alan fotoğraflar hazırlanan tabloların altına konulmuştur. Yedinci bölümde Mezar Tipleri, sekizinci bölümde ise çalışmanın Değerlendirme, Karşılaştırma ve Sonuç kısımları yer almaktadır

MUŞ'UN COĞRAFİ KONUMU ve TARİHÇESİ

Türkiye'deki birçok şehrin isimlerinin nereden ve ne anlama geldiği bilinmekle beraber Muş ilinin hala ne anlama geldiği konusu tartışılmaktadır (Eser, 2014, s.212). Muş'un ilk ne zaman kurulduğu ve adının kaynağı kesin olarak bilinmemekle beraber, Muş adına dair pek çok rivayet bulunmaktadır. (Muş 1989, 1989). Muş isminin Arapça, Farsça, Türkçe, Süryanice, İbranice, Ermenice ve çeşitli dillerde farklı anlamlara gelen telaffuzlarına rastlanmaktadır. Muş adının Arapça'da Muşa'şa, "Şeffaf, ince ve parlak" (Aykan, 2015) anlamına gelen bir sıfat olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Muş adına Mucemü'l-Büldan adlı eserinde yer veren Yakut el-Hamevi, söz konusu kelimenin Arapça olmadığını söylemektedir." (Ekmekçi, 2014, s.47) Başka bir rivayette ise Muş isminin Farsça olduğu kanısındadır. Farsça'da Muş, fare, sıçan, nehirlerde yolcu taşıyan küçük vapur veya amiralin emrinde keşif hizmeti gören amirlerini götüren küçük gemi anlamına gelmektedir (Aykan, 2015). Şehrin adının Farsça olması için şehrin tarihinde

İranlıların başrol oynadığı bir dönem olmalıdır. Ancak böyle bir durum da görülmemektedir (Ekmekçi, 2014, s.46).

Muş adının Türkçe olduğu görüşü de ileri sürülmektedir. Burada Muş kelimesi açıklanırken, “Türkçe’de Muş, kedi anlamına gelmektedir.” denilerek Divan-ı Lügati-Türk’ten bir beyti delil getirenler vardır. Bununla beraber bir yerin adını, sadece dil üzerinden açıklayarak birtakım yargılara gitmek doğru bir yaklaşım olmayabilir (Ekmekçi, 2014).

1914 Bitlis vilayet salnamesinde Muş adının İbranice; “Sulak, verimli ve otlak” anlamına gelen “Muşa” kelimesinden geldiği ileri sürülmüştür. (Ekmekçi,2014) İbranice Muş’a kelimesinden gelen “Sulak, otlak ve verimli anlamına gelen bu görüş kuvvetli bir ihtimal olduğunu belirtenler, gerekçe olarak Muş şehrinin coğrafi yapısının bu görüşe uygun olduğu belirtilmektedir. (Ekmekçi, 2014) Miladi 1892 tarihli Muş vilayet salnamesinde Süryani dilinde, akarsuların ve nehirlerin geçtiği yer olarak belirtilmektedir (Aykan, 2015).

“İlk Çağ’da Muş’u da içine alan bölgeye “Taronitid” deniyordu. Bu bölgenin merkezi durumundaki Muş’un adı da kimi kaynaklarda “Taron” olarak geçmektedir. (Ekmekçi, 2014) Muş Ovası, Antik Daron/Duruperan (Doğu Ermenicesi: Taron/Turuberan) ülkesidir (Hovannısiyan, 2016, s. 45). Başka bir rivayete göre “Muş” kelimesinin Muşkiler’den geldiğidir (Yılmaz, 2009, s. 12). MÖ II. Binin ikinci yarısında Orta Anadolu’da Hatti egemenliğine son vererek doğuya doğru genişleyen Muşkilerin bir kolu Muş yöresine gelerek şehrin temelini atmış, daha sonra da buradan Asur topraklarına girmişlerdir. Nitekim bir Asur metninde bu rivayeti doğrular bilgilere rastlanmıştır (Muş, 1989).

Muş kelimesi, Ermenice ‘duman’ anlamına gelmektedir. Ermenicede Munç (Dilsiz), Muş dağ (Kürk), Mşag (Rençber, Çiftçi), sözcükleri varsa da Muş diye bir sözcük yoktur” demektedir (Ekmekçi, 2014). Yukarıda belirtilen farklı dillerde Muş kelimesinin yorumlanması neticesinde belli bir çerçeveye ve herkesin üzerinde uzlaşmaya vardığı bir kökene sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve Çin, Orta Çağ’dan sonra ise Avrupa ve Kuzey Amerika yaşanılabilirlik açısından en zengin bölgeler arasındadır (Sayılan, 2007, s. 112). Muş ili Anadolu’nun Mezopotamya bölgesinde yer almaktadır. Doğu

Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde yer alan Muş, coğrafi konumu ve tarihi bakımından önemli bir yerleşim birimidir (Çağlayan, 2014). Muş ili artan genç nüfusuyla Türkiye nüfus ortalamalarının üstündedir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2015 yılı sonuçlarına göre Muş'un nüfusu 408.728 kişidir. Yaklaşık yüz ölçümü, 8196 km²'dir. Türkiye yüzölçümünün yüzde 1,1'ini kaplar (Ekmekçi, 2014). Muş ili doğudan Ağrı'nın Patnos ve Tutak, Bitlis'in Ahlat ve Adilcevaz, kuzeyden Erzurum'un Karayazı, Hınıs, Tekman, Karaçoban (1987'den sonra), batıdan Bingöl'ün Karlıova ve Solhan, güneyden ise Diyarbakır'ın Kulp, Siirt'in Sason ve Bitlis'in Güroymak (1987'den sonra) ve Mutki ilçeleriyle çevrilidir (Muş 1989, s. 11).

Muş Ovası'nın kuzey kesimini sınırlayan dağlık sahaların batısını Şerafettin Dağları'nın doğuya doğru uzantısı; doğusunu ise Elçiler (Drahovi) Dağı teşkil etmektedir. Muş Güney Doğu Toros Dağları'nın uzantısı olan Haçreş Dağları'nın önemli zirvelerinden Kurtik Dağı'nın kuzeye bakan yamaçlarında, Çar ve Karni derelerinin aktıkları vadiler arasında kuruludur (Ekmekçi, 2014, s. 20).

Muş ilindeki vadiler, Murat Irmağı ve kollarınca açılmıştır. Bu vadilerin en önemlisi, Murat Vadisi'dir. Önemli ovalara sahip olan Muş, Bulanık, Malazgirt ve Liz ovalarına sahiptir. Muş il alanı Fırat Havzası içindedir. İl topraklarını sulayan önemli akarsular Murat nehri ile onun kolu olan Karasu'dur (Ekmekçi, 2014, s. 20). Muş ilinde iklim karasal olup kışları soğuk ve kar yağışlı, yazları ise genellikle kısa ve serin geçmektedir. Bu iki mevsimin birbirine geçişi çabuk olduğundan ilkbahar ve sonbahar çok kısa sürer. Karasal iklimin etki sahası içinde yer alan Muş ilinin bitki örtüsü tiplerini step (bozkır) bitkileri, çayır otları ve meşe ormanları oluşturur (TÜİK, 2013, s. 11).

Doğu Anadolu'nun bilinmeyenlerle dolu karanlık tarihi dönemleri, Asur kaynakları ve kitabeleriyle bir ölçüde aydınlanmıştır. İlk çivi yazılı kaynaklarına göre Doğu Anadolu'nun dağlık yörelerinde Nairi Konfederasyonu adı altında, birbirinden bağımsız küçük beylikler vardı. Urartu topraklarında yaşayan ve sık sık Asurlulara başkaldıran bu beylikler, Asur Kralı III. Salmanassar zamanında dağınık konfederasyon durumundan çıkarak, birleşik bir krallık oluşturdular (Ekmekçi, 2014, s. 26). Doğu Anadolu'da bulunan Muş şehrinin tarihi, İlk Çağ'a kadar götürülmektedir. Tarihi MÖ 5000-6000'li yıllara kadar uzadığı düşünülen (Eser,

2014 s. 212) Muş'un İlkçağ tarihi, Urartularla başlar. Van Gölü'nün çevresindeki ülkeye toptan Urartu ve Ararat adının verildiğini görüyoruz (San, 1966, s. 11). Erzurum ve Elâzığ bölgelerinin yakınında bulunan ve tarıma daha elverişli topraklara sahip olan Muş bölgesinin tarihini Neolitik döneme kadar götürmek mümkündür. Muş isminin, İbranice 'de sulak, otlak ülke anlamında kullanılması da bunun bir göstergesi olabilir (Yılmaz, 2009, s. 12).

Muş çevresi, uzun yıllar Roma, Part ve Ermeni devletlerinin hâkimiyet mücadelelerine sahne oldu. MÖ 200'lerde Part Kralı I. Mıtrıdatin yönetimini, kabullendi. Yörede Roma ve Part Devletleri arasında Uzun yıllar süren çatışmalar, genellikle Partların yararına son buldu (Ekmekçi, 2014, s. 27). Partlar, bu bölgede MS. 266 yılına kadar hüküm sürmüşlerdir. MS. 355 yılında Manıgoinens Sülalesi zamanında (Aykan, 2015, s. 21) Part ve Pers kökenli Sasani hanedanından gelen I. Ardeşerin İran'da kurduğu Sasani Devleti (226) (Muş 1989, 1989, s. 3) tarafından saldırılara uğrayan Partlar Roma İmparatorluğu topraklarına yanaşarak yarı egemen bir halde yaşamaya başladılar (Aykan, 2015, s. 21).

Roma ve Sasanilerin mücadelesine sahne olan bu topraklarda, Sasanilerin hâkimiyeti yaklaşık 400 yıl sürdü (Muş 1989, 1989, s. 3). Sasaniler MS 355'te Hristiyanlığı kabul eden Part Devletini yıkarak bu bölgeyi nüfusları üzerine almışlardır (Aykan, 2015, s. 21). Kavimler göçü sonrası Roma İmparatorluğu'nun MS 395'te ikiye ayrılması, Batı Roma İmparatorluğu'nun MS. 476'da yıkılması ile Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun egemenliğine girdi (Aykan, 2015, s. 22).

İlk Çağ sona erdiğinde Doğu Anadolu, bu kez uzun yıllar Bizans-Sasani mücadelesine sahne oldu. MS 590-628 yılları arasında Sasaniler, bu bölgeyi tekrar ele geçirdiler (Aykan, 2015, s. 22). Muş ve çevresindeki Sasani hâkimiyeti İmparator Heraklios zamanında Bizans ordularının Sasani Kralı Şahbaraz'ı yenmesiyle sona erdi (Muş 1989, 1989, s. 94). MS VII. yüzyılda, kuzeyden Hazar Türklerinin, güneyden ise Müslümanların akınları (Hz. Ömer Dönemi) ile karşı karşıya kalan bu bölge, Abbasi Devleti zamanında, ikinci bir uç memleketi haline geldi (Aykan, 2015, s. 22). Bizans ve Arapların üstünlük mücadelesinde Muş ve çevresi, Arap akınları döneminden başlayarak, Türklerin Bizans ordusunu Malazgirt'te bozguna uğratmasına kadar (1071) Bizans hâkimiyetinde, Taron (Taran) Theması idari bölgesinde yer aldı (Muş 1989, 1989, s. 4).

Muş Hz. Ömer döneminde Müslümanlar tarafından fethedildi. Muş, Bitlis ve çevresi, Muaviye zamanında bir süre Bizans hâkimiyetine geçtiyse de, Emeviler, yöreyi yeniden denetimleri altına aldılar (Muş 1989, 1989, s. 4). Muş şehri 1048 yılında Büyük Selçukluların eline geçmiştir. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır. Muş ve çevresi, 1100'de Selçuklu hanedanından Melikşah'ın amcası Yukuti'nin oğlu olan Kutbettin İsmail'in kölesi Sökmen El-Kutbi, Ahlatlıların daveti üzerine Ahlat'a gelerek Van Gölü çevresinde Ahlat Şahlar Beyliği'ni kurunca bu beyliğin sınırları içine katıldı (Muş 1989, 1989, s. 4). 1207'de Ahlat'ta egemenlik kuran Eyyubi Valisi Necmeddin Eyyubi, Muş'u kuşattı (Ekmekçi, 2014, s. 27). Eyyubilerin hâkimiyetinde kalan Muş ve çevresi, kısa süreli Harzemşahların yönetimine katıldı. Kısa süren Harzemşahlar yönetimi aynı yıl, Muş Ovası'nda, Erzurum Selçuklu Emirine yenildi (Ekmekçi, 2014, s. 27). Muş ve çevresi 1232 yılında Anadolu Selçukluları topraklarına dâhil edilmiştir. Kısa süreli bu dâhil olma, doğudan gelen Moğollar etkisini göstermiş. 1242 tarihinde Erzurum'u almaları 1243 Köseadağ Savaşı'yla Anadolu tamamen Moğolların egemenliğine girdi. Muş ve çevresi de Moğol tahribat ve katliamına uğradı (Muş 1989, 1989, s. 5).

Muş ve Malazgirt, Moğollardan sonra İran, Doğu Anadolu ve Irak havalisinde kurulan İlhanlılar Devleti'nin idaresine geçti. İlhanlıların İran'da yıkılmasından sonra Muş ve çevresinde Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenleri hâkimiyet mücadelesine sahne oldu. 1495'e değin bölgede Akkoyunlular egemen oldu (Ekmekçi, 2014, s. 27). Muş 1514 Çaldıran Zaferi'nden sonra Osmanlı hâkimiyetine girdi.

Osmanlı devletinin mülki taksimatında Muş ve çevresi (Muş 1989, 1989, s. 6) kimi zaman Van eyaletinin sancak merkezi, kimi zaman da bu eyalete bağlı Bitlis Beyliği'nin bir nahiyesi oldu. Bitlis Beyliği'nin ortadan kaldırılmasıyla Muş, Erzurum eyaletine bağlı bir sancak merkezi oldu. Bitlis ili de Muş'a bağlandı. XIX. yüzyılda ise Muş, Bitlis vilayetine bağlı bir sancak merkezi durumuna getirildi (Ekmekçi, 2014, s. 27).

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Muş ili sınırları içerisinde Rus ve Ermeni zulmü devam etti. 1915 yılına doğru Ruslar Eleşkirt ve Pasinler üzerinden Malazgirt'e doğru ilerlediler. Rusların bu işgalinden açık bir cesaret alan Ermeniler

Rus işgalini kolaylaştırmak için Muş, Varto ve Bulanık'ta Müslüman köylerine baskınlar düzenlemeye başladılar (Yuca, 2011, s. 4).

Cumhuriyetin ilk yıllarında 5 Şubat 1925'te Doğu Anadolu'da büyük bir isyan çıktı. Şeyh Sait kuvvetleri dört kola ayrılarak Doğu Anadolu'ya yayılırken dördüncü kol Muş, Varto, Malazgirt ve Göynük çevresini işgal etmeye çalıştı (Muş 1989, 1989, s. 7). İlerleyen zamanlarda, dört ayrı yerdeki isyanın üçü bastırılınca Şeyh Sait önderliğinde Muş'a doğru tekrar ilerleyen isyancılar Muş-Varto arasındaki tarihi Abdurrahman Paşa köprüsü üzerinde askeri kuvvetlere teslim olmak zorunda kaldı. Böylelikle Muş halkının desteklemediği Şeyh Sait isyanı sona erdi (Muş 1989, 1989, s. 7).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir süre Rus işgali altında kalan Muş ve çevresi Mayıs 1917'de kesin olarak Türklerin eline geçti. Cumhuriyetin ilanından sonra 1924'te il yapıldı. Muş ili bugünkü idari statüsüne 1935'te kavuştu. Cumhuriyetin bu buhranlı döneminden sonra. Muş Vilayetine, 1935'de Bulanık, Varto ve Malazgirt bağlıydı. 1987'de Hasköy ve 1990'da Korkut ilçe konumuna getirildi(Yılmaz, 2009, s. 17). Muş, Doğu'nun huzurlu, sakin, şirin ve her geçen yıl gelişen vilayetleri arasında yerini aldı

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Mezar Kültü ve Ölü Gömme Geleneği

Ölüm, bir canlı varlığın (insan, bitki, hayvan vb.) hayata dair faaliyetlerinin son bulmasıdır. Ölü ise yaşamı sona eren, hayat ile bağı kesilen, artık yaşamıyor olanıdır. İnsanoğlu var olduğu günden bu yana doğar, büyür ve ölür. Ruhun insan bedeninden ayrılmasıyla ölüm olayı gerçekleşir ve geride kalan cansız beden bir çukur açıldıktan sonra üzeri kapatılır. Cansız beden gömüldüğü bu çukura mezar denmektedir (Akdağ, 2015, s. 14). Mezar “ziyaret yeri, ölünün gömüldüğü yer, ziyaretgâh”, olarak da tanımlanır.

Mezar ve mezar taşları milletlerin geçmişine, bugününe ve geleceğine dair sosyal, siyasal, iktisadi, dini vb. konulara ışık tutmaktadır. Mezar taşları, inanç ve geleneklere ait izleri, ölüm ile ilgili dua ve edebî sözleri, süsleme ve ikonografik anlamaları, taş işçiliği ve teknikleri gibi farklı birçok konunun yanı sıra sanatkârların tespitini de sanat tarihi alanına sunar (Tüfekçioğlu, 2016. s. 550).

Mezar, umumiyetle üzeri bir bina ile örtülmemiş olan kabirlere denir. Eski Türkler mezar taşlarına “sintaş” derlerdi. Daha sonradan “senk” demişlerdir (Hanoğlu, 2006, s. 21). Üstüne bina yapılmış olan kabirlere türbe denir (Erseven, 1983, s. 1315).

Mezar geleneği bulunduğu tarih ve yere göre çeşitlilik gösterir. İlk mezarın yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte mezar taşı beş bin senedir gelen geleneğe göre meftunun mevcut heykelidir (Ünver, 1978, s. 17). Tarih, yer, kültür ve inanişaya göre şekillenen mezarlar aynı zamanda mimari objelerdir (Koyunoğlu, 2013, s. 10). Ayrıca kullanıldığı malzemeler göz önünde bulundurulursa süsleme, yüzeyinde yazılan hat ve şekil itibarıyla birer sanat eseri niteliğindedir.

Uygarlık ve medeniyetlerde farklılık gösteren mezar taşları Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde de farklıdır. Buna bağılı olarak Muş ilinde farklı mezar taşı tiplerine rastlanmaktadır.

“Kurt Bittel” ve “Tahsin Özgüç'e” göre Anadolu'daki mezar tipleri beş ana gruba ayrılmaktadır;

1- Basit Toprak Mezar

- 2- Kaya Oyuğu ve Kaya Aralığı Mezarları
- 3- Sandık Mezar
- 4- Kúp Mezarlar
- 5- Oda Mezar (Özterzi, 2011, s. 21).

1.1.1. İnanışlara Göre Ölü Gómme Geleneği ve Mezar Kúltü

Mezar taşları insanlık tarihi ve sanat tarihi açısından yapıldığı yerin, dönemin inancı, tarihi, kúltürü ve yaşayışı hakkında günümüze kadar çokça bilgi vermektedir (Karakaş, 1996, s. 7).

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana manevi olarak ilahi bir güce ihtiyaç duymuştur. Farklı inanç ve kúltürlere, yaşamın her alanında etkili olduğu gibi defin, mezar ve mezar taşları alanlarında da etkilidir. Toplumların ölü gómme adetleri iki túrlüdür. Bu gómü túrlerinden ilki ve en yaygın olanı ölüünün ceset halinde gómülmesidir (Özterzi, 2011, s. 2). Diđerisi ise çok yaygın olmayan MÖ 3. bin sonlarından beri Anadolu'da yaygın olan cesedin yakılarak gómülmesi veya saklanmasıdır. Bundan başka cesetler toprağa gómülmüř, yakılmış, kuşlara yedirilmiş, tabut veya çuvallar içinde ağaca asılmış, derin kuyulara sarkıtılarak yok edilmişlerdir. En yaygın ve günümüzde de geçerliliğini koruyan ölüyü toprağa gómme şeklidir (Akdağ, 2015, s. 18).

Mezar anlayışı ve ölü gómme şekli ilk kez Hz. Âdem'in oğulları Kabil'in kardeşi olan Habil'i öldürüp daha sonra yeri eşeleyen bir kargadan esinlenip gómmesi olayında görülmektedir. Kuran-ı Kerim'in Maide Suresi'nin otuzuncu ayetinde geçen: "Ama bencillik duyguları, onu kardeşini öldürmeye sevk etti ve sonunda onu öldürdü. Böylece, hüsrana uğrayanlardan oldu." Ve otuz birinci ayetinde geçen: "Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek üzere bir karga gönderdi. Vay yazıklar olsun bana! Dedi. Ben şu karga kadar olup kardeşimin cesedini gómemeyecek miyim? Derken, pişmanlık duydu." (Kısa, 2013, s. 114). Cümleleri bize insanoğlunun ilk kez ölüyü gómme şeklini nasıl keşfettiğini göstermektedir.

Semavi dinlere ait kitaplar, dünya yaşamını, ilahi yasaklara uymayan insanın ölümsüzlük dünyası olan cennetten, ölümlülerin dünyasına bir sürgün anı olarak vermiştir. Bu nedenle bu inanç sahipleri ölüümü, ölümsüzlük dünyasına bir göç olarak

görmüşlerdir. Bazen ölümsüzlüğü arayan insanoğlu onu bulamayınca gökteki ayda, yerdeki ağaçta ya da hayvan vb. şeylerde aramıştır. Bazen de reenkarnasyon (ruh göçü- tenasüh) inancına sahip olan kişiler ölenin ruhunun bir başka bedene ya da eşyaya geçeceğine inanmışlardır (Bahar, 2010, s. 267). Onun içindir ki ölü gömme geleneğinin en fazla etkilendiği unsur din ve gelenekler olmuştur.

Tarih boyunca ölü gömme gelenekleri hep farklı şekillerde olmuştur. Günümüzde dünya nüfusunu göz önüne alırsak yaşayan insanların inanç tercihleri ağırlıklı olarak İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik'tir. Bu inançlar insanların yaşama şekillerini belirleyen en büyük unsurlardır. Yaşadığımız coğrafyanın ve bu coğrafyayı çevreleyen inanç sistemlerinin ölü gömme gelenekleri ve mezar kültürleri farklılık göstermektedir.

Yahudilik inancının ölüm, defin, mezar gibi gelenekleri çok farklı biçimde kendini göstermektedir. Ölüm gerçekleşikten sonra asıl olan, araya Şabat ve bayram günleri girmediği sürece, yirmi dört saat içerisinde cenazenin defnedilmesidir. Cenaze merasiminin sade ve şatafattan uzak olmasına dikkat edilmektedir. Cenaze yıkandıktan sonra kefen tarzında basit bir örtüye sarılı olarak sade ve ahşaptan yapılmış bir tabuta yerleştirilir. Definden önce, yakın aile bireylerinin giysileri üzerine bağladıkları siyah bir kurdela veya geleneksel biçimiyle elbiselerinin yakası üzüntü işareti olarak yırtılır. Defin işleminden sonra mezarlıktan çıkınca on erkeğin hazır bulunması durumunda Tanrı'ya hamd etmeye yönelik "Kadiş" duası okunur (Gürkan, 2010, s. 140-141). Defin işlemlerinden sonra ölünün birinci dereceden yakınları için yas dönemleri başlar. Bunlar: Yas Dönemi, Şiva Dönemi, Şeloşim Dönemi'dir. Gömülme işleminden üç ay sonra mezar taşı konulur ve ilk ziyaret yapılır. Bu ziyaretler her yıl düzenli olarak Roş Aşana-Kipur arası ve Oşana Raba gününde yapılması gelenek halindedir (Altıntaş, 2001, s. 148-150).

Hristiyanlık inancına göre bir kişi öldüğünde, önce papaz ve ardından da vaftiz ailesi çağrılır ve sonra üzüntülerini belirtmek, yardımcı olmak amacıyla komşular ölü evini ziyaret ederler. Ölü kefene sarılmadan önce ölen kişinin adı kulağına söylenir, öldüğüne emin olunan kişi (Çetinkaya, 2011, s. 19) usullere uygun bir şekilde yıkanır. Ölen, bir diyakon ya da papaz ise, onu papazlar yıkarlar. Ölünün vücudu kefenlendikten sonra bir tabuta konur ve tabut dört kişi tarafından, papazlar ve diyakonların söyleyecekleri ilahilerin eşliğinde kiliseye kadar taşınır. İlahilerden

biri “üyelerimizden birinin aramızdan ayrılışıyla” diye başlarken, bir diğeri “Ey havarilerin lordu -efendisi- onlar senin yüce merhametine güvenerek öldüler: Ve yine senin merhametin ve şefkatinle günahlarından arınacaklar...” bir başkası, “En sonunda gelerek ölene yeniden can verecek olan Yüce Kurtarıcımız, Kutsal İsa...” diye başlar. Mezar hazırlandıktan sonra, onun başında ayin ve cenaze töreni yapılır (www.defineyeri.net). Sonra herkes ölü evine gidip orada bir şeyler yedikten, üzüntülerini tekrar belirttikten sonra evlerine dönerler. İkinci gün, ölü için yeniden bir tören yapılır ve ölünün akrabaları, kilisenin kapısında fakirlere yiyecek dağıtırlar. Üç gün boyunca komşular yas evine üzüntülerini bildirmeye sürekli olarak gelirler. Üçüncü gün de papaz sabah saat dörtte yanında ölünün en yakınlarından bir kadın ile birlikte mezarlığa gider ve ölen kişinin mezarını tutsüler. Böylelikle dini ritüeli sona erer.

Ermeniler, geçmişten günümüze farklı inanç sistemlerine sahip olmuşlardır. Ermeniler, Hıristiyanlık öncesinde putperest inanç ve uygulamalarının etkili olduğu bir toplumdur. Hıristiyanlığı kabulleriyle ciddi bir değişim yaşamış ve geçiş menşelerine dair algı, anlayış, inanç, uygulama ve törenleri de buna göre şekillenmiştir. Bu nedenle Ermenilerin geçiş törenleri, bu arada ölüm ritüelleri Hıristiyan inanç, ilke ve uygulamalarıyla doğrudan ilgilidir (Seyfeli, 2014, s. 101-104). Eski inanç sistemlerini terk edip Hıristiyanlaşan Ermeniler, kabul ettikleri yeni inanç sisteminin kazanımlarını, öğretilerini, içeriğini ve temel inanç anlayışını da hayat felsefelerinin ayrılmaz bir parçası haline getirmişlerdir. Bu da hiç kuşkusuz her alanda olduğu gibi cenaze, defin, mezar, dua gibi ritüellere de yansımıştır. Diriliş ve kurtuluş inancı temelde ölüme uyku, mezara dinlenme yeri, cenaze ritüeline uğurlama anlamında yaklaşıma yol açmıştır. Ermeniler, Hıristiyanlaşırken üzüntü içerikli bir uygulamadan sevinç anlamlı bir ritüele geçiş yapmışlardır. Cenaze ritüeli, ölümsüz olan ruhu yeryüzündeki kiliseden gökyüzüne uğurlama ve topraktan gelen bedeni yine kutsallıkla toprağa gömme yoluyla Mezmurlar ve ilahilerin okunduğu Mesih’in Göksel Kilise’yle birleşme sevincine dönüşmüştür (Seyfeli, 2014, s. 107).

Anadolu coğrafyasının etnik, kültürel, dini açıdan pek çok farklılıklara ev sahipliği yaptığı, birçok inancı bağrında besleyip büyüttüğü bilinmektedir. Günümüzde Diyarbakır, Antakya (Hatay), Şanlıurfa, Mardin gibi şehirlerde Süryaniler yaşamaktadır. Süryanilik, MS 38 yılında Hıristiyanlığı kabul ederek

Aramilerden ayrılanlarca kurulan ve benimsenen, ilk dinsel merkezinin de Antakya'da kurulduğu bir Hıristiyan mezhebidir. Süryaniler ölümü, sonsuz yaşama uzanan bir köprünün başlangıcı olarak kabul ederler. Ölüm, sonsuz yaşamın başlangıcı olduğu gibi, dünyevi acıların da bitiş noktasıdır. Geçici dünya yaşamının, zorluklar, acılar, sıkıntı ve özlemlerle dolu olduğu, İsa'ya iman eden ve bu imanlı yaşamı sürdürenlerse, ölümden sonra esenlik ve güven içinde olacaklarına inanırlar (Şimşek, 2003, s. 242). Her toplumun, etnik grubun inanç sistemlerinde olduğu gibi Süryanilerde de ölüm, ölüm sonrası yaşam, mezar geleneği gibi anlayışları vardır. Süryani Ortodoks inanç sisteminde ölüm sonrasında insanın karşılaşacağı durumlar; ölüm, dirilme, duruşma ve sonsuz ceza olarak sıralanır. Süryanilerde Ölümün vuku bulmasından hemen sonra evde yapılan işlemler; Cesedin kolları çapraz hale getirilerek göğüs üzerine yerleştirilir. Gözleri açık ise yumulur. Çenesi kapatılır. Başucunda İncil okunur, baş ve ayak hizasında mum yakılır. Yüzü doğu yönüne gelecek şekilde çevrilir. Cesedin üzerine makas türü metal obje yerleştirilir. Kilise görevlileri ve yakınlarının gelmesiyle cenaze kiliseye götürülür. Cenazenin kiliseye girmesiyle, bir kez çan çalınır. Ölünün geride bıraktığı eşyaları (ayakkabı, giysi vs), fakirlere verilir. Değerli eşyaları (küpe, yüzük, saat vs) hatıra olarak saklanır(Şimşek, 2003, s. 245).

Zerdüştlük: Zerdüştlük, Zoroaster ya da Zarathustra (Zaradusht) (mö. 628-551) tarafından kurulan dinin adıdır ([http:// content. lms. sabis. sakarya. edu.tr /Uploads / maniheizm. pdf](http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/maniheizm.pdf), 01.04.2018 tarihinde alınmıştır). Bu din adını, kurucusu olan Zerdüşten almaktadır. Kutsal kitabı Avesta'dır. Ancak Avesta'da Zerdüştlere Mezdisan adı verilmektedir. Zerdüştinin bir diğer adı ya da formu olan Mazdeizm, Mazda ya da Ahura Mazda kökenlidir. Tanrı Zeus'un karşılığı olan Ahura Mazda, Zerdüştilerin tüm gök, güneş, ay, ateş, su, tanrılarını adlandırmak için kullandıkları genel bir addır (Meydanlı, 1991, s. 15). Nitekim halen Hindistan'daki Parsiler, kendilerine Mezdianu demektedirler ([http:// dergiler. ankara. edu.tr/dergiler/38/335/3394.pdf](http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/335/3394.pdf), 10.04.2018 tarihinde alınmıştır). Zerdüştinin dini hakkındaki bilgiler Zerdüştilerin başlıca kutsal kitabı olan Avesta, Pehlevi kitapları, Herodot ve Plutarch gibi tarihçilerin yapıtlarıyla çeşitli İslami kaynaklar ile günümüze değin Zerdüştlük inancına bağlı kalmış olan kimi topluluklardan (Gebriler, Parsiler) ve Ermenilerden elde edilen bilgilere dayanmaktadır (Meydanlı, 1991, s. 15). Zerdüştlük tüm gücüyle akıl ve mantığı kullanmaya çalışan ve sosyal

hayata dayanan, yapıcı, mutluluğu esas alan, iyimser bir dindir. Sahip olduğu bu ruhun etkisiyle eski tarihte büyük ve güçlü bir medeniyete sahip olmuştur ve bundan dolayı geniş bölgelere yayılmıştır (Erbaş, 2000, s. 278). Daha çok dinsel bir öğreti olarak değerlendirilen Zerdüştlüğün, ilk olarak Pers ülkesinin doğu ve merkezi-güney bölgelerinde, günümüzde İran ve Afganistan arasında bölünmüş olan Hindikuş ve Seyistan'a kadar olan alanlarda oluşarak yayıldığı kabul edilir (Meydanlı, 1991, s. 29). Zerdüştlük, özellikle İranlılar arasında zamanla yayıldı ve ülkede yüzyıllarca hâkim din oldu. Arap fethinden önce, İranlıların son İmparatorluğu olan Sasanilerin (224-651) resmi diniydi. İslam'ın Ortadoğu'daki zaferi, dinî, sosyopolitik, ekonomik değişiklikler getirdi ve İslamın yayılmasıyla azınlık bir toplum haline gelerek İran'ın ve Hindistanın farklı bölgelere göç etmek zorunda kaldılar. Zedüştlük nüfus olarak yine en fazla bu bölgelerde yaşamaktadırlar (Sular ve Salmazem, 2014, s. 274).

Avesta'ya göre ölen kişinin ruhu dört gün sonra bedeninden ayrılır. Üç öğretili bilip hayatında uygulayan kişilerin vicdan ve duyguları güzel kız suretinde gelir ruhunu cennete götürür (Azizi, 2009, s. 77). Zerdüştlük dinine göre her insan, ölümünden sonra bir muhakemeye tabi tutulacaktır. Bu umumi muhakeme yanında her insan ölümünden sonra Çinvat Köprüsü'nden geçmek suretiyle hususi bir imtihana maruz kalacaktır. İyiler; yani hayatlarında daima Ahura Mazda tarafından mücadele edenler öbür dünyaya zahmet çekmeden vâsıl olacaklar; kötüler ise yalan cinlerinin buldukları yerde haset ve hasretle yaşamak zorunda kalacaklardır (Zerdüştlük, Zerdüştlük ve Hukuk (Avesta) I. Bölüm Genel Olarak Zerdüştlük <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/335/3394>. Pdf, 12.04.2018 tarihinde alınmıştır). Zerdüştlük birini öldükten sonra ölen kişiye sadece özel kişiler dokunabilir ya da bu işlem için layık görülen kişiler dokunabilir. Zerdüştlük için yeryüzü, su ve bitkiler kutsal elementler olduğu için, temiz tutulması gerekir. Dakhma, ölümlerin içinde açıkça bırakıldığı kule şeklindeki yapılardır. Ölü bir beden kuşların ve yabani hayvanların yemeleri için bırakılır ve rüzgâr altında kalan kemikler toplanarak toprağa gömülür. Eski Zerdüştlük mezar geleneği olmadığından günümüze sadece "Apadanalar" ya da ölünün üstüne bırakıldığı yüksek çukurlar kalabilmiştir; Zerdüştlük günümüzde ise mezarlıkları kullanılmaktadır.

Seçilmiş bir kul ve peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v), ömrünün sonuna kadar İslam dinin öğretilerini, emirlerini, hoşgörüsünü, insanlığa getirecek olan

kurtuluş çarelerini yerleştirip yaymaya çalışmıştır. Hz. Muhammed'den sonra yerine Hz. Ebubekir halife seçildi. Onun zamanında yalancı peygamberler ve zekât vermeyen kabileler itaat altına alındı. Kuran-ı Kerim kitap haline getirildi. Yerine geçen Hz. Ömer zamanında Irak, İran, Suriye ve Mısır fethedildi. Geniş bir coğrafyaya yayılan İslamiyet, Hz. Osman zamanında Türklerle savaşlar başladı. İlk İslam donanması kuruldu ve Kıbrıs alındı. Hz. Osman'ın son zamanında başlayan karışıklıklar Hz. Ali zamanında artarak devam etti. Bu durum İslam toplumunun bölünmesine ve fetihlerin durmasına neden oldu. İslam fetih hareketleri Emeviler zamanında (661-750) yeniden hızlandı. Kuzey Afrika'nın fethi tamamlandı, İspanya fethedildi. Horasan ve Maveraünnehir Bölgesi ele geçirildi. İstanbul kuşatıldı. Abbasiler döneminde fetihler durmuştur. Abbasiler fetihlerden çok İslam dininin yayılması için çalışmışlar; bilim, sanat ve edebiyatla uğraşmışlardır. Türkler ve İranlılar gibi Arap olmayan uluslara devlet ve ordu yönetiminde görevler vermişlerdir (İslamiyetin Dogusu ve Yayılışı, [http:// www.dersimiz.com /ders_notlari/ Islamiyetin-Dogusu-ve-Yayilisi-oku-21331.html](http://www.dersimiz.com/ders_notlari/Islamiyetin-Dogusu-ve-Yayilisi-oku-21331.html), 12.04.2018 tarihinde alınmıştır).

Yeryüzünde birçok din, mezhep ve inanç sistemlerinde olduğu gibi İslam dininde de ölüm, ölü gömme, kabir, kabir ziyaretleri gibi konulara ayet ve hadislerde yer verilmiştir. Enbiya Suresi'nin 35. ayetinde geçen, “Her canlı ölümü tadacaktır. Şu da var ki, biz sizi seçip ayırmak için hayır ve şer ile sınava tabi tutuyoruz: Zaten sonunda bize döneceksiniz.” (İslamoğlu, 2012, s. 621). Ahzab Suresi'nin 16. ayetinde geçen, “De ki: “Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçış size kesin olarak bir yarar sağlamaz; böyle olsa bile, pek az (bir zaman) dışında metalanıp-yararlandırılmazsınız.” (Kuran Fihristi, [http:// www. kuranfihristi. net/ ayetleri](http://www.kuranfihristi.net/ayetleri), 11.04.2018 tarihinde alınmıştır). Bakara, 56. ayette geçen, “Sonrada şükredersiniz diye, sizi ölümünüzün ardından mucizevi bir şekilde yeniden diriltmiştik.” (Kısa, 2013, s. 21). Ankebut 57. ayetinde geçen, “Her canlı ölümü tadıcıdır; en sonuna bize dönüp geleceksiniz.” (İslamoğlu, 2012, s. 789). Vakı'a Suresi, 60. ayet: “Sizin aranızda ölümü biz takdir ettik ve biz önüne geçilmiş olanlar değiliz.” (İslamoğlu, 2012, s. 1079). gibi ayetler İslam inancında ölümün gerçek ve kaçınılmaz olduğunun en güzel delilleridir.

Ölümle ilgili İslam’da geçen diğer bir güvenilir kaynak ise son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)’in hadisleridir. Hadisin sözlük anlamı, Hazreti Muhammed’in, Müslümanlarca büyük değer verilen, genel kural niteliğindeki sözleri ve davranışlarıdır.

Ümmü Seleme (r.a) anlatıyor: Peygamber (s.a.v), Uhud Savaşı’nda aldığı yarayla vefat eden kocam Ebu Seleme’nin yanına girdi. Ebu Seleme’nin gözleri açık kalmıştı. Resulullah onun gözlerini kapadı ve şöyle buyurdu: “Ruh çıkınca gözler de beden diğer azaları gibi hareket kabiliyetini kaybederek, ölüm hususunda onu izler.” Ebu Said el-Hudri (r.a)’den, Peygamberimizin (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Ölülerinize yani ölmek üzere olan müslümanlara ‘La ilahe illallah’ sözünü telkin ederek, son nefeslerinde kelime-i şهادet söylemelerine yardım edin!” (Nevevi, 2014, s. 389).

Ümmü Seleme (r.a) anlatıyor: “Hasta veya ölünün başında bulunduğunuz zaman, başkaları ve kendiniz hakkında güzel sözler söyleyin. Zira melekler, sizin dualarınıza âmin derler.” (Nevevi, 2014, s. 389).

Şiilik, Arapça c-f-r kökünden gelen cifr, sözlükte “sütten kesilmiş dört aylık kuzu, oğlak”, “içi taşla örülmemiş yuvarlak geniş kuyu”, “hizmetçi çocuk”, “altı ayını doldurmuş küçük deve”, “küçük buzağı” anlamlarına gelmektedir (Atalan, 2006, s. 25). Diğer bir deyişle Şia, Arapçada ş-y-a kökünden gelen, misafiri uğurlamak, peşinden gitmek, bir kimsenin taraftarı olmak, kısım kısım ayrılmak, yardımcısı olmak, ayrılmak, fırkalaşmak gibi anlamlara gelen bir kelimedir (Ecer, V, A, s. 131). Kuran’da da bu kelime “fırka, bölük, taraftar” anlamlarında kullanılmıştır (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler>, 11.04.2018 tarihinde alınmıştır). Hz. Muhammed’in sağlığında “Şiatu Ali” (Ali taraftarı) diye isimlendirilen, onun vefatından sonra da: Ali’nin ilk imam-halife olduğunu ileri süren kimselerin meydana getirdikleri bir fırkadır (Onat, 1997, s. 79). Şia’nın terim anlamını şöyle tespit etmek mümkündür: Şia, Ali bin Talib’in Hz. Muhammed’den hemen sonra nass ve tayinle halife olduğuna inanan, imametın insanlığın sonuna dek, Ali’nin soyunda devam edeceğini ileri süren, bu imamların masum olduklarını iddia eden toplulukların müşterek adıdır (Onat, 1997, s. 81). Şia, birine uyan, birinden yana olan, birinin tarafını tutan, bölük, fırka anlamlarına gelir. Genel olarak Şia, Hz. Ali’ye uyanlara verilen isimdir (Şener, 2010, s. 68). Şia’lar tarafından kullanılan bir

diğer tanım ise “Alevi”dir. Tarihsel açıdan “Alevi”, Ali soyundan gelen demektir (Bozkurt, 2000, s. 7).

Geçmiş kültürleri ve inanışları bünyesinde barındıran inanç sistemleri, günümüze ulaşan yeni bir yorum olarak görülebilir. Böyle olduğu içindir ki her dinsel inancın içinde kendisinden önce gelen inanç dizgelerinden bir şeyler bulmak söz konusu olur (Kaya, 2013, s. 36). Bir inancın ürünü ve sonucu olan Alevilik’te ölümlerin arkasından tutulan yas dönemleri olmaktadır. Özellikle Alevilerce; Hicret’in 61. yılının 10 Muharrem Cuma Günü Hz. Ali’nin küçük oğlu, Hz. Muhammet’in torunu Hz. Hüseyin ve taraftarlarının Kerbela’da şehit edilmesinden duyulan üzüntü ve acı, matem olarak algılanır. Bu nedenle 1-12 Muharrem günleri; Kerbela’da şehit edilen ölümlerin anısına matem orucu tutulur (Korkmaz, 2008, s. 442). Yine, Alevilerde yaşanan yerleşim alanının kentsel ya da kırsal olmasına ve öğrenim durumuna göre, ölüm olgusuna bakış, yakınlarını kaybedenlerin gösterdikleri tepkiler ve de ölü gömme biçim ve geleneklerinde bazı nuanslar gözlenebilmektedir.

Alevilikte biyolojik ölümün “Tanrıya yeniden kavuşmak” olarak kabul görmesinin ana nedeni; nesnelere, düşüncelerin yoktan var olmayacağına inanılmasıdır. Heterodoks yapıdaki bu öğretiye göre, İnsan-Evren-Tanrı bir bütündür (vahdet-i vücud); bundan dolayı evrendeki nesnelere ve düşünceler Tanrı’nın varlığından kaynaklanmakta ve bu durum (ölüm), varlığın (insanın) öze dönüşümü olmaktadır. Ölüm olayının gerçekleşmeye başladığı an şeklinde tarif ettiğimiz hazırlık aşamasında, öncelikle ölmek üzere olan, fakat tamamen şuurunu da kaybetmemiş olan kişinin yanında hafif sesle Yâsin ve Âyete’l-Kürsî okunur. Bunun yanında besmele çekilerek kelime-i tevhid ya da kelime-i şehadeti söylemesi sağlamaya çalışılır. Yine “Lâ İlâhe İllâllâh, Muhammed’ün Rasûlüllâh, Aliyyün Veliyyüllâh” ifadesini söylemesi için çaba gösterilir ve bu arada ona su verilir. Hasta kişi “Hakk’a yürüdüğünde” (öldüğünde), “Dede/Baba” veya görevi üstlenmiş bir er/bacı tarafından ruhunu teslim eden canın gözleri açıksa kapatılır, gözleri yumulur; ağzı açıksa çenesine enli bir bez çekilip ağzı kapatılarak başından bağlanır (Alevilerde Ölüm ile İlgili Ritüeller. <https://www.alevibektasi.eu>).

Alevi topluluklarında cenaze törenine katılmak tüm yakınların ve tanıdıkların ölene karşı son ve en önemli görevlerden biridir, Cenazeyi bekletmeden en kısa zamanda toprağa vermek bir gelenektir. Cenazeyi taşımak işlemi ise şöyle yapılır:

Tabutu tutmak/kaldırmak isteyen önce tabutun ön sol kolunu sağ omzuna alır ve on adım kadar götürür. Bundan sonra, tabutun sol arka kolunu sağ omzuna alarak on adım götürür. Daha sonra tabutun sağ ön kolunu sol omzuna alarak on adım götürür. Tabutun sağ arka kolunu sol omzuna alarak on adım daha götürdüğünde üzerine düşen görevini yapmış olur. Böylece sağ omuz ve tabutun önünden başlamak üzere tabutun dört yanında onar adım yürüyerek kırk adım atmış olur. Bu, normal sayıda cemaat olduğu zamandır. Cemaat az olur veya mezarlık uzak olursa taşıma işlerine tekrar tekrar katılmak gerekir. Tabutu seri bir biçimde, sallamadan götürmeli, izleyenler mümkün olduğunca sessiz olmalıdır. Tabut mezar üstündeki kolonların üzerine yerleştirilir. Önceden belirlenen dört kişi tarafından düz halatla tabut aşağı indirilir (Alevilikte Cenaze Töreni, [http:// www. alevi. org. au/ alevilik/ cenaze. asp](http://www.alevi.org.au/alevilik/cenaze.asp), 10.04.2018 tarihinde alınmıştır). Bu ritüeller tamamlandıktan sonra ilk toprak atımı merasimi yürüten dede veya inanç görevlisi kişi tarafından yapılır.

1.2. Orta Asya'dan Anadolu'ya Türklerde Mezar Kültü

1.2.1. Prehistorik Dönemde Ölü Gömme ve Mezar Geleneği

Prehistorik (tarih öncesi) dönem, insanlık tarihinin en uzun parçasıdır. Yazının bulunması ve yaygın olarak kullanılması ile tarih öncesi çağlar sona erer. Bu çağlar, insan toplumlarının eski izlerinin, bırakmış oldukları kalıntı ve eserlerin incelenmesiyle anlaşılmaktadır (İbrahimgil, 2015, s. 20).

Türklerin ilk tarih sahnesine çıkışı Çin kaynaklarında MÖ 2200 bilinmekle beraber, MÖ 1050-247 yılları arasında Çin'de kurulan Chou Devleti'nin Türklerle alakalı olduğu ispatlanmaya çalışılsa da bilinen İlk Türk Devleti Hunlardır (Gömeç,2012, s.244). Genel olarak yazılan Türk Tarihi, önce Çin Hsiyungnu adı altında tanınan ve Kuzeybatı Çin'de görülen Asya Hunları ile başlamaktadır (Aslanapa, 1993, s. 9). Orta Asya'da yapılan kazılarda MÖ 5000 yıllarına kadar uzanan kültürlerle rastlanmış ve bölgede yaşayan çeşitli Türk toplulukları bu kültürün oluşmasında birinci derecede etkili olmuşlardır (Berkli, 2011, s. 1).

Türklerde en erken dönemlerde uygulanan ölü gömme geleneği ve mezar kültü inanışları farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar cenaze ve defin ritüellerlerine yansımıştır. Türklerde ölen kişi adına “yoğ” denilen cenaze töreni düzenlenirdi. Yas tutanlar ölen kişiyi eğlendirmek üzere toplanırlar ve ziyafet düzenlerlerdi (Günal,

2006, s.125). Türklerde ruhun özel adı “Tın, ruh, can” anlamlarında kullanılmaktaydı. Nitekim Kaşgarlı Mahmut ölümü tarif ederken “Aning tını kesildi.” “onun soluğu kesildi, ruhu çıktı.” demektedir. Türk tasavvurunda “Tın”ın yanında ikinci bir ruhun varlığı bilinmektedir. Çünkü “Tın” sadece insanlarda değil büyüme kabiliyeti bulunan bütün canlılarda var olduğuna inanılan bir unsurdur. Eski Türk kavimlerinde ölümden sonra öteki dünyada hayatın devam edeceği düşüncesine bağlı olarak ölen şahsın kabrine ölünün lüzumlu elbiseleri, çeşitli eşyaları, silahları ve atları da gömülüyordu.

Eski dönemdeki Türkler hakkındaki bilgileri genellikle arkeolojik kazılar sonucu öğrenebilmekteyiz. Özellikle Türklerin ölümden sonra ikinci bir yaşama inanmaları ve ölümlerini gömerken onların kıymetli eşyalarını da yanlarında gömmeleri, Türklerin ölü gömme ve mezar gelenekleriyle ilgili anlayışlarını bize göstermektedir. Eski Türklerin kendilerine özgü yas adetleri olduğu gibi, yine kendilerine has defin merasimleri de vardır. Eski Türk kavimlerinde ölümden sonra öteki dünyada hayatın devam edeceği düşüncesine bağlı olarak, ölen şahsın mezarına ölünün gerekli elbiseleri, çeşitli eşyaları, silahları ve atları da gömülüyordu (Türk Halk İnançlarında “Ölüm” Anlayışında Şamanist Uygulamalar, <http://sempozyum.nigde.edu.tr/tarih/ozet/dosyalar>, 13.04.2018 tarihinde alınmıştır). Cenaze töreni sırasında yapılan işlemler ölen kişinin öteki dünyadakine benzer bir hayat yaşayacağına inanıldığını göstermektedir. Kurganın kalıcı bir yapı olarak inşa edilmesi, içinin yaşanılan bir evmiş gibi düşünülmesi, dolayısıyla evler gibi mezarın da mikrokosmos sayılması, ölen kişinin çoğu zaman atıyla, eşyalarıyla, silahlarıyla beraber gömülmesi hatta küçük sehpa tipi masalarda yiyeceklerin yer alması Türklerin ölümden sonra hayatın devam edeceği inancına işaret etmektedir (Çoruhlu, 2000, s. 74-75). Herodotos’un naklettiğine göre; İskitlerde kralın cenaze töreninde mezarın içinde boş kalan yerlere karılarından birisi, elinden içki içtiği kimse, bir aşçı, silahtarı, uşaklarından birisi, bir haberci ve atları boğulup konulurdu (Onay, 2013, s. 238).

Türkler’in ölü gömme geleneğini İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası diye ikiye ayırmak daha doğru olabilir. İslamiyet öncesi Orta Asya toplulukları birden fazla dine tabi olmuş ve buna bağlı olarak değişik inançları somut sanat eserlerine de yansıtılmışlardır. (Akdağ, 2015, s. 20).

Türk tarihi, sanatı ve arkeolojisini köklerinin Kuzey Asya'da (Sibirya) bulunduğu ve Buz Devri'ne kadar indiğini düşünen Stryzgowki'ye rağmen erken devir Türk kültürü, sanatı ve arkeolojisi konusunda yapılan çalışmalarda pek fazla ileriye gidilmediği görülmektedir (Çoruhlu, 2000, s. 18).

1.2.2. Hunlarda Ölü Gömme Geleneği

Milattan önce 220 yılında kurulan Hun Devleti, geniş topraklarda hüküm sürmüştür. Yazılı belgelere dayanan Türk tarihi, Hunlar ile başlar. Hunlar Türkistan'ın tarihi olarak belgelenmiş ilk "Göçebe Türk İmparatorluğu" dur. Fethedilen topraklarda mevcut kültürlerden etkilenmemeleri olanaksızdır (Bedirhan, 2014, s. 196).

Her medeniyet ve uygarlıkta olduğu göçebe boylarının bir araya gelerek oluşturduğu Hunlar da cenaze ve ölümle alakalı farklı ritüellere sahiplerdi. Hunların ölü gömme geleneklerini Çin kaynaklarından ve Hun kültürüne ait kurganlardan öğrenmekteyiz. Hunlar Eski Türk kavim inançlarının gereği olarak çeşitli defin merasimleri düzenliyorlardı. Meselâ Çin kaynaklarında Hunların defin törenlerine dair verilen haberler MÖ III. yüzyıla aittir. Bu habere göre Hunlar ölülerini tabut içine koyarlardı. Bu tabut iki katlı olup, bunlar iç ve dış tabutlardı. Bu tabutları altın ve gümüş işlemeli kumaş ve kürklerle örterlerdi. Dikilmiş mezarlıkları ve matem elbiseleri yoktu. Ölen beye öteki dünyada hizmet etmesi için ölü ile beraber öldürülenler yüz, hatta yüzden fazla olurdu (İltar, 2003, s.3). Bu İnanç ritüellerinin uygulanması için mevcut mezarlar birer kompleks mezar görüntüsünü almak zorundaydı. Toplu bir defin işlemi gerektiren bu ölü gömme geleneği akabinde "Kurgan" geleneğini doğurmuştur. Kurganlar; saygın ve seçkin kişiler için yapılan, kare veya dikdörtgen formda ahşap kütüklerin birbirine kaba geçme yöntemle bağlandığı yığma olarak inşa edilmiş üzerine toprak veya taş yığılmış mezar odalarıdır. Bu mezar odalarına ölen kişinin bu dünyada sevdiği ve ihtiyacını karşıladığı hemen hemen her şey düzenli bir şekilde konulurdu (Can ve Gün, 2012, s. 60).

Hunlarda cenaze ve defin törenleri arasında belli bir zaman geçtiği anlaşılmakta fakat cenaze ve defin törenlerindeki birbirine benzer uygulama ve ritüeller dikkat çekmektedir. Bu nedenle bu törenleri cenaze sonrası ve defin sonrası

şeklinde ayırmak yerine bir bütün olarak algılamak ve değerlendirmek icap eder. (Onay, 2013, s. 482).

Hunlar siyasi birliği sağlamasıyla Orta ve İç Asya'yı egemenliği altına almış ve bu bölgede kültür sanat birliğini sağlamıştır. Hunlara ait ölüm ve defin konularıyla ilgili inançlar ataları döneminde oluşmuştur. Hatta bazı geleneklerin ve inançların köklerini daha erken devirlerden aldığı da ifade edilebilir (Çoruhlu, 2000, s. 74).

Hunlarda ölü gömme ve defin merasimi, yılın belirli zamanlarında, ilkbahar ve sonbahar aylarında gerçekleşir. Bu durum dini inanışlarının bir sonucu olabileceği gibi, hazırlanan büyük anıt mezarların (kurganın) yapılmasındaki zorluk ve defin yapılma zorunluluğu ile de izah edilmeye çalışılmıştır. Defin işlemleri mevsimsel olduğundan dolayı ölen önemli kişilerin kokmaması için iç organlarının boşaltıldığı ve çadırda mumyalanarak bekletildiği kazılar sonucunda tespit edilmiştir (Ögel, 2000, s. 566-567).

Yapılan arkeolojik araştırmalarda önemli kurganlar tespit edilmiştir. Kazakistan'daki MÖ V-IV. yüzyıla ait Esik Kurgan'ı, MÖ III-I. yüzyıla ait Pazırık Kurgan'ı ve MÖ I. yüzyıl Noin-Ula Kurgan'ı Hunlara ait önemli mezar örneklerimizdir (İbrahimgil, 2015, s. 139). Kurganlar yapıldıktan sonra yemekler pişirilip yenip içildikten sonra kazanlarla pişirilen yemeklerden kurgan içerisine bırakılırdı. Yapılan bu merasimler, ruhun ölmediği ve öteki âlemin devam ettiği inancını bize açıkça göstermektedir. Anadolu'daki bir yansıması olabilecek cenaze töreni sırasında yemek verme geleneği devam etmektedir. Yine ölünün kırkı çıktıktan sonra Kur'an okutulur sonrasında pişirilen yemekler gelen kişilere ikram edilir. Bu tür yemek ziyafetleri geçmiş kültürün değişik bir şekliyle devam ettiğini göstermektedir (Akdağ, 2015, s. 22).

1.2.3. Göktürklerde Ölü Gömme Geleneği

Göktürkler IV. yüzyıl ortalarında Orhun Nehri batısındaki Yayla Bölgesi'nde (Ötüken) kurulup, Mançurya'dan Karadeniz sahillerine kadar uzanan büyük Türk İmparatorluğu, devlet ve millet olarak Türk adını kullanan ilk büyük siyasi birliğini kurmuştur. İlk Türk Kağanlığı daha önce Çin'de valilik yapmış olan Bumin (Tümen, Tumin) tarafından 522 yılında kurulmuştur. Çin kaynaklarında Göktürkler'in Asya Hunları soyundan geldiği açıkça belirtilir (Aslanapa, 1993, s. 7).

Göktürk döneminde de kurganlar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hunlarda görülen genel kurgan yapısına uyan, ancak küçük farklılıklar görüldüğü gibi daha basit olan ve kimi farklılıklar içeren mezarlarında yaygın olduğunu görülmüştür (Çoruhlu, 2000, s. 160). Yalnız Hunlarda mezarların merkezine veya sağ tarafına konulan heykeller (balbal) sıkça görülmektedir. Bu gelenek Göktürk sanatında heykelin gelişmesine sebep olmuştur. Yapılan bu heykeller genelde erkek, kadın veya çift olarak tasvir edilip mezar sahibinin yaşamı hakkında bilgiler yansıtır. Önemli Türk hükümdarları ve komutanları için anıt mezar, taş heykeller ve balballar dikilmiş olmakla birlikte ileri bir kültürün izleri görülür (Kaya, 2015, s. 6). Bu balbalların en önemlileri Bilge Kağan, Kültigin ve Vezir Tonyukuk adına dikilen abidelerdir. Bunların dışında da Orhun Irmağı'ı civarında Göktürk Alfabeti'yle yazılan başka kitabeler vardır. Esasında birer mezar taşı olan bu abideleri alelade mezar taşlarından ayıran özellik Türk tarihi ve kültürü hakkında ilk yazılı belge olmalarıdır (Güngör, 1998, s. 102). Orta Asya'daki arkeolojik çalışmalarda Han, Hakan gibi devlet büyükleri için kitabeli, resimli beş veya altı metre yükseklikte anıtlar dikildiği, halkın mezarlarında ise daha sade, hatta yazısız taşlar kullanıldığı görülmüştür (Özcan, 2000, s. 27).

Çin kaynaklarında Göktürk defin merasimleri için verilen bilgiler Hunlar için anlatılanlardan daha çok yer kaplar. Tang Sülalesi tarihinde IV. yy. olayları bölümünde bu konuda şöyle deniliyor: *“Ölüyü çadıra korlar. Oğulları, torunları, erkek, kadın başka akrabası atlar ve koyunlar keserler ve çadırın önüne sererler. Ölü bulunan çadırın etrafında at etrafında yedi defa dolaşırlar. Kapının önünde bıçakla yüzlerini kesip ağlarlar. Yüzlerinden kan ve yaş karışık olarak akar. Bu töreni yedi defa tekrar ederler. Sonra muayyen bir günde ölünün bindiği atı, kullandığı bütün eşyayı ölüyle beraber ateşle yakarlar; (Eski Türklerin itikadına göre ateş her şeyi temizler ve kötü ruhları kovar); külünü, yılın muayyen bir günde, mezara gömerler. (Gömeç, 1998, s. 41). İlbaharda ölenleri sonbaharda, otların ve yaprakların sarardığı zaman gömerler. Kışın veya güzün ölenleri çiçekleri açıldığı zaman (İlbaharda) gömerler. Defin gününde ölünün akrabası, tıpkı öldüğü günde yatıkları gibi, at üstünde gezer ve yüzlerini keser ağlarlar. Mezar üzerinde kurulan yapının duvarlarına ölünün resminin, hayatında yaptığı savaşları tersim ederler. Bu ölü ömründe birini öldürmüş ise mezar üzerinde bir taş (balbal) korlar. Bazı ölülerin mezarında bu taş yüze hatta bine baliğ olur. Atlar ve koyunları kurban ettikten sonra*

kafalarını kazırlar üzerine korlar.” (Çoruhlu, 2000, s. 160). Bu bilgiler dâhilinde balbalların çok farklı amaçlarla dikildiği ve farklı kaynaklarda farklı anlamlara geldiği açıkça görülmektedir.

Göktürklere göre insan ruhu özellikle atalar ruhu totemi hastaya, cesede ve ongunlara geçebilirdi. Bu yüzden bu totem / ongunlar eski Türk inancında kutsal sayılmıştır. Hiung-nuların (Hunların) “Kun” adını verdiği sanılan meşhur ongun koyun veya koç, bütün Türk boylarında belki de bu yüzden muteber sayılmıştır (Akdağ, 2015, s. 23).

1.2.4. Uygurlarda Ölü Gömme Geleneği

Orhun Kitabeleri’nde, ilk defa 717 yılındaki ayaklanmalar münasebetiyle zikredilen Uygurlar, Çin kaynaklarına dayanarak Asya Hunlarının devamı olduğunu öğreniyoruz. 745’de Göktürkleri yıkarak Ötüken’de devlet kuran Uygurlar 9 Uluğ’dan meydana gelen bir birlik kurdular (Kafesoğlu, 2012, s. 125-126).

Mimaride Maniheizm mabetler, kubbe ve köşe tromplarıyla İran Ateşgahları biçiminde yapılıyordu. Mani dininin etkisiyle mimaride İran ve Hint sanatından esinlenme oranı yüksektir. Fakat İran, Zerdüş inancına göre ölülerin gömülemeyeceği inancı mezar geleneğinin gelişimini olumsuz etkilemiştir. Diğer yandan Türklerde ölü gömme ve mezar kültürü bulunmasından dolayı kuleli mezar yapılarıyla ilk türbeler meydana getirilmiştir (Aslanapa, 1993, s. 20).

Göktürklerden sonra Maniheizm Uygurlarda dini etkiler ve yasaklardan dolayı eski mezar kültürü geleneklerinin devam etmediğini görüyoruz. Buna rağmen Maniheizmin etkisinden uzak yerlerdeki boylar arasında eski inançlar etkisini korumuştur (Doğan, 2009, s. 8). Budist Uygur mimarisinde gelişen Stupalar ilhamını yurt tipi çadırlardan almışlardı. İlk defa kullanılan kubbeli Stupa, yurt şeklinde çadırlar ve kurganlar İslamiyet’ten sonraki Türk mimarisinin ilham kaynakları olmuştur. Türklerden önce stupalar bir dini şahsın kemiklerinin veya eşyalarının korunduğu kubbeli yapılardan ibaretti. Türklerle birlikte kubbeli yurt tipi çadır şeklini alarak iyice mezar anıtı kimliğine bürünmüşlerdir (Çoruhlu, 2000, s. 255). Eski zamanlarda Uygurlar ölüyü yakarak gömerlerdi: O çağlarda cesedi gömerken yeni elbise giydirilip kazılan mezarın içine sedir yapılır, sedir üzerine kamıştan yapılmış hasır serilip, üstüne ceset konurdu. Cesedi gömmeden önce büyük törenler

düzenlenirdi. Sarı uygurlar ölü merasiminde güzel elbiseler giymek, hoş kokular sürmek, süslü atlara binmek, şarkı söylemek yapılan ritüellerin başında gelirdi (Tryjarski,2012, s.154). Mezarın yanına ölen kişinin öz geçmişini anlatan, oyularak yazılan abide taş dikilirdi Eğer kağan ölürse eşiyile birlikte gömülürdü. Kağanın cesedinin konulduğu çadırın etrafında yedi defa dolaşılır, sonra bıçak ile alınlarını çizip kan akıtarak ağlardı (İltar, 2013, s. 4). 9 ve 10. yüzyılın ortalarında Uygurlar ile Asya'yı paylaşan bir başka Türk devleti de Karahanlılar'dır. Karahanlılar 10. yüzyılın ortalarında Müslüman olmuşlardır (Doğan, 2009, s. 8).

1.2.5. Türklerin İslam'ı Kabulünden Sonra Anadolu'da Ölü Gömme Gelenekleri

10. yy. dan itibaren Anadolu'ya gelmeye başlayan Türk Boyları, 1071'de, Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'nın Bizans imparatoru Romanos Diogenes'e karşı kazandığı Malazgirt zaferinden sonra kısa zamanda Anadolu'ya hakim oldular (Aslanapa, 1991, s.1). Orta Asya'dan gelip Anadolu, Balkanlar ve Avrupa'ya yerleşen Türkler kendi kültürlerini birçok coğrafyaya taşıdı. Anadolu coğrafyası bu nedenle tüm inanış ve kültür sistemlerinin beşiği olmuştur. Türkler beş bin yıllık tarihleri boyunca sadece savaşıp fetihler yapmamışlardır. Dünyanın en eski milletlerinden olan Türkler zaman içerisinde kendine has bir kültür meydana getirmişlerdir (Gömeç, 2012). Ölü gömme gelenekleri bu kültürün bir yansıması olmuştur.

10 ve 14. yüzyıllarda İslam dinini kabul eden birçok Türk kavminden biri de tarihteki ilk İslam devleti olan Karahanlılar'dır. (Güngör, 2011; Findley, 2008). Karahanlılar gibi Anadolu'ya boylar halinde yerleşen Türkler yaklaşık 200 yıl savaş ve mücadelerin de etkisiyle önemli sanat eserleri meydana getirememişlerdir. İlk müstakil sanat yapılarını Anadolu'ya yerleşen Danişmentliler, Artuklular, Saltuklular ve Mengüçüklüler gibi Türkmen devletlerinde görmekteyiz (Aslanapa, 1991, s.1).

Türk kültürü, İslamiyet ve Anadolu kültürleriyle tanışınca insanların yaşama bakış ve değer yargıları yeni bir nitelik ve içerik kazandı. Anadolu inanç önderlerinin yaydığı pek çok eski din, inanç sistemleri ve inanışlar, yeni inanç sentezinde yoğurularak devam etti (Artun, 2002, s.25). Değişik din ve kültürlerin bir arada yaşadığı bir coğrafya olan Anadolu toprakları kültür ve dinlerin etkisiyle farklı formlarda kültür kalıntıları ve mimari yapılar meydana getirmeleri kaçınılmaz

olmuştur. Bunlardan belli başlı olanları şu şekilde örnekleyebiliriz; Türkler'in İslamla tanışmalarının sonucu olan "hücre mezar" tipinin türklerin yaşadığı Türkmenistan Akşabat'ın kuzeybatısı, Özbekistan, Kırgızistan gibi bölgelerde görülmesi (Tryjarski,2012), Selçuklularda devam eden kubbe problemi Anadolu'da dünyada bir eşi olmayan muazzam abidevi sonuçlara ulaşması bunlardan bazılarıdır (Aslanapa, 1991).

Kur-an' da açık ve kesin bir hüküm geçmemesine rağmen İslamiyet'te süslü ve dikkat çekici mezar yapıları hoş görülmemiştir, fakat Anadolu'yu fetheden Türkler, burada bir taraftan eski mezar geleneklerini devam ettirirken, bir taraftan da tabii ve tarihi faktörlerin tesiriyle, bir takım mahalli örnekler meydana getirmişlerdir. Ahlat mezar taşlarındaki bazı örneklerin Kültigin ve Bilge Kağan'nın Orhun Vadisi'ndeki anıtlarına benzemesi kültür yansımasının işaretidir (Karamağaralı, 1992, s.1). Anadolu'da yaşayan Türklerin eski geleneklerinden gelen ve günümüzde devam eden ölü gömme ritüelleri arasında islam kültürüyle kaynaşmış; *ölünün gözlerini kapatmak, çenesini bağlamak, başını kibleye çevirmek elleri göğsünün üstüne çıkarmak, bacakları bitişirmek sayılabilir, Çarşafını değiştirmek, bulunduğu mekenin penceresini açmak, ölüyü yıkayıp kefenlemek, ölünün göbeğine kemer ya da sıklıkla bıçak, makas gibi küçük metalden yapılmış eşyalar koymak, ölünün zaman geçmeden defin edilmeye çalışılması, ölen kişinin gözlerine bakılarak şekline göre anlam çıkarılması, yas dönemlerinin farklı zamanlarda sürmesi, farklı renklerde elbise giyilmesi (ilk Türklerde beyaz olan cenaze merasim elbisesi sonraki dönemlerde siyaha dönüşmüştür.) ve ölü yakınının vücuduyla beraber baş kısmını örtülmesi, ölü yakınlarının elbiselerini ters giymesi, elbiselerinin yıkanmaması, ölen kişinin taziye merasiminde cinsiyet farkının olması, ağıt yakmak, bedene fiziksel zarar vermek, gibi geleneksel davranışları günümüzde de açıkça görmekteyiz (Tryjarski,2012, s.145-153). Şamanizmin kültürel etkileri olan matem törenlerinde özellikle Altay şamanizminde görülen; ölünün bindiği atın kuyruğunu keserek kurban etmek, aygır kesip "aş" vermek, kurban adağı verenin çevresinde dolaştırmak, ağacı kutlu saymak, albastı (alkarası) efsanesi, uzun ömürlü olması için çocuklara, Durmuş, Satılmış, Satı, v.b... adlar vermek türbelere ve kutlu ağaçlara, çalılara, paçavra parçaları bağlamak, hastalık dolayısıyla çocoğun adını özel bir törenle değiştirmek, kötü ruhlardan korunmak amacıyla "iyi saatte olsunlar" demek*

gibi (Danık. 1993, s.26-27) geçmiş inanışların etkisini günümüzde bazı yörelerde görmek mümkündür.

1.2.6. Muş'ta Ölü Gömme Geleneği ve Mezar Kültü

Medeniyetlerin geçiş bölgesi olması münasebetiyle, özellikle 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu topraklarının Türklere yurt olmasından sonra Muş ili sırasıyla Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin hâkimiyetine girdi. Büyük Selçuklular döneminde devletin batı sınırı, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde devletin doğu sınırı olması, Osmanlı Devleti döneminde ise önemli bir merkez olmadığı söylenebilir. Burada Ahlat ve Malazgirt gibi yerlerin ön plana çıkmasının da etkili olduğu söylenebilir. Önemli bir geçiş noktası olan Muş ilinde çeşitli etnik gruplar bir arada yaşamıştır. Bu etnik guruplar arasında Türkler, Kürtler, Araplar, Zazalar, Farslar, Çerkezler, Lazlar, Azeriler, Ermeniler, Tatarlar ve Türkmenleri saymak mümkündür.(Yuca, 2011,s. 48)

Tarihsel süreçlerde birçok medeniyete ev sahipliği yapan Muş İlinin ölü gömme geleneği etnik çeşitlilikten dolayı farklılık gösterir. Muş ili Müslüman nüfusu çoğunlukla Türk, Kürt ve bir çok azınlık guruplardan oluşmaktadır. Bu azınlıklar arasında en fazla nüfusa sahip olan azınlık Ermeniler idi.

Muş halkının genelinin ölümlerini İslam inancına göre gömdüklerine şahit olmaktayız. Buna karşın bazı küçük mezheplerde farklı bir anlayışın olduğu görülmektedir. Muş ili genel olarak İslam dininin Şafi mezhebini benimsemektedir. Cenaze namazında imam kamet verdikten sonra eller bağlandığında, okunacak dualar farklıdır. Küçük farklılıklar olmakla beraber Hanefi ve Şafi mezheplerinin ölü gömme ritüelleri aynıdır.

Geleneklerine ve kültürlerine sıkı sıkıya bağlı olan yöre insanı, her konuda olduğu gibi defin işlemlerinde de bütün ritüellerini itina ile yerine getirmektedir.

Muş ilinde her ne kadar imamlar cenaze namazını kıldırırsalar da halk tarafından önder görülen ve "Seyda" olarak tanımlanan kişilerin taziye öncülük etmesi Muş halkı için önem arz eder. Seydalar Kuran-ı Kerim okuyarak, dini sohbetler yaparak hem taziye sahibine hem de bu taziyeleri bir fırsata dönüştürerek

dini ve sosyal konularda toplumun bilinçlenmesine katkıda bulunurlar (Aslan, 2016,
s. 528

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. TESPİTLER

2.1.1. Kale Mahallesi Mezarlığı

Muş Merkez, Kale Mahallesi'nde yer alan mezarlık, mahallenin güneyinde yer alan yamaçta ve oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Etrafı taş duvarla örülerek koruma altına alınmıştır. Yeni definlerin de yapıldığı bu mezarlıkta, tarihi birçok mezar bulunmaktadır. Tarihi mezarların genelde baş şahideleri bulunmaktadır. Birçok mezar taşı da bakımsız ve korumasız bir şekilde yer almaktadır. Baş ve ayak taşı olmak üzere toplam 18 adet mezar taşı incelenmiştir. İncelenen bu mezar taşlarının bazıları rahatlıkla okunabilmektedir. Okunan mezar taşlarının önemli bir kısmı mermerden yapılmıştır.

Tablo :2 İsimsiz Mezar

Bulunduğu Yer	Muş Merkez Kale Mahallesi Mezarlığı (Doğu cephesi)
Baş Şahide	30x80 cm ebatlarında ve 6 cm kalınlığa sahiptir.
Ayak Şahide	Yok.
Sanduka	Yok.
İşleniş Türü	Kabartma.
Yazı Türü	Rika.
Süs Unsuru	Yok.
Yazı Dili	Farsça.
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır.
Tarihi	1221.
Metin	Can-u cihan bi beka est fenara taleb kun kiram est.

Fotoğraf : 1- İsimsiz mezar taşı

Diğer Özellikleri: Bu mezar taşı Kale Mezarlığı'nın doğu ucunda bir grup tarihi mezarın bulunduğu alanda yer almaktadır. Taşla örülen ihata duvarına yakındır. Baş taşı olarak görülen bu mezarda yazılan yazılar diğer mezar taşlarından farklı açıyla yazılmıştır.

Baş taşı bölgeye özgü volkanik taştan yapılmış olup, dikdörtgen formundadır. Yapılan bu taş yukarıya doğru gidildikçe daralıp üçgen biçimini alır. Yazı etrafında yukarıya doğru daralan oval bir bordür geçilmiştir. Bordür kısmı 5 cm'dir. Baş taşı yazıları okunabilmiştir fakat isim kısmı olmadığından mezarın kime ait olduğu bilinmemektedir.

Tablo 3: Muhammed b. Receb'in mezar taşı.

Bulunduğu Yer	Muş Kale Mahallesi Mezarlığı (Doğu cephesi)	
Baş Şahide	En: 37	Kalınlık: 8
	Boy: 120	Sanduka: var.
Ayak Şahide	En: 45	Kalınlık: 8
	Boy: 100	Sanduka: var.
Sanduka	En: 40	Kalınlık: 20
	Boy: 100	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır.	
Tarihi	1213	
Metin	Fatiha, Haza merkadu's-saîdu's-şehîd, merhûm Muhammed b. Receb	

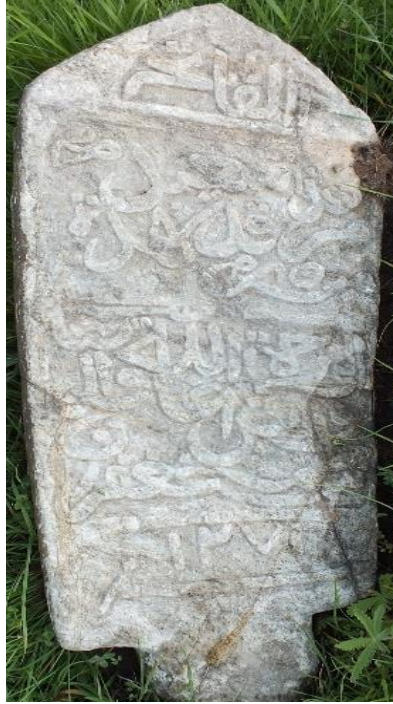

Fotoğraf :2-Muhammed b. Receb'in mezar taşı

Diğer Özellikleri: Kale Mezarlığı'nın doğu ucunda bir grup tarihi mezarların bulunduğu alanda yer alır. Yöreye ait mermere benzer tüf taşından yapılan bu mezarın baş ve ayak taşları sağlam olup sadece ayak taşında yazılar bulunmaktadır. Zamanla yosun tutan bu mezar taşı tahrip olmuş. İki bölümden oluşan ayak taşının dış kısmında yazılar bulunmaktadır. Her iki bölümdeki yazılar toplam 7 satırdır. Üstte bulunan üçgen kısımda “serlevha” yer almaktadır. Diğer kısımda ise merhumla alakalı bilgiler yer alır. Ayak taşı dikdörtgen bir forma sahip olup yüzeyinde süsleme yoktur.

Tablo 4: Hüseyin Ağa

Bulunduğu Yer	Muş Kale Mahallesi Mezarlığı (Doğu cephesi)	
Baş Şahide	En: 38	Kalınlık: 9
	Boy: 105	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 38	Kalınlık: 9
	Boy: 105	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır	
Tarihi	1271	
Metin	Fatıha Haza merkad-u şehîdet-i rametillahi teâla merhûm Hüseyin Ağa Van ğufrân...	

Fotoğraf: 3- Hüseyin Ağa'nın mezarı

Diğer Özellikleri: Bir grup tarihi mezarların içinde bulunan ve Kale Mezarlığı'nın doğu ucunda yer alan mezar taşından biridir. Mermerden yapılmış olan bu mezarın yüzeyinde bulunan yazılarından baş taşı olduğu anlaşılmaktadır. Dikdörtgen formlu olup baş kısmı üçgen şeklinde son bulmuştur. Üçgen kısım hafif dışa çıkıntılıdır. Bu mezar taşı da diğer mezar taşları gibi tahrip edilmiş, yerinden çıkarılarak farklı bir yere götürülmüştür. Üzerinde 7 satırlık yazı bulunmaktadır. Yazılar okunaklıdır.

Tablo 5: B. El Hacı

Bulunduğu Yer	Muş Kale Mahallesi Mezarlığı (Doğu cephesi)	
Baş Şahide	En: 35	Kalınlık: 7
	Boy: 96	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır.	
Tarihi	1290	
Metin	Haza merkadu's-saîd Allah mağfûr aleyhi rahmet-i Ve'l-ğufrân... Ninde b. el -Hâc fî sene 1290.	

Fotoğraf : 4- B. El Hacı'nin mezarı

Diğer Özellikleri: Bir grup tarihi mezarların içinde bulunan ve Kale Mezarlığı'nın doğu ucunda yer alan mezar taşından biridir. Dikdörtgen formlu olup üst ve alt kısmı kırılmıştır. Bu mezar taşı da diğer mezar taşları gibi tahrip edilmiş, yerinden çıkarılarak farklı bir yere götürülmüştür. Yöreye has mermer taşına benzer bir volkanik taştan yapılmıştır. Bu mezar taşının üzerinde herhangi bir tezyinata rastlanılmamaktadır.

Tablo 6: İsimsiz Mezar

Bulunduğu Yer	Muş Kale Mahallesi Mezarlığı (Doğu cephesi)	
Baş Şahide	En: 33	Kalınlık: 6
	Boy: 100	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Farsça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır.	
Tarihi	Yok.	
Metin	Hayat-ı hevme-i cihan... bi beka est fenara talep kon ki emri giram est.	

Fotoğraf : 5-İsimsiz mezar

Diğer Özellikleri: Bir grup tarihi mezarların içinde bulunan ve Kale Mezarlığı'nın doğu ucunda yer alan mezar taşından biridir. Dikdörtgen formlu olup baş kısmı üçgen biçiminde son bulmuştur. Mezarından bağımsız yere serili olarak bulunmuştur.

Tablo 7: Recep Ağa b. Ali Dede

Bulunduğu Yer	Muş Kale Mahallesi Mezarlığı (Doğu cephesi)	
Baş Şahide	En: 35	Kalınlık: 7
	Boy: 97	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Okunamadı.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır.	
Tarihi	1200	
Metin	İhlas el- merhûm ila'l-Lah-i ve Recep Ağa b. Ali dede	

Fotoğraf: 6- Mezarın baş taşı

Diğer Özellikleri: Bir grup tarihi mezarların içinde bulunan ve Kale Mezarlığı'nın doğu ucunda yer alan mezar taşından biridir. Dikdörtgen formlu olup baş kısmı üçgen biçimindedir. Yere düşen taşlardan biridir. Mermere benzer bir taştan yapılmış olup üzerinde yer alan 4 satırlık yazı bulunmaktadır. Bu şahidenin bir mezarın ayak taşı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8: İsimsiz Mezar

Bulunduğu Yer	Muş Merkez Kale Mahallesi Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 40	Kalınlık: 8
	Boy: 100	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 40	Kalınlık: 8
	Boy: 100	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Farsça-Arapça.	
Malzemesi	Mermer.	
Tarihi	Yok.	
Metin	İhlas El-Kabru bâb-u kulli nâsin dahîletun Be dünya dıl menbed ey merdı hışyar deki ki be dünyara ne başet kedru mikdar der evvel perverdi ev her kesira velakin mey keşed der ahırkar.	

Fotoğraf: 7- İsimsiz Mezar

Diğer Özellikleri: Mermerden yapılmış bir ayak şahidesidir. Dikdörtgen formulu üst kısmı üçgen şeklinindedir. Mermerden yapılmış bir ayak şahidesidir. Üçgen bölüm dışı doğru hafif çıkıntılıdır. Bu mezar taşı da diğer mezar taşlarında olduğu gibi bir kısmı toprağa gömülüdür. Yüzeyinde 6 satırlık yazı bulunmakta olup yazılar okunabilmektedir. Yazıların etrafında bulunan çerçevelerden hariç başka bir süslemeye rastlanılmamıştır.

Tablo 9: Salih Ağa'nın Mezarı

Bulunduğu Yer	Muş Merkez Kale Mahallesi Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 36	Kalınlık: 9
	Boy: 94	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Mermer taşı.	
Tarihi	1225.	
Metin	Âhiretu'l-mevt haza merkadu's-saîd eş-şehîd el-merhûm el-mağfûr kasîr'ul-'omr kesîru'l-âmal Sâlih Ağa İbn-i el-Hacı Dede el-Mûşî teveffâ.	

Fotoğraf : 8- Salih Ağa'nın Mezarı

Diğer Özellikleri: Mermerden yapılmış olan bu mezar taşı, dikdörtgen formlu olup baş kısmı üçgen biçimindedir. Yere düşen mezar taşlarındandır. Yüzeyinde altı satırlık yazı bulunmaktadır. Yazılar okunabilmekte ve beşinci satırının sonunda yer alan 'Muşî' kelimesinin geçtiği ilk mezar taşıdır. Bu mezar taşı mermerden yapılmıştır. Taşta yer alan yazılar düzgün formda beş ayrı bordür içine alınmıştır. Üçgen içinde olan yazılar tek bordür içinde yazılmıştır. Yazıları yıpranmayıp günümüze kadar sağlam gelebilmiştir. Mezar taşın toprağa gömülen alt kısmı kırık vaziyettedir.

Tablo 10: Hacı Reşit Ağa'nın Mezarı.

Bulunduğu Yer	Muş Merkez Kale Mahallesi Mezarlığı (Doğu cephesi)	
Baş Şahide	En: 45	Kalınlık: 12
	Boy: 110	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taş.	
Tarihi	1330.	
Metin	Fatıha Haza merkadu'l-merhûm el-muhtâc-i rahmet-i Rabbihi'l -Azizi'l -Ğaffâr an el -Hacı Reşid Ağa b. Hüseyin Ağa...	

Fotoğraf : 9- Hacı Reşit Ağa b. Hüseyin Ağa'nın mezarı

Diğer Özellikleri: Sandukalı bir mezar olup çocuk mezarına benzemektedir. Ayak taşının olduğu kısım ağaç dallarıyla kaplı olduğu için mezarın tamamının fotoğrafı çekilememiştir. Baş taşı dikdörtgen formda olup üst kısmı üçgen biçimindedir. Diğer mezar taşlarına göre yeni bir mezar olduğu son satırında yer alan H.1330 tarihinden anlaşılmaktadır. Yazı karakterinden de anlaşılacağı üzere diğerlerinden sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Yazıları tümü tek bordür içine alınmış olup üst kısımdaki üçgen formu iki bordürden oluşmaktadır.

Tablo 11: Rahini Rüstem Ağa'nın Mezarı.

Bulunduğu Yer	Muş Merkez Kale Mahallesi	
Baş Şahide	En: 38	Kalınlık: 7
	Boy:84	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır.	
Tarihi	Okunamadı.	
Metin	Fatiha Haza merkadu's-saîdu's-şehîd el-merhum el-mağfur el-muhtâc-i İlârahmetillahi Teâla ve ğufrânihi Rüstem Ağa.	

Fotoğraf : 10- Rahini Rüstem Ağa'nın mezarı

Diğer Özellikleri: Kireç taşından yapılan bu mezar yarıya kadar toprağa gömülüdür. Bu mezar taşı dikdörtgen formlu olup, üst kısmı üçgendir. Yazılar okunabilmekte fakat toprağa gömülü olan kısım çıkartılamamıştır. Üzerinde beş satırdan fazla yazı yazılmıştır. Taşın beş satırdan sonraki kısmını toprağa gömülüdür. Taşın toprağın üstündeki kısmı okunmuş ve ölçülebilmıştır. Taşın yüzeyinde süsleme, olarak bordürler bulunmaktadır.

Tablo 12: Bedir b. Nadir

Bulunduğu Yer	Muş Merkez Kale Mahallesi Mezarlığı	
Baş Şahide	En:40	Kalınlık:12
	Boy:80	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Celi Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreğe özgü beyaz volkanik taş.	
Tarihi	1317.	
Metin	Fatiha Haza kabru'l-merhum İlârahmetillahi teâla Bedir b. Nadir.	

Fotoğraf: 11- Bedir b. Nadir'in mezarı

Diğer Özellikleri: Beş satır yazıdan ibaret olan, her satırı oval bir çerçeveye alınan, üstü yuvarlak kemerle nihayetlenen, dikdörtgen formundaki bu şahidenin üzerinde herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamaktadır. Yazılar rahatlıkla okunmaktadır.

Tablo 13: Hacı b. Mustafa Ali

Bulunduğu Yer	Muş Merkez Kale Mahallesi Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 41	Kalınlık:10
	Boy:95	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 41	Kalınlık:9
	Boy: 95	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Celi Sülüs-Talik.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça-Farsça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır.	
Tarihi	1179.	
Baş Taşı Metin	Haza merkadu's-saïdu's-şehîd el-merhum el- mağfûr el-mebrûr el-fakîr el-ma'sûm el-muhtâc-i İlârahmetillahi ve gufrânihi Hacı b. Mustafa Ali.	
Ayak Taşı Metin	Ya Ğafûr pür kemali neval ve menbai hüsn-ül edep musallat-i tahsil-i ilim ve itaat-i fazıl... berhudar-ı ez şar-ı ümreş nuru seyide seyid seydi namerda nuşe... can-ı ecel ecel-i taun şot ora sebep morgi ruheş kerd pervaz kasirul iliyin kerd... ruhi pak est şot karini huru pehman der be hişt... huri o mi hudaya dun est çun ber hak sad est... tarihi makber-i lutf ez nagah-ı ves... 1179	

Fotoğraf: 12. Baş taş

Fotoğraf : 12-a Ayak taş

Diğer Özellikleri: Kalker taşından yapılan bu mezarın baş ve ayak taşları hafif eğilmelere rağmen sağlam olarak kalmıştır. Baş ve ayak taşları dikdörtgen formda olup üstü üçgen biçimindedir. Baş taş 3 büyük pano halinde bölüme ayrılarak yapılmıştır. Üç panoda da yazıları çevreleyen çerçeve vardır. Yazılar Arap

harflerle celi yazı yazılmıştır. Diğer mezar taşlarıyla kıyasla harf formları daha düzgündür.

Ayak taşının üzerinde on bir satırlık yazı bulunmaktadır. Harf ölçüleri yukarıdan aşağıya doğru küçülmektedir. on bir adet satır bulunan bu şahidede kenar çizgileri çevreleyen dış bordür olmayıp sadece satır şeklinde bölünmüştür. Sandukası bulunmayan bu mezarın etrafı bir sıra taş ile örülmüştür. Şahidelerdeki yazılar okunmuş olup herhangi bir tezyinata rastlanılmamıştır.

Tablo 14: İbrahim'in Mezarı

Bulunduğu Yer	Muş Merkez Kale Mahallesi Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 38	Kalınlık: 12
	Boy: 90	Sanduka: Yok.
	Boy:	
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Celi Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taş.	
Tarihi	1225.	
Metin	Fatiha El-merhûmetu el-mağfûretu el -muhtâcet-i İlârahmetillahi Teâla ve ...ğufrânihi bint-i İbrahim.	

Fotoğraf: 13- İbrahim'in mezarının baş taşı

Diğer Özellikleri: Yıkık durumda olan bu şahide, diğer mezar taşlarında oluşan tahribat bu mezartaşında da görülmektedir. Üzerinde yer alan altı sıra yazı silik durumdadır. Yazıları çevreleyen altı eşit çerçeve bulunmaktadır. Yazı ve bordür formları zamanla tahrip olup simetrilerini kaybetmişlerdir. Yazılarından kadın mezarı olduğu anlaşılan bu mezarda yatan kişinin kendi ismi okunmayıp sadece baba ismi okunmaktadır.

Tablo 15: İsimsiz Mezar

Bulunduğu Yer	Muş Merkez Kale Mahallesi Mezarlığı	
Baş Şahide	En:33	Kalınlık:8
	Boy: 90	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 41	Kalınlık:9
	Boy: 95	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taş.	
Tarihi	Okunamadı.	
Metin	Ah minel mevt ve halatihi	

Fotoğraf 14- Okunamayan mezar

Diğer Özellikleri: Dikdörtgen formdaki bu şahide yere düşen taşlardan olup üst kısmı üçgen şekildedir. Taşın üzerindeki yazılar okunamamaktadır. Beş satırlık yazı bulunan şahidenin üstünde tarih bulunmamaktadır. Şahidede yazıları çevreleyen cetvellerden hariç bir süslemeye rastlanılmamıştır.

Tablo 16: Okunamayan Mezar

Bulunduğu Yer	Muş Merkez Kale Mahallesi Mezarlığı	
Baş Şahide	En:30	Kalınlık:7
	Boy:78	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En:41	Kalınlık:9
	Boy:95	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taş.	
Tarihi	1264.	
Metin	El fatiha .... Şefaaf ya Rasullallah	

Fotoğraf: 15- Okunamayan mezar.

Diğer Özellikleri: Kale Mahallesi Mezarlığı'nda tahrip olan mezar şahidelerinden biridir. Hangi mezara ait olduğu bilinmeyen bu mezar taşı, altı satırdan oluşur. Tahribattan dolayı taşın yüzeyindeki altı satırlık yazı okunamamıştır. Yazıların alt kısımlarına altı eşit çizgi oyulmuştur. Süs unsuru kabaca ve kalın yazılmıştır. Şahidede yazıları çevreleyen cetvellerden hariç bir süslemeye rastlanılmamıştır.

2.1.2. Yukarı Sızma Köyü Mezarlığı

Tablo 17: 1 Nolu Asker Mezarı

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze bağlı Yukarı Sızma Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 40	Kalınlık: 9
	Boy: 98,9	
Ayak Şahide	En:41	Kalınlık: 10
	Boy: 95	
Sanduka	En:55	Kalınlık: 12
	Boy: 120	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Yok.	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Yok.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taş.	
Tarihi	Yok.	
Metin	Yok.	

Fotoğraf: 16. Baş taşı

Fotoğraf: 16.a. Ayak taşı ve sandukası

Diğer Özellikleri: Yöreye özgü malzeme kullanılmış olup dikdörtgen formda yapılmıştır. Hem baş taşı hem de ayak taşı üçgen biçimindedir. Şahidelerin üzerinde herhangi bir yazıya rastlanılmamaktadır. Fakat her iki şahidenin üzerinde silah figürleri mevcuttur. Bu da mezar sahibinin bir asker olduğunu gösterir.

İşlenilen savaş aletleri şu şekildedir; baş taşının sol alt köşesine yakın bir kısımda iki adet makinalı silah, sağ tarafta da bir adet su matarası ve bir adet de asker

botu yer almaktadır. Ayak taşında biri düz süvari, diğeri Osmanlı palası şeklinde iki adet kılıç olup bir adet kama ve bir adet de kalkan bulunmaktadır. Mevcut işlemler dışı doğru kabartma tekniğiyle yapılmıştır.

4.1.3. Aligedik Köyü Mezarlığı

Aligedik Köyü Mezarlığı köyün ortasında ve yolun kenarında olup etrafı duvarla örülüdür. Yaptığımız yüzey araştırmasında kayda değer üç adet mezar tespit edilmiştir.

Tablo 18: Şeyh Abdurrahman

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze bağlı Aligedik Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 36	Kalınlık: 10
	Boy: 120	
Ayak Şahide	En: 50	Kalınlık: 9
	Boy: 90	
Sanduka	En: 80	Kalınlık: 13
	Boy: 140	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Sepuş.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreyle özgü beyaz volkanik taş.	
Tarihi	1232.	
Metin	Haza merkadu's-Şeyh Abdurrahman.	

Fotoğraf: 17. Baş taş

Fotoğraf: 17-a. Ayak taş

Diğer Özellikleri: Baş ve ayak taşı sağlam olup sadece baş taşında yazılar bulunmaktadır. Aşırı yosunlaşma yüzünden yazılar zor seçilmektedir. Ayak taşında herhangi bir süsleme ve yazı bulunmayıp, dikdörtgen formda olup, üçgen şeklinde bitmiştir. Baş taşı dikdörtgen olup sarık şeklinde yapılmıştır. Bu da kişinin ilim erbabından olduğunu gösterir. Mezarın etrafı bir sıra taş ile örülü kesme taştan sanduka şeklinde yapılmıştır.

Tablo 19: Şeyh Hüseyin

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze bağlı Aligedik Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 34	Kalınlık: 13
	Boy: 124	
Ayak Şahide	En: 50	Kalınlık: 9
	Boy: 93	
Sanduka	En: 80	Kalınlık: 20
	Boy: 130	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Serpüş.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taş.	
Tarihi	1356.	
Metin	El- Fatiha Haza merkadu'ş-şeyh Hüseyin.	

Fotoğraf: 18. Baş taşı

Fotoğraf: 18- a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Aligedik Köyü Mezarlığı, köyün ortasında ve yolun kenarında yer alıp etrafı duvarla örülüdür. Mezarın baş ve ayak taşları sağlamdır. Baş taşında yer alan 3 satırlık yazı zamanla yosun tuttuğundan zor okunabilmektedir. Şahide dikdörtgen olup baş kısmı sarık şeklindedir. Bu da mezar sahibinin ilim erbabı olduğunu gösterir. Ayak taşında herhangi bir yazı veya süsleme bulunmamaktadır. Dikdörtgen formda olup üçgen bir şekilde bitmiştir.

Tablo 20: Betonlu Mezartaşı

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Aligedik Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 40	Kalınlık: 13
	Boy: 10	
Ayak Şahide	En: 35	Kalınlık: 12
	Boy: 85	
Sanduka	En: 30	Kalınlık: 15
	Boy: 130	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Serpüş.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır.	
Tarihi	1314.	
Metin	Okunamadı.	

Fotoğraf: 19. Baş taşı

Fotoğraf: 19-a. Ayak taşı ve sandukası

Diğer Özellikleri: Aligedik Köyü Mezarlığı, köyün ortasında ve yolun kenarında yer alıp etrafı duvarla örülüdür. Bu mezarın baş ve ayak taşları kırık olup sonradan beton harçla yapıştırıldığı anlaşılmaktadır. Ayak taşında herhangi bir süsleme ve yazı yoktur. Baş taşında ise dört satırlık yazı bulunmaktadır.

Baş taşı dikdörtgen olup uç kısmı fes şeklindedir. Bu da mezar sahibinin tarikat ehli olduğunu gösterir. Zamanla tahribata uğrayan bu mezar taşı beton malzemelerle tamir edilmeye çalışılmış fakat üstündeki yazıların tamamı zarar görmüştür. Ayak taşında herhangi bir yazı ve tezyin bulunmayıp ayak taşının baş taşından daha küçük olduğu görülmektedir.

2.1.4. Aydın Köyü Mezarlığı

Tablo 21: Nafiz Mahdumi

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Aydın Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 36	Kalınlık: 9
	Boy: 68	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Celi Sülüs.	
Süs Unsuru	Dendan.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır.	
Tarihi	1316.	
Metin	El-Bâki huve'l-merhûm ve'l-mağfûr el-muhtâc-i ilârahmeti Rabbihi'l-ğafûr eş-şeyh Eyyüb Efendi mahdum-i Nâfiz rûhi İçun Fatiha sene 1316	

Fotoğraf: 20- Nafiz Mahdumi'in Mezarının baş taşı

Diğer Özellikleri: Mezarlık köyün kuzeyinde bulunmaktadır. Bu mezarlık Osmanlı'nın son dönemlerine aittir. Baş taşı olan bu mezar taşı, yuvarlak kemerle son bulmaktadır. Bu bölgede nadir görülen bu mezar şekli yazılarının alt kısmı ince bir çizgiyle doldurulmuş ve kenarları dendan motifine benzer bir motifle çerçeveye alınmıştır. Baş kısmında hafif kırılmıştır. Yedi sıra yazı bulunmakta olup yazı karakterleri düzgün formda yazılmamıştır, fakat yazılar açıkça okunabilmektedir.

Tablo 22: Okunamayan Mezar

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Aydın Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 53	Kalınlık: 9
	Boy: 120	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
Sanduka	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Okunamadı.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır.	
Tarihi	Okunamadı.	
Metin	Okunamadı.	

Fotoğraf: 21. Okunamayan mezar

Diğer Özellikleri: Mezar köyün kuzeyinde bulunmaktadır. Üstü yuvarlak kemerle sonlanan bu mezar taşı, yazı kısımlarının üstü üçgen, alt kısımlarının ise dikdörtgen şeklinde oyulduğu görülmekte olup yosunlaşmış bir durumdadır. Üzerinde bulunan beş satırlık yazı yosunlaşma ve tahribat nedeniyle okunamamaktadır. Şahidedeki yazıları çevreleyen çerçeve harici süs unsuruna rastlanılmamıştır.

Tablo 23: Muhammed b. Çerkes Abdullah

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Aydın Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 32	Kalınlık: 8
	Boy: 95	Sanduka: Yok.
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Dendan.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreeye özgü beyaz volkanik taştır.	
Tarihi	1250.	
Metin	El-Bâki huve'l-merhûm el-mağfûr el-muhtâc-i İlarahmeti Rabbihi'l -Ğafûr Muhammed b. Çerkes Abdullah.	

Fotoğraf: 22. Muhammed b. Çerkes Abdullah'ın mezarı

Diğer Özellikleri: Mezar köyün kuzeyinde bulunmaktadır. Şahide dikili olmayıp yere düşmüş vaziyettedir. Yüzeyinde yedi satırlık yazı bulunan bu mezar, köydeki diğer mezarlar gibi dikdörtgen bir formda olup üst kısmı oval bir şekildedir. Yazılarının alt kısmı ince çizgilerle son bulmuş ve kenarları dendana benzer bir motifle çerçeveye alınmıştır.

Tablo 24: Molla Zeynal b. İlhami Bey

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Aydın Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 38	Kalınlık: 8
	Boy: 87	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz volkanik taştır.	
Tarihi	1222.	
Metin	El-Bâki huve'l-merhûm el-mağfûr el-muhtâc-i İlârahmeti Rabbihi'l-Ğafûr Molla Zeynal b. İlhan Bey'in rûhi için Fatiha	

Fotoğraf: 23.Molla Zeynal b. İlhan Bey'in mezarı

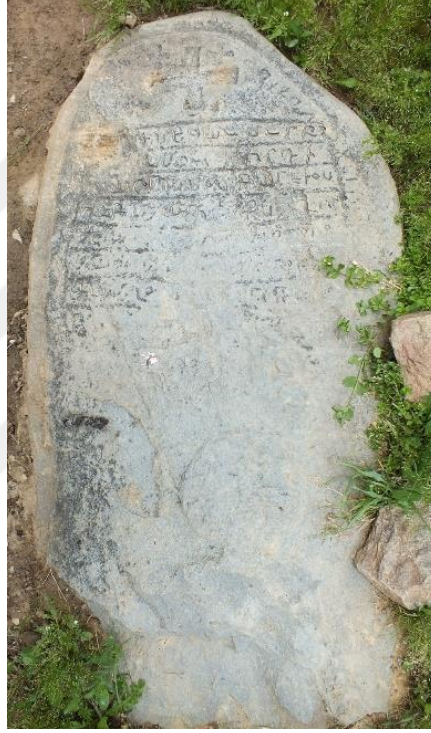
Diğer Özellikleri: Mezar köyün kuzeyinde bulunmaktadır. Diğer mezar taşlarından farklı bir formda olan bu taş dikdörtgen planlı ve üst kısmı küçük bir yarım daireye benzer bir şekildedir. Yüzeyi oldukça yosunlaşmıştır. Altı satır yazı bulunmaktadır. Yazılmış olan yazılar dikdörtgen bir çerçeveye alınmıştır. Süs unsuru olarak değerlendirilebilecek sadece şahidenin en üst kısmındaki yarım daire şeklindeki çıkıntıdır. Şahidenin üst kısmındaki çıkıntı mezar sahibinin çocuk olduğunu belirtir. Yazıları çevreleyen cetveller bulunmaktadır.

2.1.5. Ekindüzü Köyü Mezarlığı

Tablo 25: Ermeni Mezarı

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Ekindüzü Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 60	Kalınlık: 7
	Boy: 130	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Mesrop Mashtots	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Ermenice.	
Malzemesi	Yöreğe özgü beyaz volkanik taş.	
Tarihi	Okunamadı.	
Metin	Okunamadı.	

Fotoğraf: 24- Ermeni mezarı

Diğer Özellikleri: Muş ilinde yaptığımız incelemede Ekindüzü Köyü'nde Ermeni kültürüne ait bir mezar taşı tespit edilmiştir. Bu taş, Üçevler Köyü'ne giderken yolun solunda yer alan yamaçta bulunan su arkının kenarında bulunmaktadır. Sonradan buraya getirildiği anlaşılmaktadır. Dikdörtgen formlu olup kemerle son bulmaktadır. En üstte büyük bir haç işareti ve haçın üst kolunun her iki yanında daha küçük boyutlu birer haç yerleştirilmiştir. Üzerindeki yazılar silik durumdadır. Alt kısmında yer alan motifler zamanla tahrip olmuştur.

2.1.6. Kayaşık Köyü Mezarlığı

Mezarlık köy içinde yer alan yüksekçe bir tepenin üzerinde bulunmaktadır. İçinde dıştan dışa 3,90x4,20 m ebatlarında bir türbe bulunmaktadır. 1,50 santimetre yüksekliğinde üzeri açık olan bu türbe sonradan çatı ile kapatılmıştır. Mezarlıkta bulunan bu türbede üç adet mezar bulunmaktadır. İki tanesi mermerden yapılmış ve yüzeylerinde yazılar mevcuttur. Üçüncüsüne ise sadece normal taşlar yerleştirilmiştir. Köyün büyüklerinden aldığımız bilgilere göre bu mezarın taşları çalındığından köylüler türbenin üzerini çatı ile örterek korumaya almışlardır.

Tablo 26: Muhammed b. Molla Ali Türbesi Sağdaki Mezar

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Kayaşık Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 25	Kalınlık: 8
	Boy: 62	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 26	Kalınlık: 7
	Boy: 63	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça-Farsça.	
Malzemesi	Beyaz mermer taştır.	
Tarihi	1257.	
Baş Taşı Metin	Fatıha Haza merkadu's-saıdu's-şehid el-merhûm el-mağfür el-muhtâc-i İlârahmetillahi Teâla ve ğufrânihi Muhammed İbn Molla Ali fî sene 1257.	
Ayak Taşı Metin	Okunamadı.	

Fotoğraf: 25. Genel görüntü

Fotoğraf : 25-a. Baş taşı

Fotoğraf: 25-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Bu mezar türbe içinde güney tarafta yer alan 1,70 m uzunluğunda bir mezarlıktır. Mermerden yapılmış olup baş ve ayak taşı sağlamdır. Baş taşının iç yüzünde beş satırlık yazı bulunmaktadır.

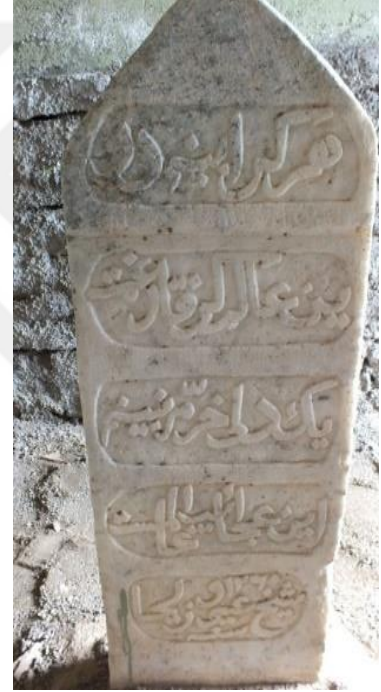
Üçgen biçiminde son bulan ayak taşının iç yüzeyinde, pano içine yerleştirilmiş beş satırlık yazı kuşağı yer almaktadır. Ön yüzünde ise üç satırlık yazı bulunmaktadır.

Tablo 27: Şeyh İsa ve Züleyha

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Kayaşık Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 32	Kalınlık: 8
	Boy: 73	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 32	Kalınlık: 7
	Boy: 73	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Beyaz mermer taştır.	
Tarihi	1260.	
Baş Taşı Metin	İhlas Fatiha Haza merkadu's-saïdu's-şehîd el-merhûm el-muhtâc-i ilarahmetillahi Şeyh İsa ve Züleyha	
Ayak Taşı Metin	Okunamadı.	

Fotoğraf: 26. Baş Taşı

Fotoğraf: 26-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Türbe içinin kuzeyinde yer alan 1,70 m uzunluğunda bir mezarlıktır. Baş ve ayak taşı sağlamdır. İç yüzünde beş satırlık yazı bulunmaktadır. Yazılar üçgen biçiminde son bulan şahidenin yüzeyinde pano içine yerleştirilmiştir.

Mezarın iç yüzeyinde üç satırlık yazı bulunmaktadır. Türbe içinde kuzey tarafta yer alır. Bunun da baş ve ayak taşları mermerden yapılmış olup sağlam olarak günümüze kadar gelebilmiştir. İç yüzünde yer alan altı satırlık yazı yine pano içine yerleştirilmiştir. Şahidenin iç yüzünde yer alan yazı beş satırdır. Ayak taşında yazılan yazı okunamamıştır.

2.1.7. Çatbaşı Köyü Mezarlığı

Tablo 28: İbrahim Efendi b. Yusuf Efendi

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Çatbaşı Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 40	Kalınlık: 9
	Boy: 98	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 35	Kalınlık: 9
	Boy: 100	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Serpuş.	
Yazı Dili	Osmanlıca-Arapça.	
Malzemesi	Beyaz mermer.	
Tarihi	1278	
Baş Taşı Metin	Fatiha Haza merkadu's-saïdu's-şehîd el-merhûm el-mağfûr el-muhtâc-i ilarahmetillahi ve ğufrân İbrahîm Efendi b. Yusuf efendi	
Ayak Taşı Metin	İhlas Devleti şöhretle buldu aşikâr işbu İbrahim Efendi namdar sürdi bir müddet kuvvetle sefa mesnedi izzetde kıldı iftihar görmedi ahir bu faniden vefa akibet dünyada kılmadı murad rihlet etti o bu cihandan ve yar cürmüni afv eylesin Perverdigar.	

Fotoğraf: 27.a. Baş taş

Fotoğraf: 27-a. Ayak taş

Diğer Özellikleri: Mermerden yapılmış olan mezarın baş ve ayak taşları sağlamdır. Yazılar şahidelerin iç yüzünde bulunmaktadır. Baş taşı, sarık şeklinde olup mezar sahibinin ilim erbabı veya memur özelliğinin olduğunu gösterir. Mezarın uzunluğu 1,70 m olup sandukası toprakla örtülüdür. Panolar içine yerleştirilen yazılar altı satırdan oluşmaktadır. Celi sülüs hatla yazılmıştır.

Ayak taşı (şahidesi), dikdörtgen formludur ve üçgen şeklindedir. Üzerinde yer alan yazılar dokuz satır olup baş taşında yazılan yazıya göre basit hatla yazılmıştır.

Tablo 29: Yusuf Efendi b. Elhacı Kasım

Bulunduğu Yer	Muş Merkezine Bağlı Çatbaşı Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 36	Kalınlık: 8
	Boy: 110	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 38	Kalınlık: 8
	Boy: 86	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça-Farsça.	
Malzemesi	Beyaz mermer.	
Tarihi	1278.	
Baş Taşı Metin	Fatiha Haza merkadu's-saïdu's-şehîd el-merhûm el-mağfûr mufhiru's- Şâiri ve'l- kabâil kasîru'l-'omr kesîru'l- âmal el-muhtâc-i Îlârahmetillahi Teâla Yusuf Efendi İbn el-hacı Kâsım teveffâ	
Ayak Taşı Metin	Be dünya menid dil ey hişyar ki dünyara ne umili kebru miktar jı ewwel perwerd ew her kesira welakin mey keşed der axırkar	

Fotoğraf: 28. Baş taşı

Fotoğraf : 28-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Çatbaşı Köyü Camisi'nin yanında yer alan hazirede bulunan mezarın baş ve ayak taşı sağlam olup mermerden yapılmıştır. Baş taşı Yusuf Efendi b. Elhaci Kasım'ın mezarında olan serpuşla benzerdir. Bu özelliğiyle mezar sahibinin ilim erbabı olduğunu tahmin etmekteyiz. Şahidenin serpuş kısmı kırılmış olup sonradan yapıştırıldığı, arada yer alan beton harçtan anlaşılmaktadır. Baş taşının iç yüzünde altı satırlık yazı bulunup pano içine yerleştirilmiştir.

Baş taşında olduğu gibi ayak taşında da yazılar, pano içine yerleştirilmiştir. Mezar taşındaki yazılar yedi satırdan oluşmaktadır. Mezarın uzunluğu diğer mezarlara göre daha uzun olup 2,10 cm'dir.

Tablo 30: İhsan Muhammed Emin Paşa b. Yusuf Paşa Hakemi Muş-i

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Çatbaşı Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 43	Kalınlık: 11
	Boy: 120	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 42	Kalınlık: 12
	Boy: 120	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Serpuş.	
Yazı Dili	Arapça-Osmanlıca.	
Malzemesi	Beyaz mermer taştır.	
Tarihi	1258.	
Baş Taşı Metin	Fatiha Kullu men aleyhâ fân ve yebkâ vech-i Rabbike zu'l-Celâli ve'l- İkrâm Haza merkadu's-saîdu's-şehîd el-merhûm el-mağfûr el-mebrûr el-muhtâc-i İlârahmetillahi Teâla Ve Ğufranihi lazîm emiru'l -merai'l-kirâm el- veziri Eş cail Ekremi Âdil Kalilu'l-'omr kesiru'l -âmal İhsan Muhammed Emin Paşa İbn el-merhûm Yusuf Paşa Hakemi Muş Teveffâ.	
Ayak Taşı Metin	Diriğa hasreta hayfa... zişan ad olmuştı şikâr-ı cinan-u zaman ve darende civan-u ömrü nazenin nazik miri mirandı sehavette ve şecarette adimul mesil idi ey can el verir indirir ol nefhu himen adlu şerah-ı şehriyardan mecithan ibn-i mahmud seyredir müminler mezarı baksın bir Fatiha Kulhuvallah nola firdevsi verir beka mülkünde kasr-u bağ Peygamber bu sultan şefii olalar Emin Paşaya ah 1250 senesi hasret dahi hirman.	

Fotoğraf: 29. Baş taş

Fotoğraf: 29-a. Ayak taş

Diğer Özellikleri: Mezar Çatbaşı Köyü Camisi'nin yanında yer alan hazirede yer alır. Diğer mezarlarda olduğu gibi bu mezar da mermerden yapılmış olup baş ve ayak taşları sağlam olarak günümüze gelebilmiştir. Diğer iki mezardan daha eski olduğu baş taşının son satırında yer alan H. 1258 tarihinden anlaşılmaktadır. Bu hazirede olan mezarların en görkemlisi olan bu mezar üzerinde yer alan celi sülüs hatla yazılan yazı, diğer mezar taşlarına göre daha itinalıdır. Baş taşı, dikdörtgen formda olup serpuşla son bulmaktadır. Serpuş olan bu mezar sahibinin ilim erbabı olduğu yazının içeriğinden anlaşılmaktadır. İç yüzünde yer alan yazılar, dikdörtgen formdadır. Dikdörtgen çerçeveler içinde yedi satırdan oluşur. Yazılar düzgün istifli şekilde yazılmıştır.

Ayak taşı yazıları sekiz satırdır. Baş taşına göre daha girift bir istifle yazıldığı için yazı karakterleri de değişiklik arz eder. Sekiz satırlık yazının en üstteki Fatiha kısmı hariç ortadan ikiye bölünmüş ve yazılar on dört çerçeve içine alınmıştır.

2.1.8. Güzeltepe Köyü Mezarlığı

Güzeltepe Köyü'nde, yan yana üç adet mezarlık alanı sıralanmaktadır. Tarihi mezarlar, ortada yer alan mezarlıkta bulunmaktadır. Mezarlıkların etrafının duvarla çevrili olduğu görülmüştür.

Tablo 31: Şükrü Kuli Ağa b. Yunus Ağa

Bulunduğu Yer	Muş Merkezine Bağlı Güzeltepe Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 47	Kalınlık: 9
	Boy: 114	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 47	Kalınlık: 9
	Boy: 114	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreyle özgü kalker taşıdır.	
Tarihi	769.	
Baş Taşı Metin	Hazihi'r-ravadatu fi'l-meâb el-Letif eazzu'l-edeb el-ğafûr el-muhtâc-i İlârahmetillah-i Teâla Kuli ağa b. Yunus Ağa ... kad mâte şehri muharrem fi tis'i sittîn ve seb'u tis'a mieh	

Fotoğraf: 30. Genel görünüm

Fotoğraf: 30-a. Baş taşı

Diğer Özellikleri: Tarihi mezarlar köyün ortasında bulunan mezarlıkta yer almaktadır. Mezarlıkların etrafının duvarla çevrili olduğu görülmüştür. Bu mezar kitabesi okunan mezartaşlarının arasında en eski tarihe sahip olanıdır.

Baş ve ayak taşları sağlam olarak günümüze kadar gelen bu mezarın kalker taşından yapıldığı ve üzerinde yoğun bir şekilde yosunlaşmanın olduğu görülmektedir. Baş ve ayak taşları dikdörtgen formda olup ayak ve baş taşı aynı

boyutlarda ve aynı şekle sahiptir. Ayak taşında herhangi bir yazı ve süsleme yoktur. Baş taşında ise yedi satırlık bir yazı bulunmaktadır. Yazılar sülüs formda yazılmıştır. İçe doğru kapalı çerçeve olmayıp yazıların arasında düz birer çizgi kabartılmıştır.

Tablo 32: Okunamayan Mezar

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Güzeltepe Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 38	Kalınlık: 12
	Boy: 150	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 47	Kalınlık: 9
	Boy: 114	
Sanduka	En: 40	Kalınlık: 15
	Boy: 160	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Okunamadı.	
Malzemesi	Yöreye özgü kalker taşıdır.	
Tarihi:	1198.	
Metin	Okunamadı.	

Fotoğraf: 31. Baş taş

Fotoğraf: 31-a. Ayak taş

Fotoğraf: 31-a. sandukası

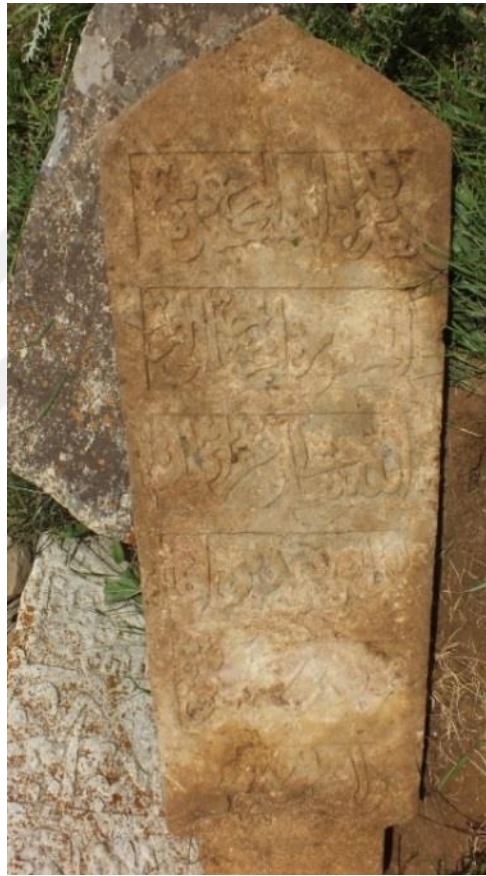
Diğer Özellikleri: İnceleme yaptığımız mezarlıktaki bu mezarın baş taşını yatmış durumdadır. Yazıları silik durumda olup üzerinde yosunlaşma mevcuttur. İç yüzünde beş satırlık yazı bulunur ve yazılar eşit çerçevelere alınmıştır.

Ayak taşının üst kısmı kırıktır. Altı satır yazı yazılmış ve eşit çerçevelere alınmıştır. Ayak ve baş taşındaki yazılar okunamayıp son satırdaki H. 1198 tarihi okunmaktadır. Mezarın sandukası düz masif taştır.

Tablo 33: Güllü Hanım'ın mezarı

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Güzeltepe Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 45	Kalınlık: 15
	Boy: 150	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
Sanduka,	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü kalker taşıdır.	
Tarihi	1156.	
Metin	Haza merkadu's-saïdu'l-mağfûr el- muhtâc-i İlârahmetillahi Teâla Ğufra... Güllü Bint-i... Ağa	

Fotoğraf: 32. Güllü Hanım'ın mezarı baş taşı

Diğer Özellikleri: Mezar, dikdörtgen formda olup üst kısmı üçgen şeklindedir. Yöreye özgü olan kahverengi kalker taşından olan bu mezartaşı, taşın harf formları zamanla tahrip olmuştur. Mezar taşında altı satır yazı bulunmakta ve yazılar eşit çerçeve içine alınmıştır. Mezar yerinden ayrı bulunan bu mezarın üzerindeki yazıların çoğu okunmuştur. Sadece baş taşı olarak karşımıza çıkan bu

şahidenin yazılarının etrafındaki çerçeveler hariç herhangi bir şekil ve süsleme ögesine rastlanılmamıştır.

Tablo 34: B. Beşir

Bulunduğu Yer	Muş Merkeze Bağlı Güzeltepe Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En:39	Kalınlık: 12
	Boy: 100	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreğe özgü kalker taşıdır.	
Tarihi	Okunamadı.	
Metin	b. Beşir İhlas ve an seelekum annî emete fî seneti'l-Muharrem-i.... la havle firâku ve beyne enesi fe in seeltukum min ecrin in ecriye ila'l-Lah-i ve umirtu en ekûne mine'l-Müslümîn	

Fotoğraf: 33. B. Beşir'in mezarı

Diğer Özellikleri: İncelediğimiz bu mezarın sadece bir şahidesi bulunmaktadır. İç yüzünde yer alan yazılar altı satır ve yazıları okunaklıdır. Dikdörtgen formda ve üçgen şeklinde son bulan bu şahidede yazıların etrafındaki birer çerçeve yer almaktadır.

4.1.9. Hasköy İlçesi Büvetli Köyü Mezarlığı

Büvetli Köyü ile Ortanca Köyü arasında bulunan ve Ortanca köyüne giderken yolun solundaki yamaçta bulunmaktadır. Oldukça büyük olan bu mezarlıkta günümüzde de hala defin işlemleri devam etmektedir. Tarihi mezarların olduğu

kısım, mezarlığın ortasında yer alan küçük bir tepecik üzerindedir. Yaklaşık on üç tane mezarın yer aldığı bu alanda on tane mezar taşı incelenmiştir. Baş ve ayak taşı olmak üzere toplam on beş tane mezar taşı bulunmaktadır. Bu mezarlık tescilli değildir.

Tablo 35: İsa b. Süleyman

Bulunduğu Yer	Hasköy İlçesi Büvetli Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 63	Kalınlık: 15
	Boy: 120	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 60	Kalınlık: 12
	Boy: 15	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Dendan.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü koyu kahverengi bazalt taşıdır.	
Tarihi	1336.	
Metin	İlâ rehmeti'l-Lah-i Teâla ve ğufrânihi İsa İbn Süleyman Hifiki	

Fotoğraf: 34- İsa b. Süleyman'nın mezarı.

Diğer Özellikleri: Mezar koyu kahverengi yöresel ve yumuşak volkan tüfü taşından yapılmıştır. Sadece baş taşının iç yüzünde beş satır yazı bulunmaktadır. Ayak taşı baş taşına göre basit ve süslemesizdir. Dikdörtgen olan baş taşı üçgen şeklinde son bulmakta olup yazılar çerçeveye alınmıştır. Baş taşının üçgen olan üst

kısımındaki alt çizgisinin basit bir zikzak şeklinde çörtene andıran bir bordür süslemesi vardır.

Tablo 36: Bedirhan Beg b. Hüseyin

Bulunduğu Yer	Hasköy İlçesi Büvetli Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 38	Kalınlık: 8
	Boy: 92	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 33	Kalınlık: 8
	Boy: 91	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Celi Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça-Farsça.	
Malzemesi	Mermer.	
Tarihi	1212.	
Baş Taşı Metin	Haza merkadu's-saıdu's-şehid el-merhüm el-ma'süm ilâ li avni'l-muhtâc-i ilâ rabbihî'l-Azîz Bedirhan Bek ibn Hüseyin fi senet-i 1212	
Ayak Taşı Metin	Be Dünya Dil Mübent Ey Merdi Hişyar Ki Dünyara Ne Başed Kadru Miktar Der Evvel Perverd Ev Herkesira Velakin Mey Keşed Der Ahrkar	

Fotoğraf: 35. Bedirhan Beg b. Hüseyin'in mezarı genel görünümü

Fotoğraf: 35-a. Baş taşı

Fotoğraf: 35-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: İncelediğimiz ilk mezarın bir metre kuzeyinde yer alır. Mezarın baş ve ayak taşı sağlamdır. Ancak üzerindeki yazılar yosunlaşma ve tahribat sonucu okunamamaktadır. Sadece ayak taşı okunabilmiştir.

Şahidelerin her ikisinde üçgen biçiminde son bulmaktadır. Baş taşının iç yüzünde sekiz satır, ayak taşının da iç yüzünde beş satırlık yazı bulunmaktadır. Yazılar basit çerçevelere alınmıştır. Dış yüzleri ise sadedir, herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

Tablo 37: Genç Teveffet'in Mezarı

Bulunduğu Yer	Hasköy İlçesi Büvetli Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 39	Kalınlık: 9
	Boy: 124	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreye özgü koyu kahverengi bazalt taşıdır.	
Kitabe Tarihi:	1221.	
Metin	Haza merkadu's-saïdu's-şehîd el-merhûm el-mağfûr el-muhtâc-i ilârahmeti ve'l-Ğufrân... bint-i Süleyman teveffet fi sene ihdâ işrîn ve mieteyn ve elfi	

Fotoğraf: 36- Genç Teveffet'in mezarı baş taşı

Diğer Özellikleri: İki parçaya bölünmüş ve isim kısmı tam okunamayıp yazılardan da anlaşılacağı üzere bir bayana ait mezar taşı olduğu anlaşılmaktadır. Yedi satırlık yazı panolar halinde ayrılan bölümlere yerleştirilmiştir. Sade ve süslemesi olmayan bu mezar taşı yazıları celi sülüs tarzında yazılmıştır.

Tablo 38: Okunamayan Mezar

Bulunduğu Yer	Hasköy İlçesi Büvetli Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 36	Kalınlık : 9
	Boy: 130	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Talik.	
Süs Unsuru	Arap.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Mermer taşıdır.	
Tarihi	1221.	
Metin	Okunamadı.	

Fotoğraf: 37 Okunamayan mezarı

Diğer Özellikleri: Alt satırında tarih bulunan şahidenin yüzeyinde yedi satırlık yazı kuşağı bulunmaktadır. Bu mezar taşındaki yazılar, oval çerçeveye alınmış ve harf istifleri çok sık olduğundan okunamamıştır. Şahidede herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamaktadır. Taş dikdörtgen formda olup üçgen şeklinde son bulmuş ve alt kısmı toprağa gömülmesi için bir kare çıkıntı yapılmıştır.

Tablo 39: 2 Nolu Asker Mezarı

Bulunduğu Yer	Hasköy İlçesi Büvetli Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 55	Kalınlık: 20
	Boy: 135	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 45	Kalınlık: 15
	Boy: 130	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Yok.	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Yok.	
Malzemesi	Yöreye özgü koyu kahverengi bazalt taşı.	
Tarihi	Tarihe rastlanmamıştır.	
Metin	Yazıya rastlanmamıştır.	

Fotoğraf:38. 2 Nolu asker mezarının şahidesi

Diğer Özellikleri: Bu mezarda herhangi bir yazıya rastlanılmayıp sadece baş şahidesinde süsleme bulunmaktadır. Ayak taşında herhangi bir süsleme olmayıp sade dikdörtgen bir taştır. Süsleme, baş taşının dış yüzünde yüksek kabartma şeklinde kılıç, kalkan, kama ve sağ alt kısımda silaha benzer bir motif tezyin edilmiş olup alt tarafı kırılmıştır. Süslemelerde de görüldüğü gibi bir asker mezarı olduğu anlaşılmaktadır. İncelediğimiz mezarlar arasında ölçü olarak diğerlerine göre bu mezar daha kalındır.

Tablo 40: 3 Nolu Asker Mezarı

Bulunduğu Yer	Hasköy İlçesi Büvetli Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 46	Kalınlık: 13
	Boy: 126	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Yok.	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Yok.	
Malzemesi	Yöreye özgü koyu kahverengi bazalt taşıdır.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 39. 3 Nolu asker mezarının şahidesi.

Diğer Özellikleri: Bu mezarda herhangi bir yazıya rastlanılmamıştır. Bu mezar taşının sadece baş şahidesi olup süslemesi bulunmaktadır. Süsleme, taşın dış yüzünde basit, yüksek kabartma şeklinde kılıç, kalkan ve kama motifi olarak tezyin edilmiştir. Alt tarafı toprağa gömülüdür. Süslemelerde de görüldüğü gibi bir asker mezarı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 41: 4 Nolu Asker Mezarı

Bulunduğu Yer	Hasköy İlçesi Büvetli Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 53	Kalınlık: 11
	Boy: 123	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Yok.	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Yok.	
Malzemesi	Yöreye özgü koyu kahverengi bazalt taşıdır.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 40. 4 Nolu asker mezarının şahidesi.

Diğer Özellikleri: Bu mezarda herhangi bir yazıya rastlanılmamıştır. Sadece baş şahidesi olup figüratif objeler hariç hiçbir süsleme bulunmamaktadır. Süsleme taşın dış yüzünde basit, yüksek kabartma tekniğinde kılıç, kalkan ve kama motifi olarak tezyin edilmiştir. Mezar taşının sağ alt tarafında silaha benzer bir şekil bulunup taş toprağa gömülüdür. Taşın kalkan motifi tahrip olmuştur. Süslemelerde de görüldüğü gibi bir asker mezarı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 42: Okunamayan Mezar

Bulunduğu Yer	Hasköy İlçesi Büvetli Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 33	Kalınlık: 8
	Boy: 70	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 33	Kalınlık: 8
	Boy: 55	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Okunamadı.	
Malzemesi	Mermer.	
Tarihi	Okunamadı	
Metin	Okunamadı	

Fotoğraf: 41. Baş taş

Fotoğraf: 42-a. Ayak taş.

Diğer Özellikleri: Bu mezar, diğer mezarlarda da olduğu gibi sandukası olmadığı görülmektedir. Baş taşının iç yüzünde beş satır yazı bulunan şahide dikdörtgen formda ve üçgen şeklinde son bulmuştur. Yazılar çerçeve içine alınmıştır. Yazılar silik olduğundan okunamamıştır.

Ayak dikdörtgen formda olup üçgen şeklinde son bulmuştur. Ayak taşında dört satır yazı bulunmaktadır. Yazılar çerçeve içine alınmıştır. Ayak taşının üzerindeki yazılar aşırı yosunlaşmadan dolayı okunamamaktadır.

Tablo 43: 5 Nolu Asker Mezarı

Bulunduğu Yer	Hasköy İlçesi Büvetli Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 56	Kalınlık: 22
	Boy: 76	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Yok.	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Yok.	
Malzemesi	Yöreye özgü koyu kahverengi bazalt taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 42. 5 nolu asker mezarın şahidesi.

Diğer Özellikleri: Sadece baş taşı bulunan bu şahide dikdörtgen formda olup üst kısmı oval bir şekildedir. Dış yüzünde yüksek kabartma tekniğiyle kılıç, kalkan ve kama motifi bulunmaktadır. Motiflerin üst kısmında yarım aya benzer bir niş işlenmiştir. Bu mezartaşı da kalınlığı açısından incelediğimiz diğer mezartaşları gibi kalın taş sınıfına girer. Taşın üst kısmında zamanla aşınma meydana gelmiştir.

2.1.9. Elmabulak Köyü Mezarlığı

Tablo 44: Okunamayan Mezar

Bulunduğu Yer	Elmabulak Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 40	Kalınlık: 7
	Boy: 85	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 40	Kalınlık: 7
	Boy: 97	
Sanduka	En: 100	Kalınlık: 60
	Boy: 152	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Okunamadı.	
Malzemesi	Yöreye özgü kalker taşıdır.	
Tarihi	1303.	
Metin	Okunamadı.	

Fotoğraf: 43. Sanduka

Fotoğraf: 43-a. Baş taşı

Fotoğraf: 43-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Köyün batısında akan derenin doğu kıyısındaki yamaçta yer alan mezarlıkta bir tane eski mezar tespit edilmiştir. Sandukalı olan bu mezarın baş ve ayak taşları sağlam olup baş ve ayak taşında yer alan yazılar, aşırı yosunlaşmadan okunmamaktadır.

Sandukanın batısına baş şahide, doğusuna ise ayak şahidesi yerleştirilmiştir. Bu yönüyle Korkut ve Hasköy ilçelerinde bulunan mezarlıklardan ayrı bir öneme sahiptir. Sandukası sağlam olarak günümüze kadar gelebilmiş nadir mezarlardandır. Her iki şahidenin iç kısmına yazılan yazılar çerçevelere alınmıştır. Her iki şahide dikdörtgen formda olup üst kısımları üçgen bir şekildedir. Bu yörede tek örnek olan bu mezarın baş taşının sadece son satırındaki tarih okunabilmiştir. Mezarda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

2.1.10. HASKÖY İLÇESİ KOÇ KÖYÜ MEZARLIĞI

Tablo 45: İsmi Okunamayan Mezar

Bulunduğu Yer	Hasköy İlçesi Koç Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 36	Kalınlık: 10
	Boy: 60	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Farsça.	
Malzemesi	Mermer.	
Kitabe Tarihi:	Yok.	
Metin	Ey çerği cihan ez kindet est bidatkiri adet derne te est tu haleki sinee tu pışka fent kese kıymete kurder sinee test	

Fotoğraf: 44. İsmi okunamayan mezar

Diğer Özellikleri: Koç köyünün güneybatı yamacında bulunan ve etrafı tel örgüyle çevrili olan bu mezarlığa kırık olan şahidenin sonradan getirildiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen diğer mezar taşları gibi bu mezar taşı da dikdörtgen formda olup üçgen bir şekilde son bulmuştur. Bu haliyle mezar taşında üç satır yazı bulunmakta olup yazılar oval çerçevelere alınmıştır. Mezar taşında herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

2.1.10. Koğuktaş Köyü Mezarlığı

Mezarlık köyün güneyinde bulunan yamaçta yer almaktadır. Mezarlardan biri mermerden yapılmış olup, diğerlerinin tamamı ise siyah ve kahverengi volkan tüfü taşından yapılmıştır. Çoğu tahrip olan mezarlardan birinin baş taşının dış yüzünde kılıç, kalkan ve kama motifi yer alır. Diğer mezarların üzerinde herhangi bir süsleme yoktur. Bu mezarlıkta iki adet mezar incelenmiştir.

Tablo 46: İsim Yeri Okunamayan Mezar

Bulunduğu Yer	Koğuktaş Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 36	Kalınlık: 9
	Boy: 63	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 36	Kalınlık: 9
	Boy:63	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Farsça.	
Malzemesi	Mermer.	
Tarihi	1325.	
Metin	Ey çerği cihan harab ez ki meid est bidatkırı adeti dirine-i test ey hak eger beşkeften sine-i ritk.	

Fotoğraf: 45. Mezarın genel görüntüsü

Fotoğraf: 45-a. Baş taşı.

Diğer Özellikleri: Mermerden yapılan mezarın baş ve ayak taşı sağlam olup her ikisi aynı ölçüdedir. Üzerine üç sıra halinde celi sülüs hatla yazı yazılmış olup yazılar silik haldedir ve okunamamaktadır. Şahideler dikdörtgen formda olup baş kısımları üçgen şeklindedir. Yazılar sadece baş taşı kısmının dış yüzüne yazılmıştır. Ayak taşında da herhangi süsleme unsuru ve yazı yoktur.

Tablo 47: 6 Nolu Asker Mezarı

Bulunduğu Yer	Hasköy İlçesi Koğuktaş Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 61	Kalınlık: 9
	Boy: 103	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Yok.	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	İsimsiz.	
Malzemesi	Koyu kahverengi bazalt taşı.	
Kitabe Tarihi:	Yok.	
Metin	Yok.	

Fotoğraf: 46. Mezarın baş taşı

Diğer Özellikleri: Mezarın baş taşının yüzeyi yosunla kaplanmıştır. Taşın dış yüzeyinin üst kısmında kalkan motifi olup alt kısmında ise sağlı sollu kılıç ve kama motifi işlenmiştir. Mezar taşının üzerine yüksek kabartma tekniğiyle yapılan motifler bize bu mezarın bir savaşçı mezarı olduğunu göstermektedir. Şahidede herhangi bir tarih ve yazıya rastlanılmamaktadır.

2.1.11. Korkut Merkez Mezarlığı

Korkut ilçesinin merkezinde yer alan en eski mezarlıktır. Hacı Halil Türbesi'nin de bulunduğu bu mezarlıkta kalker taşı ve mermerden yapılan baş ve ayak taşı olmak üzere 13 adet mezar taşı tespit edilmiştir. Mezarlık, Van Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca 06/11/2009 tarih ve 442 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Tablo 48: Abdulkerim Beg b. Murad Bey

Bulunduğu Yer	Merkez Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 36	Kalınlık: 10
	Boy: 83	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 37	Kalınlık: 10
	Boy: 74	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça-Farsça.	
Malzemesi	Yöreye özgü kalker taşı.	
Tarihi	1319.	
Baş Taşın Ön Yüzü Metin	Fatiha, Merhûm el -mağfîret Abdulkerim Bey b. Murad Bey.	
Baş Taşın Arka yüzü Metin	İhlas, cihan cam-u felek saki ve ecel mey halayık bade nuş ez meclisi vey halasi nist asla hiç kesira ez yini cam ve ez yini saki ez yini mey.	

Fotoğraf: 47. Baş taşının dış yüzü

Fotoğraf: 47-a. Baş taşının iç yüzü

Diğer Özellikleri: Kalker taşından yapılan mezarın baş ve ayak taşları sağlam olarak günümüze gelebilmiştir. Ancak baş taşının üzerinde yer alan yosunlaşma yüzünden üzerindeki yazıların okunmasını zorlaştırmıştır. Dikdörtgen olan taşların üzeri yarım daire şeklindedir. Baş taşının üzerindeki yazılar dikdörtgen nişler içine açılan kuşaklarda yer alır. Sadece baş taşında bulunan yazılar hem ön hem de arka kısmında yer almaktadır. Şahidenin ön yüzünde beş, arka yüzünde ise dört satır yazı yer almış ve yazılar çerçevelere alınmıştır. Baş taşı ve ayak taşı aynı kalınlıkta olup ayak taşında yazı ve süsleme unsuru yoktur.

Tablo 49: Safi Bedirzaman Hanım Binti Şeyh İsmail

Bulunduğu Yer	Korkut Merkez Mezarlığı	
Baş Şahide	En:43	Kalınlık: 10
	Boy: 122	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 43	Kalınlık: 122
	Boy:	
Sanduka	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Osmanlıca, Arapça	
Malzemesi	Yöreyle özgü kalker taşı.	
Tarihi	1269.	
Baş Taşı Metin	Fatıha Haza merkadu's-saîdu's-şehîd el-merhûm el-mağfûr el-muhtâc-i Îlârahmetillahi Teâla ve ğufrânihi kasîru'l-'omr kesîru'l- âmal sofi Bedirzaman Hanım bint-i Şeyh İsmail	
Ayak Taşı Metin	İhlas İşbu civan içdi ecel camını almadı bu fanide kamını müddeti ömründe vefa bulmadığı ecel kat-u edup eyyamını fevtini her kim işidür ağladı ah edup ol kim görüp izamını verdi dedi tarihi b. derd ile senin mezarında yazup namını.	

Fotoğraf: 48. Mezarının genel görüntü

Fotoğraf: 48-a. Baş taşı

Fotoğraf: 48-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Kalker taşından yapılmıştır. Yazılarından da anlaşılacağı üzere mezar sahibinin bayan olduğunu görülmektedir. Mezarın baş ve ayak taşları sağlam olarak günümüze gelebilmiştir. Dikdörtgen olan ve üçgen bir formla sona eren baş taşının üzerinde sekiz satır yazı bulunup yazılar oval çerçevelere alınmıştır. Dikdörtgen formda olan ve üçgen bir şekilde sona eren ayak taşında ise dokuz satırlık yazı bulunmakta olup, yazılar çerçeve içine alınmıştır. Baş taşı ve ayak taşı aynı kalınlıkta olup her iki taşta da süsleme unsuru yoktur. Yazılar mezarın iç yüzeyine yazılmıştır. İncelediğimiz şahideler arasında bu tarzda olan mezar taşları arasından, ölçü olarak diğer mezar taşlarına nazaran büyüktür. İncelediğimiz mezarlarda bir bayan mezarında ‘sofi’ ibaresine ilk defa rastlıyoruz.

Tablo 50: Hurşit Bey

Bulunduğu Yer	Korkut Merkez Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 36	Kalınlık: 10
	Boy: 105	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 36	Kalınlık: 10
	Boy: 105	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça-Osmanlıca.	
Malzemesi	Yöreye özgü kalker taşı.	
Tarihi	1221	
Baş Taşı Metin	Ya Ğafur Ey Bahadır Gür Çerği Bi Vefa Estürür Nagah Bir Bad-ı Atım Sular Ruy-İ Hurşit Beyi Gül Zarını Koydu Beyliğin Fırak-ı İçinde Kadim Cennet-u Naim Cennet.	
Ayak Taşı Metin	Haza merkadu's-saidetu's-şehîdetu el-merhûmetu el-mağfûretu ve'l-muhtâcetu İlârahmeti ve'l-ğufrâni... teveffet sene ihdâ ve işrine ve mieteyn ve elf. 1221	

Fotoğraf: 49. Baş taşı.

Fotoğraf: 49-a. Ayak taşı.

Diğer Özellikleri: Kalker taşından yapılan mezarın baş taşı yazıları okunabilmiş fakat ayak taşındaki yazılar zamanla oluşan tahribat nedeniyle okunamamıştır. 200 cm uzunluğunda olan mezarın her iki taşının ölçüleri aynıdır ve ikisi de dikdörtgen formda olup üçgen bir şekilde sona ermiştir. Her iki şahide altı satır yazı bulunmakta olup yazılar çerçeve içine alınmıştır. Yazı çerçeveleri hariç herhangi bir süs unsuruna rastlanılmamıştır.

Tablo 51: Şeyh Abdullah, b. Eşşeyh Hacı Halil

Bulunduğu Yer	Korkut Merkez Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 33	Kalınlık: 9
	Boy: 60	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 33	Kalınlık: 9
	Boy: 65	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça, Farsça.	
Malzemesi	Yöreye özgü kalker taşı.	
Tarihi	1230.	
Baş Taşı Metin	Haza merkadu's-saïdu'ş-şehîd el-ma'sûm kasıru'l-'omr Şeyh Abdullah ibn eş-Şeyh Hacı Halil.	
Ayak Taşı Metin	Fatıha Be dünya dılmebend ey merdi hışyar ki dünyara ne başed kedru miktar der evvel perverd ev her kesira velakin mey keşedder ahırkar.	

Fotoğraf: 50- Baş taşı

Fotoğraf: 50-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Her iki şahide de dikdörtgen formda olup üçgen sekinde son bulmuştur. Baş ve ayak şahideleri sağlam olup günümüze kadar gelebilmiştir. Her iki şahidenin iç kısmında beş satır yazı bulunmuş olup yazılar çerçeve içine alınmış ve okunabilmiştir. Şahidelerin üst kısmı zamanla tahribata maruz kalmıştır. Şahidelere yazı çerçeveleri hariç herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

Tablo 52: Safiye Sultan Binti Şeyh İsmail

Bulunduğu Yer	Korkut Merkez Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 40	Kalınlık: 10
	Boy: 115	Sanduka: Yok.
Ayak Şahide	En: 40	Kalınlık: 10
	Boy: 115	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça-Farsça.	
Malzemesi	Yöreye özgü kalker taşı.	
Tarihi	1223.	
Baş Taşı Metin	Fatiha Haza merkadu's-saïdetu's-şehîdetu el-merhûmetu el-mağfûretu el- muhtâcetu ve ğufrâni Sefiye Sultan bint-i Şeyh İsmail	
Ayak Taşı Metin	Velkabru Babun Külli Nasin Dahiletun. Cihan Camu Felek Saki Ve Ecel Mey Halayık Bade Nuş Ez Meclisi Vey helası Nist Hiç Kesira Ez Yini Cam Ve Ez Yini Saki Ezyini Mey.	

Fotoğraf: 51. Baş taş

Fotoğraf: 51-a. Ayak taş

Diğer Özellikleri: Hacı Halil Türbesi'nin batısında yer almaktadır. Baş ve ayak taşındaki yazılar okunabilmektedir Her iki şahide de dikdörtgen formda olup üçgen seklinde son bulmuştur. Baş ve ayak şahideleri günümüze kadar sağlam bir şekilde gelebilmiştir. Baş taşındaki yazılar yedi, ayak taşındaki yazılar ise altı satırlık olup yazılar çerçeve içine alınmış ve okunabilmiştir.

Tablo 53: İsimsiz Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut Merkez Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 40	Kalınlık: 7
	Boy: 140	Sanduka: var
Ayak Şahide	En: 47	Kalınlık: 15
	Boy: 140	
Sanduka	En: 50	Kalınlık:20
	Boy: 140	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Arap.	
Yazı Dili	Arapça-Farsça.	
Malzemesi	Yöreye özgü kalker taşı.	
Tarihi	Okunamadı.	
Baş Taşı Metin	Okunamadı.	
Ayak Taşı Metin	Fatiha Elkabru Babun Kullu Nasin Dahiletun, Be dünya dılmebend ey merdi hişyar ki dünyara nebaşed kedru miktar der ewwel perverd ew kesira velakin mey keşed der ahırkar.	

Fotoğraf: 52. Baş taş

Fotoğraf: 52-a. Ayak taş

Fotoğraf: 52-b. Mezarın sandukası

Diğer Özellikleri: Her iki şahide, dikdörtgen formda olup üçgen seklinde son bulmuştur. Baş ve ayak şahideleri günümüze kadar sağlam bir şekilde gelebilmiştir. Baş taşındaki yazılar yedi, ayak taşındaki yazılar ise altı satırlık olup yazılar çerçeve içine alınmış ve her iki şahide de okunabilmiştir. Taşın tarih kısmı okunamamıştır.

Sandukası olan nadir mezarlardandır. Sandukasının üzerinde bir adet kılıç motifi tezyin edilmiştir. Kılıç motifi çerçeveye alınmıştır. Sandukanın üst kısmında bir adet küçük delik bulunmaktadır. Dikdörtgen formda olup alt kısmı oval olan bu sanduka kademeli olarak oyulmuştur. Şahide ve sanduka boyları diğer mezar taşlarına göre büyük olup herhangi bir yazıya rastlanılmamıştır

Tablo 54: İsimsiz Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut Merkez Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 35	Kalınlık: 7
	Boy: 105	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok.	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Farsça.	
Malzemesi	Mermer taşı.	
Tarihi	1175.	
Metin	İhlas Cihan camu felek saki ecel mey halayık bade nuş ez meclisi wey halası nisy asla hiç kesira ez yini camu ve ez yini saki ez yini mey.	

Fotoğraf: 53. Mezarın baş taşı

Diğer Özellikleri: Şahide dikdörtgen formda olup üçgen bir şekilde son bulmuştur. Şahidenin iç kısmında beş satır yazı bulunur. Celi sülüs yazı vardır. Süs Unsuru zamanla tahrip olmuştur. Ayrıca harf dizilişleri ve istifleri bozuk olduğundan yazıların okunması zorlaşmıştır. Sadece baş taşı ayakta olan bu mezarın alt kısmında bir kaide bulunmaktadır.

4.1.14. KORKUT İÇBOĞAZ KÖYÜ MEZARLIĞI.

Mezarlık, köyün girişinde yolun sağ tarafında ve etrafı ihata duvarı ile çevrili olup içinde tarihi olarak 30'a yakın eski mezar bulunmaktadır. Mezarlık, Van Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca 06.11.2009 tarih ve 443 sayılı karar ile tescil edilmiş olup kayda değer olabilecek toplam on iki adet mezar taşı tespit edilip incelenmiştir.

Tablo 55: Maksud Ağa b. Saruhan Ağa

Bulunduğu Yer	Korkut, İçboğaz Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 44	Kalınlık: 15
	Boy: 96	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 44	Kalınlık: 15
	Boy: 96	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs-Talik.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça, Osmanlıca	
Malzemesi	Mermer taşı.	
Tarihi	1124.	
Baş Taşı Metin	Ya Allah, fenzurü hasrete kalbi, haza merkadu's-saïdu's-şehîd el-merhûm el-mağfûr el-maktûl el-muhtâc-i ilarahmetillahi Teâla ve ğufrânihi Maksud Ağa ibn Saruhan Ağa	
Ayak Taşı Metin	Gülben bağı vefa can maksud düşman zülüm eyledi aynimizin sebep ehil iken şahid maksuduna... zi ceeldıyla oldi rakib tiği ğepdadi ile katı etdi serin oymuş takdiri Subhan mucib çıkıdı bir hatif dedi tarihini say edup buldı şhadetten nasib.	

Resim:54. Mezarın genel görünümü

Fotoğraf: 54-a. Baş taşı

Fotoğraf: 54-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Etrafı iki sıra taş ile örülü, biri mermer diğeri yöresel taştan yapılan iki mezardan oluşan ve şahideleri mermer olan bu açık türbe tipi mezar günümüze kadar sağlam gelebilmiştir. Fakat yöreye özgü taşın özelliğinden dolayı üzerindeki motifler günümüze kadar gelememiştir. Baş taşının son satırında 1124 tarihi okunmaktadır. Baş taşının iç yüzeyinde yedi sıra halinde yazılan yazılar bulunmaktadır. Celi sülüs hatla yazılan yazılar, panolar halinde ayrılan bölümlere yerleştirilmiştir.

Ayak taşındaki yazılarda yine taşın iç yüzünde ve talik hatla sekiz sıra olarak yazılmıştır. Yazılar oval çerçeve içine alınmış olup herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamıştır.

Tablo 56: İzzettin Hakkı.

Bulunduğu Yer	Korkut, İçboğaz Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	Yok.	
Ayak Şahide	En: 33	Kalınlık: 7
	Boy: 75	Sanduka: Yok
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça-Osmanlıca.	
Malzemesi	Mermer taşı.	
Tarihi	Okunamadı.	
Baş Taşı Metin	Yok.	
Ayak Taşı Metin	Ya Ğufrān ömür kahd içinde huş bu nevcivan şanı tek oldi niri gözden nihan İzzetin Hakkı Hudaya kıl meded.	

Fotoğraf: 55. Mezarı ayak taşı.

Diğer Özellikleri: 1 nolu mezarın kuzeyinde bulunmaktadır. Baş taşı olmayan bu mezarın ayak taşının bir kısmı toprağa gömülüdür. Toprak üstünden itibaren taşın iç yüzüne dört sıra yazı yazılmıştır. Üzerindeki yazılar celi sülüs hatla yazılmıştır. 1 nolu mezarın baş taşında yazılan yazı ile aynı benzerliktedir. Muhtemelen 1 nolu mezarın yapıldığı tarihlerde yapılmıştır.

Tablo 57: Kütlesel, Yıldız Motifli Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, İçboğaz Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	Yok.	
Ayak Şahide	En: 45	Kalınlık: 27
	Boy: 135	Sanduka: Yok
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Yok.	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Yok.	
Malzemesi	Yöreye özgü kalker taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 55. Mezarın genel görüntüsü

Fotoğraf: 55-a. Baş taşı.

Diğer Özellikleri: Mezarın baş taşı yarıya kadar kırılmıştır. İncelediğimiz şahideler arasında boyut olarak büyük sayılabilen kütlesel bir görünüme sahip olan ayak taşının iç yüzünde insan başı şeklinde olan hafif bir niş açılmış ve baş tarafına daire içinde altıgen bir çiçek motifini andıran geometrik şekil yerleştirilmiştir. Taşın dış yüzünde de küçük boyutta aynı niş açılmış olup nişin üstünde iki tane daire içine geometrik motif yerleştirilmiştir. Ayak taşı kırılıp yere düşen bu taş, baş taşına göre daha büyük ebatta olup yere düştüğü için ölçülememiştir. Ayak taşında da yalnız iki adet niş görünmektedir. Şahidelerde herhangi bir yazı ve tarihe rastlanılmamıştır.

Tablo 58: İsimsiz Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, İçboğaz Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 38	Kalınlık: 7
	Boy: 100	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 34	Kalınlık: 7
	Boy: 90	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Celi Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça- Farsça.	
Malzemesi	Mermer taşı.	
Tarihi	Yok.	
Baş taşı Metin	Fatiha El-mevtu kâinu külli nâsin şemmehum haza merkadu's-saîdu's-şehîd el-merhûm el-Mağfûr el-mebrûr kasîru'l-'omr kesîru'l-âmal el-muhtâc- ilârahmeti ve'l-ğufrân .	
Ayak taşı Metin	İhlas Ey cihan-ı berayı bimare dıl ender-i cinan efrin bent ve puser.	

Fotoğraf: 57. İsim yeri okunamayan mezarın baş taşı.

Diğer Özellikleri: 1 numaralı mezarın güneydoğusunda yer alır. Sadece baş taşı bulunan bu mezar taşı dikdörtgen formda olup üçgen şeklindedir. Bu mezar taşının iç yüzünde altı sıra yazı bulunmaktadır. Üzerindeki yazılar celi sülüs hatla yazılmış ve yazılar nizami olmamak kaydıyla çerçevelere alınmıştır.

Tablo 59: Züleyha Hanım Binti Olyar Beg

Bulunduğu Yer	Korkut, İçboğaz Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 30	Kalınlık: 6
	Boy: 85	Sanduka: Var
Ayak Şahide	En: 28	Kalınlık: 7
	Boy: 85	
Sanduka	En: 78	Kalınlık: 30
	Boy: 240	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça-Farsça.	
Malzemesi	Mermer taşı.	
Tarihi	1211.	
Baş taşı Metin	Haza merkadu's-saîdetu's-şehîdetu el-merhûmetu el-muhtâcetu ilârahmeti ve'l-ğufrân Züleyha Hanım bint-i Olyar Bek teveffet fi senet-i	
Ayak Taşı Metin	Ey çerhi cihan ez kidett est bidatkiri edat dernee test tu haleki sinee tu pışka fent kese kıymete kurder sinee test.	

Fotoğraf: 58. Mezarının genel görünümü.

Fotoğraf: 58-a. Baş taşı

Fotoğraf: 58-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: 4 nolu mezarın 1 m. güneyinde olup, baş ve ayak taşı sağlamdır. İçboğaz Köyü mezarlığında yer alan mezarların genellikle baş şahidelerinin iç yüzünde yazı bulunmaktadır, Fakat bu mezarın baş şahidesinde yazı, dış yüzündedir.

Her iki şahide de dikdörtgen formda olup üçgen bir şekilde son bulmuştur. Ayak taşıdaki yazı ise iç yüzünde yer alır. Baş ve ayak taşında beş satır yazı bulunmaktadır. Ayak taşının son satırında tarih bulunmaktadır. Rakamlar silik olduğundan tam olarak okunmamaktadır.

Sandukası olan bu mezar iki parça taştan yapılmış olup yere gömülü halde olduğu için sadece toprak üstündeki kısım ölçülmüştür. Yazılarından da anlaşılacağı üzere bir bayan mezarıdır.

Tablo 60: Halid Ağa b. Ali Ağa

Bulduğu Yer	Korkut, İçboğaz Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 26	Kalınlık: 10
	Boy: 80	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 29	Kalınlık: 10
	Boy: 80	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Mermer taşı- Kalker taşı.	
Tarihi	1215.	
Baş taşı Metin	Haza Merkedî Eşşehîd Elmerhum Elmevt Elmuhtac İlahmeti Velğufuran Halid Ağa İbni Ail Ağa Teveffa Fi Seneti.	
Ayak Taşı Metin	Tevekkelnâ Ala Rabbissemavati Vesellimna Bilbabil Kadai Tekebbel Tevbeti Verham Abai Erdi Minni Fectecib Duai.	

Fotoğraf: 59. Halid Ağa İbn Ali Ağa'nın mezarının genel görünümü

Fotoğraf: 59-a. Baş taşı

Fotoğraf: 59-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Mezar 5 nolu mezarın güneyinde yer alır. Her iki şahide de dikdörtgen formda olup üçgen şeklinde son bulmuştur. Baş ve ayak taşları mermerden yapılmış olup sağlamdır. Baş taşında altı sıra, ayak taşında beş sıra yazı bulunmaktadır. Yazılar mezarın iç kısmına yazılmış olup, celi sülüs hatla yazılmıştır. Taşlarda herhangi bir süs unsuruna rastlanılmamıştır.

Sandukası olmayıp her iki şahidenin alt kısımları dikdörtgen formda yapılmış ve bağlantısız bir şekilde şahidelerin yerleşeceği kısım oyularak kaide yapıлып, şahideler içine oturtulmuştur. Her iki kaide hemen hemen aynı ölçülerde olup alt kısmı toprağa gömülü olduğu için kalınlığı ölçülememiştir. Baş taşının altındaki kaide mermerden olup ayak taşındaki sanduka yöreye özgü kahverengi kalker taşından yapılmıştır.

Tablo 61: Şehzade b. İskan Ağa

Bulunduğu Yer	Korkut, İçboğaz Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 30	Kalınlık: 11
	Boy: 90	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 35	Kalınlık: 10
	Boy: 58	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Arap.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Mermer taşı.	
Tarihi	Yok.	
Baş taşı Metin	Haza merkadu's-saïdu's-şehîd el-mağfûr el-mrhûm el-muhtâc-i ilârahmetillahi Teâla ve ğufrânihi Şehzâde İbn İskân Ağa	
Ayak taşı Metin	Okunamadı	

Fotoğraf: 60. Mezarının baş taşı   Fotoğraf: isim:60-a. Ayak taşı.

Diğer Özellikleri: 6 nolu mezarın güneydoğusundadır. Mermerden yapılmış olan mezarın ayak taşı yarıya kadar kırıktır. Baş taşının iç yüzünde yer alan celi sülüs yazı altı satırdan oluşmaktadır. Fakat ayak taşı yarıya kadar kırık olduğu için yalnız iki satır yazı günümüze kadar gelebilmiş ve okunamamıştır. Baş şahidesi dikdörtgen formda olup üçgen bir şekilde son bulmuştur. Sandukası olmayan bu mezarda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

2.1.12. Pınarüstü Köyü Mezarlığı

Tablo 62: Şeyh Abdulaziz b. Şeyh İbrahim Elbanuki

Bulunduğu Yer	Pınarüstü Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 39	Kalınlık: 10
	Boy: 107	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 39	Kalınlık: 10
	Boy: 107	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Serpüş.	
Yazı Dili	Arapça-Farsça.	
Malzemesi	Mermer taşı.	
Tarihi	1230.	
Baş taşı Metin	Haza merkadu's-saîdu's-şehîd el-merhûm el-mebrûr el-mağfûr el-muhtâc-i ilârahmeti ve'l-ğufrân Şeyh Abdul İbn Şeyh İbrahim el-Bânûkî Azîz teveffâ fi senet-i	
Ayak Taşı Metin	Be dünya mubend ey merdî hişyar ki dünyara nebaşed kedru miktar der evvel perverd ev her kesira velakin mey keşed der ahırkar.	

Fotoğraf: 61. Mezarının genel görünümü.

Fotoğraf: 61-a. Baş taşı

Fotoğraf: 61-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Mermerden yapılan baş ve ayak taşları kırılmış olup sonradan mermer tozu harcı ile yapıştırılmıştır. Baş taşıdaki yazılar altı satırdan oluşmakta olup kısmen okunmaktadır. Ayak taşında da yedi satır yazı bulunup tamamı okunmuştur. Her iki şahidede de yazılar eşit çerçeveler içine alınmıştır.

Etrafı volkan tufü kahverengi yöresel taştan iki sıra halinde örülüdür. Üzerindeki üçgen sandukası tahrip olmuştur. Sepuşlu olup dış kabartma tekniğiyle yarım oval olarak tezyin edilmiştir. Ayak taşı ise dikdörtgen formda olup üçgen şeklinde son bulmaktadır. Her iki şahidenin yazıları okunmuştur.

Tablo 63: Okunamayan Serpuşlu Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, Pınarüstü Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 36	Kalınlık: 10
	Boy: 116	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 37	Kalınlık: 10
	Boy: 109	
İşleniş Türü	Kabartma.	
Yazı Türü	Sülüs.	
Süs Unsuru	Serpuş.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Mermer taşı – Kalker taşı.	
Tarihi	1258.	
Metin	Okunamadı	

Fotoğraf: 62. Mezarın genel görünümü

Fotoğraf: 62-a. Baş taşı

Fotoğraf: 62-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: 1 nolu mezar taşında olduğu gibi bu mezar taşı da kırılmış ve daha sonra yapıştırılmıştır. Her iki şahide de dikdörtgen formda olup baş taşı insan başı veya sarık şeklinde, ayak taşı ise üçgen şeklindedir. İki taşın da iç yüzeyinde altı satır bulunmaktadır. Taşların yüzeyinde celi sülüs yazı bulunmaktadır. Taşlar ortadan kırılmış ve sonradan mermer harcıyla yapıştırılmış olduğundan mezar taşının yazıları okunamamıştır. Sanduka kısmı iki sıra taştan yapılmış olup hemen hemen tamamı tahrip edilmiştir, bundan dolayı sanduka ölçülememiştir.

2.1.13. Sarmaşık Köyü Mezarlığı

Muş İli, Korkut ilçesine bağlı olan Sarmaşık Köyü Mezarlığı, köyün güneybatısında yer alır. Birçok tarihi mezarın yer aldığı bu mezarlıkta bulunan şahidelerin çoğu sade olarak değerlendirilmiştir. Sadece altı adet mezarda süsleme ve yazılar bulunmaktadır.

Tablo 8: Beytullah b. Sadullah

Bulunduğu Yer	Sarmaşık Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 28	Kalınlık: 28
	Boy: 125	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Oyma.	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Bordür.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreğe özgü andezit tuf taşı.	
Tarihi	1323	
Metin	El-merhûm el-mağfûr Beytullah b. Sadullah ğaferallahu lehumâ	

Fotoğraf: 63. Mezarının genel görüntüsü

Fotoğraf: 63-a. Baş taşı

Diğer Özellikleri: Sadece baş taşı bulunan mezarın ayak taşı yoktur. Baş taşının dış yüzü boş, iç yüzünde ise dört satır yazı bulunmaktadır. Yazılar oyma tekniğiyle yapılmış olup ince bir çizgi halinde kazılmıştır. Mezartaşı dikdörtgen formunda, alt kısmı bitişik, üst kısmı ise birbirine dayalı ve basit kıvrımlarla son bulmuştur. Yazılar basit formlarda yapılmış olup yazı aralarında herhangi bir ayırma çizgisine rastlanılmamıştır. Mezar boy uzunluğu 250 cm'dir. Ebat olarak incelediğimiz mezarlar içerisinde hem taş uzunluğu hem de mezar boy uzunluğu olarak diğer mezarlardan daha büyüktür. Baş taşı olan bu mezarın sandukası yoktur. Mezarın etrafı dokuz masif taşla kaplı olup yazı çerçevesi hariç herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

Tablo 65: B. İbrahim

Bulunduğu Yer	Korkut, Sarmaşık Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 48	Kalınlık: 15
	Boy: 160	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
Sanduka	Yok	
İşleniş Türü	Oyma.	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Serpuş	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit tüf taşı.	
Tarihi	1323	
Metin	El- merhum el-mağfûr b. İbrahim ğaferallahu lehumâ	

Fotoğraf: 64. B. İbrahim'in mezarının baş taşı

Diğer Özellikleri: Mezar taşının küp olan şahidesi, insan başı şeklinde son bulmaktadır. Şahidenin üst kısmında yapılmış olan oval insan başı şekil itibariyle eski balbal şeklinin verilmesi diğer şahidelerden ebat olarak da büyük olması yönüyle Muş mezar taşları içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Arap alfabesiyle yazılan altı satırlık yazı şahidenin iç yüzünde yer almaktadır. Yazılar kazıma tekniğiyle, basit formda yazılmıştır. Mezar taşında herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamıştır.

Tablo 66: Muhammed Binti Ziyet

Bulunduğu Yer	Korkut, Sarmaşık Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 36	Kalınlık: 20
	Boy: 120	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Rika.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit tuf taşı.	
Kitabe Tarihi:	1321	
Metin	El-merhûme el-mağfûre Muhammed Bint-i Ziyet	

Fotoğraf: 65. Mezarın baş taşı

Diğer Özellikleri: Koyu kahverengi andezit tuf taşından yapılan mezarın sadece baş şahidesi bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli, yukarıya doğru yarım daire şeklinde biten şahidenin tepe kısmı ovaldır ve tepede diğer şahidelerde olmayan, tam

tepenin üst kısmında bir huni şeklinde yukarıya doğru 5 cm bir çıkıntı olup ve üst kısmı düz bir şekilde bitmiştir. Dış yüzeyi boş, iç yüzeyinde ise dört satırlık yazı bulunmaktadır. Yazılar çerçeve içine alınmış ve diğer yazılardan farklı bir karakterde yazılmıştır. Zamanla oluşan tahribattan ötürü tamamı okunamamıştır. Alt kısmında bulunan okunmaya elverişli olan sadece bir kısmı rahatlıkla okunabilir vaziyettedir.

Tablo 67: Okunamayan Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, Sarmaşık Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 72	Kalınlık: 20
	Boy: 139	
Baş Şahide	72x139 cm ölçülerine sahip olup 20 cm kalınlığındadır	
Ayak Şahide	Yok	
Sanduka	En: 45	Kalınlık: 35
	Boy: 240	
İşleniş Türü	Oyma.	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Okunmadı	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit tüf taşı.	
Kitabe Tarihi:	1321	
Metin	Okunmadı	

Fotoğraf: 66. Mezarın genel görüntüsü

Fotoğraf: 66-a. Baş taşı

Diğer Özellikleri: Dikdörtgen formda, sadece baş taşı ve sanduka taşı bulunur. Dikdörtgen planlı olan şahidenin dış yüzünde iki mihrap motifi ve etrafını çeviren yazı kuşağı vardır. Yazıların zamanla tahrip oluşu ve mezar taşının aşırı

yosunlaşmasından dolayı okunamamaktadır. Andezit tuf taşından yapılmış bu mezarın baş şahidesi kahverengi olup sanduka kısmı ise beyaz renkte tuf taşıdır.

Sandukalı olan bu mezar taşının sandukası yukarıya doğru daralmıştır. Alt kısmı ise toprağa gömülüdür. Masif taştan oluşan bu sanduka oyulmuş üç bölümden oluşmaktadır. Her kısım arasında yaklaşık olarak 10 cm basamak girintisi vardır. En üst kısımdaki bölümü ise yukarıya doğru oval bir şekilde son bulmuştur.

Tablo 68: 7 Nolu Asker Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, Sarmaşık Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 72	Kalınlık: 20
	Boy: 139	
Ayak Şahide	En: 40	Kalınlık: 13
	Boy: 115	
Sanduka	En: 35	Kalınlık: 40
	Boy: 160	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit tuf taşı.	
Kitabe Tarihi:	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 67. Mezarının genel görünümü

Fotoğraf: 67-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Mezarın baş taşı, ayak taşı ve sandukası günümüze kadar sağlam gelebilmiştir. Mezarın uzunluğu 160 cm'dir. Mezarın şahideleri kahverengi tuf taşı, sandukası ise beyaz kalker taşıdır. Dikdörtgen bir formda olan ve üçgen bir şekilde son bulan baş şahidesinde herhangi bir süsleme unsuru, yazı veya tarih yoktur.

Ayak şahidesinin dış yüzünde herhangi bir yazı veya tarih olmayıp, iç yüzünde kılıç ve biri küçük diğeri büyük iki silah motifi mevcuttur. Mezar dikdörtgen bir formda olup üçgen bir şekilde son bulmuştur. Bu motiflerin olması mezar sahibinin bir savaşçı veya asker olduğunu gösterir.

Sandukalı olan bu mezar taşının sandukası yukarıya doğru daralmış, alt kısmı ise toprağa gömülmüş bir haldedir. Toprak üstünde olan kısım yaklaşık 40 cm, alt kısmı toprağa gömülü olduğundan tam olarak ölçülememiştir. Masif taştan oluşan bu sanduka oyulmuş üç bölümden oluşmaktadır. Yukarıya doğru gidildikçe daralan kavisler bulunup üst kısmı üçgen formda son bulmuştur

Tablo 69: 8 Nolu Asker Mezarı

Bulunduğu Yer	Korkut, Sarmaşık Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 58	Kalınlık: 17
	Boy: 140	
Ayak Şahide	En: 50	Kalınlık: 17
	Boy: 139	
Sanduka	En: 43	Kalınlık: 25
	Boy: 155	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 68. Mezarın genel görünümü.

Fotoğraf: 68-a. Baş taşı iç kısmı

Fotoğraf: 68-b. Baş taşı dış kısmı.

Diğer Özellikleri: Baş, ayak ve sanduka taşı bulunan bir mezardır. Süslemeler baş taşında olup dış yüzünde çarkıfelek motifine benzer kalkan, iç yüzünde ise kılıç ve silah motifi bulunmaktadır. Sandukalı olan mezarın ayak taşında herhangi bir süsleme yoktur.

Sandukalı olan bu mezarın sandukası iki kısımdan oluşmaktadır. Bu iki kısım; alt kısmı daha geniş, üst kısmı daha dar ve yüzey kısımları paraleldir. Sanduka yere gömülü vaziyette olduğundan tam olarak ölçülemedi fakat toprağın üst kısmından ölçülen kısmı ise yaklaşık olarak 25 cm'dir. Ayrıca mezartaşının yüzeyinde mermi izlerine rastlanmaktadır.

2.1.14. Sazlıkbaşı Mezarlığı

Bu mezarlık köyün doğusunda yer alır. Mezarlığın ortasından geçen yol mezarlığı kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırmaktadır. En eski mezarlar yolun solunda yani kuzeydeki küçük tepecikte yer almaktadır. Burada yaklaşık 50'ye yakın eski mezar bulunmaktadır. Kayda değer olarak 4 tane mezar tespit edilmiştir. Mezar taşlarının çoğu aynı formda yapılmıştır. Hepsi kuzeydeki mezarlıkta bulunmaktadır. Güneydeki mezarlıkta ise Şeyh Abdullah adında bir yatırım olduğu ve burada üstü açık bir türbe görülmektedir.

Tablo 70: Süleyman b. İbrahim

Bulunduğu Yer	Sazlıkbaşı Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 68	Kalınlık: 21
	Boy: 120	
Ayak Şahide	En: 60	Kalınlık: 21
	Boy: 120	
Sanduka	En: 25	Kalınlık: 22
	Boy: 150	
İşleniş Türü	Kabartma-Oyma.	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreğe özgü andezit tuf taşı	
Tarihi	1267	
Metin	Fatihatu Kitap İlarahmetillahi Yettesilu Said Şehid Merhum Süleyman İbn İbrahim	

Fotoğraf: 69. Mezarının genel görünümü

Fotoğraf: 69-a. Baş taşı iç kısmı

Fotoğraf: 69-b. Baş taşı dış kısmı

Diğer Özellikleri: Kuzey taraftaki mezarlığın içinde ve bu mezarlığın batı ucuna yaklaşık 25-30 m uzaklıkta bulunan bir mezar taşıdır. Baş taşı, ayak taşı ve sanduka taşları bulunur ve bu taşlar sağlamdır. Baş taşının iç yüzünde altı sıra yazı bulunmaktadır. Ayak taşında ise herhangi bir süsleme ve yazı bulunmamaktadır. Yöreye özgü olan, siyaha yakın bazalt taşından yapılmıştır. Mezarın baş şahidesi dikdörtgen formda olup üçgen bir formla nihayetlenmiştir. Mezar taşı kütleli bir görünüme sahiptir.

Baş şahidesinin iç kısmında oyma tekniğiyle altı sıra yazı vardır. Baş taşının dış yüzeyinde çapraz şekilde duran iki kılıç motifi işlenmiş olup ortada bir adet kalkan motifi yer almaktadır. Ayak taşında herhangi bir süsleme ve yazı ögesine rastlanılmamıştır. Sanduka kısmı yukarıya doğru hafif pirizmayı andıran bir sivrilik olmakla beraber üzerinde herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır. Şahidelerde figüratif unsurlar dışında herhangi bir süs ögesine rastlanılmamıştır.

Tablo 71: Yusuf b. Şeref

Bulunduğu Yer	Korkut Sazlıkbaşı Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 70	Kalınlık: 25
	Boy: 190	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Oyma.	
Yazı Türü	Rika.	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit kahverengi tüf taşı.	
Tarihi	1265	
Metin	Fatiha İlârahmetillahi Teâla saîd şehîd merhum Yusuf b. Şeref	

Fotoğraf: 70. Mezarın baş taşı

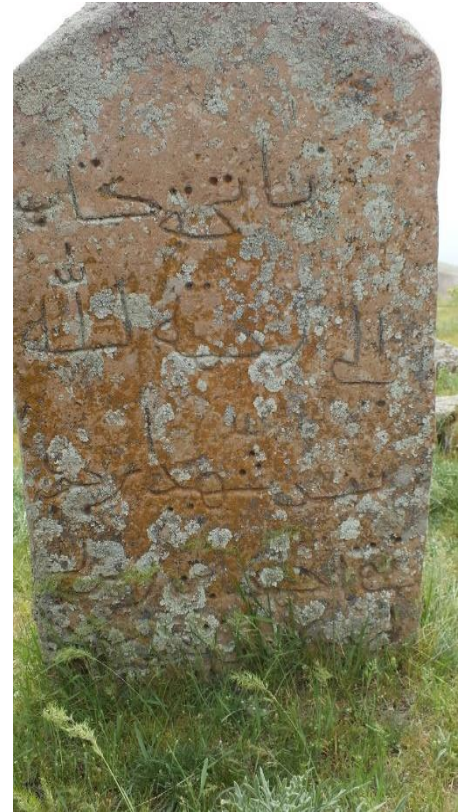
Diğer Özellikleri: Dikili halde olamayıp yere düşen mezar taşı olup kenar kısımları tahrip olmuştur. Dikdörtgen formdadır. Yöreye özgü kahverengi yumuşak volkanik tüf taşından yapılmıştır. Yüzeyinde oyma tekniğiyle beş satırlık Arap alfabesiyle yazılan yazı bulunmaktadır. Yazı karakterleri oldukça basittir. Yere düştüğü için şahidenin hangi mezara ait olduğu bilinmemektedir. Şahidenin alt kısmında kaide çıkıntısı yer almaktadır. Şahidede herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamıştır.

Tablo 72: Şehid Ahmet b. Ziver

Bulunduğu Yer	Korkut Sazlıkbaşı Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 62	Kalınlık: 25
	Boy: 110	
Sanduka	En: 45	Kalınlık: 30
	Boy: 138	
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kazıma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit kahverengi tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Fatiha Kitâbet ilârahmetillahi Teâla saîd şehîd Ahmed b. Ziver	

Fotoğraf: 71. Mezarının genel görünümü

Fotoğraf: 71-a. Baş taşı dış yüzü

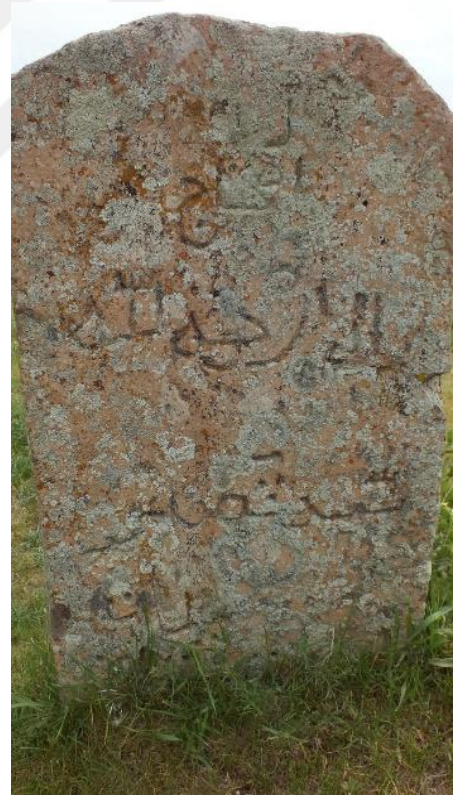
Diğer Özellikleri: Prizmatik sandukası bulunan bu mezarın da sadece baş taşı bulunmaktadır. Yöresel taşla yapılan bu mezar zaman içerisinde yosunlaştığından tam olarak okunamamıştır. Dış yüzeyinde oyma yöntemiyle yapılan beş sıra yazı bulunmaktadır. Mezarda herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamıştır.

Tablo 73: Şehid Selman

Bulunduğu Yer	Korkut Sazlıkbaşı Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 58	Kalınlık: 15
	Boy: 89	
Sanduka	En: 40	Kalınlık: 35
	Boy: 120	
Ayak Şahide	Yok	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit kahverengi tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	El-muhtâc-i ilârahmetillahi Teâla saîd şehîd murhûm Selman	

Fotoğraf: 72. Genel görünümü

Fotoğraf: 72-a. Baş taşı dış yüzü

Diğer Özellikleri: Yöresel kahverengi taşla yapılan mezarın baş taşı mevcut olup ayak taşı kırılmış ve yere düşmüş vaziyettedir. Üçgen prizmatik sandukası olan mezarın baş taşının dış yüzeyinde beş satır yazı bulunmakta olup iç yüzü sadedir. Yazılar bozuk sülüs ile yazılmış olup kompozisyon halinde yazılmamıştır. Mezarda bulunan taşlarda herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamıştır.

2.1.15. Tan Köyü Mezarlığı

Tan Köyü Mezarlığı aynı adla anılan medresenin güneyindedir. Mezarlıkta 20' ye yakın eski mezar bulunmaktadır. Çoğunun baş taşı (şahide) sağlam olup üzerinde herhangi bir süsleme yoktur. Kayda değer bir adet mezar taşı tespit edilmiş ve incelenmiştir.

Tablo 74: 9 Nolu Asker Mezarı

Bulunduğu Yer	Tan Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 45	Kalınlık: 13
	Boy: 98	Sanduka:Yok
Ayak Şahide	En: 45	Kalınlık: 13
	Boy: 98	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 73. Baş taşı

Fotoğraf: 73-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: İncelediğimiz bu mezarın baş ve ayak taşları sağlam olup her iki şahide de aynı ölçülere sahiptir. Dikdörtgen formda olan şahidelerin baş kısmı üçgen bir şekilde son bulmuştur. Üçgen kısımların üst yüzeyi 15 cm ölçüsünde boşluk vardır. İncelediğimiz diğer mezarlardan farklı olarak üçgen kısmının alt bölümünde iç tarafa oymalı kare dendan motifine benzer bir motif yer alır. Ayrıca baş şahidesinin iç yüzünde iki adet kama motifi ve dış yüzünde ise kalkan motifi bulunmaktadır. Ayak şahidesinde herhangi bir süsleme ve yazı bulunmamaktadır. Mezarın sandukası yoktur. Bu mezarda yazı ve tarihe rastlanılmamıştır.

2.1.16. Yolgözler Köyü Mezarlığı

Tablo 75: Yazısız Süslemeli Mezar

Bulunduğu Yer	Yolgözler Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 45	Kalınlık: 13
	Boy: 98	
Ayak Şahide	En: 60	Kalınlık: 25
	Boy: 130	
Sanduka	En: 35	Kalınlık: 32
	Boy: 140	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 74. Mezarın genel görünümü

Fotoğraf: 74-a. Baş taşı

Fotoğraf: 74-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Baş ve ayak taşı sağlam olan, sandukası bulunan bir mezardır. Baş taşının her iki yüzünde de süsleme bulunmaktadır. Süslemenin yoğun olduğu taraf iç tarafıdır. Dikdörtgen formda olup üçgen biçiminde sonlanan baş taşının dış yüzünde stilize edilmiş asa şekli ve üst dokuz alt kısmında ise dörtlü penç motifi bulunur. İç yüzünde birbirinden farklı geometrik motifler yer alır. Bu motifler üst kısımdan başlamak üzere yukarıdan aşağıya doğru üç kısımdan oluşur. Baş kısmında üç ayrı desende basit zencerek motifi bulunmaktadır. Üçgen formun sonuna kadar devam edip üçgen formu mevcut alanı tam doldurur vaziyette oyulmuştur. Her iki yanda birbirine karşılıklı bakan, sitilize edilmiş kuş figürü yerleştirilmiştir. Kuş motiflerin biraz alt kısmında tam ortada yer almış sekizgen şemse motifine benzer bir motif yer almaktadır. Bu motifin alt kısmında iki farklı desende zencerekler yer alır. Bu zencereklerden üste olanı dört bölümden oluşmaktadır. Yarısı kazılmış diğer yarısı ise çizik tekniğiyle yapılmıştır. Diğer zencerek ise şahidenin en alt kısmında yer alıp sadece cızık yöntemiyle kazılmıştır.

Ayak taşının üçgen olan üst kısmının iç yüzünde irili ufaklı üç adet çarkıfelek motifi yer alır ve alt kısmında çeltik şeklinde zencerek motifi yer alır. Şahidenin üçgen kısmının hemen altında aynalı bir şekilde birbirine bakan iki adet sitilize edilmiş kuş motifi bulunup, kuşların biraz alt orta kısmında anahtara benzer bir mihrap motifi yer almaktadır. Ayrıca mihrap motifinin sağında ve solunda olmak üzere iki adet çarkıfelek motifi yer alır. Ayak taşındaki motifler baş taşındaki motiflere nazaran daha hareketli tezyin edilmiştir. Motifler devinimsel bir kompozisyon şeklinde yansıtılmaya çalışılmıştır.

Bu mezar taşının sandukası sağlam olup prizmatik üçgen şeklindedir. Sanduka oval zikzaklarla oyulmuş masif tek parçadan oluşur. Sandukanın alt kısmı toprağa gömülü olduğu için kalınlığı ölçülememiştir, fakat toprağın üst kısmı yaklaşık olarak 32 cm'dir. Şahidelerde ve sandukada hiçbir yazı ya da tarihe rastlanılmamıştır.

Tablo 76: İsimsiz Mezar Taşı

Bulunduğu Yer	Korkut Yolgözler Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 54	Kalınlık: 15
	Boy: 195	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Nesih	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreğe özgü andezit tuf taşı.	
Kitabe Tarihi:	1227	
Metin	Hudâ Bismillahirrahmanirrahim el-mağfûr el-muhtâc-i ilarahmetillahi Teâla	

Fotoğraf: 75. Mezarın baş taşı

Diğer Özellikleri: 1 nolu mezarın kuzeydoğusunda yer alıp yaklaşık 3 m mesafede bulunur. Sadece baş taşı olan bu mezar, dikdörtgen formda olup uç kısmı kare alınlıkla son bulmuştur. Mezartaşının üst kısmı çatı şeklinde yapılmış olup dışa doğru çıkıntılı saçak yapımıdır. Şahidenin baş taşının dış yüzünde kılıç, kalkan motifi yer alır. İç yüzünde üç sıra yazı ve yazının altında gemiye benzer bir motif yerleştirilmiş olup sadece yazıların bir kısmı okunabilmiştir. Şahide üzerindeki yazılar farklı formda yazılmış zamanla tahrip olmuşlardır. Sandukası ve ayak taşı olmayan bu mezarın baş taşı yan yatmış durumdadır. İncelediğimiz mezarlar içinde boyut olarak büyük ebatlı olan mezar taşlarındandır.

Tablo 77: 10 Nolu Asker Mezarı

Bulunduğu Yer	Korkut Yolgözler Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 57	Kalınlık: 16
	Boy: 180	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 57	Kalınlık: 16
	Boy: 180	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreğe özgü andezit tüf taşı.	
Tarihi	1226	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 76. Mezarın baş taşı

Diğer Özellikleri: Baş ve ayak taşları sağlamdır. Sadece baş taşında süsleme bulunur. Bu sebepten dolayı sadece baş taşı ele alınmıştır. Her iki taşın da ölçüleri ve şekilleri aynı olup sandukasız bir mezardır. Baş ve ayak taşı dikdörtgen formda olup yuvarlak kemerle sonlanmaktadır. Baş taşının dış yüzeyinde kalkan motifi, onun altında ise yüksek kabartma tekniğiyle kılıç ve kama motifi işlenmiştir. Her iki şahide yazıya rastlanılmamıştır.

Tablo 78: Muhammed b. Süleyman

Bulunduğu Yer	Korkut Yolgözler Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 54	Kalınlık: 19
	Boy: 185	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 54	Kalınlık: 19
	Boy: 165	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit tuf taşı.	
Tarihi	1212	
Metin	Haza merkadu's-saïd el-merhûm el-mağfûr el-muhtâc ilarahmetillahi Muhammed b. Süleyman	

Fotoğraf: 77. Mezarın baş taşı

Fotoğraf: 77-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Baş ve ayak taşları sağlam olup her ikisi de dikdörtgen formdadır. Ayak ve baş şahidesinin üst kısmı çatıya benzemekte ve uç kısımları çatı, dışa doğru çörten şeklinde son bulup üst kısmı kare şeklinde bitmiştir. İncelediğimiz mezar taşları içerisinde bu mezar taşları da büyük ebatta sayılırlar. Baş taşının iç yüzünde beş sıra yazı yer almakta olup cızık tekniğiyle kazınmış ve yazının etrafında herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

Ayak taşı, dikdörtgen formu olup üst kısmı çatı şeklinde son bulmuş ve iç yüzünde iki adet kılıç ve bir adet tüfek motifi işlenmiştir.

Tablo 79: Okunamayan Semse Mötifli Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut Yolgözler Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 60	Kalınlık: 19
	Boy: 155	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 50	Kalınlık: 19
	Boy: 155	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit tüf taşı.	
Tarihi	Okunamadı	
Metin	Haza merkadu's-sa'id	

Fotoğraf: 78. Baş taşı

Fotoğraf: 78-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Baş taşı yan yatmış durumda olup dikdörtgen formdadır. Üst kısmı ise çatıya benzer bir kabartma ile son bulmuştur. Baş taşının üzerinde sonsuzluğu simgeleyen bir rozet motifine benzer şemse motifi yer alır.

Ayak taşı sade olup üst kısmı çatıyla son bulmuştur. Ayak taşının yüzeyinde bir sıra yazı yazılmıştır. Yazılar zamanla oluşan tahribat nedeniyle tam okunamamıştır. Sandukası olmayan bu mezarın her iki şahidesi yan yatmış vaziyettedir.

Tablo 80: Okunamayan Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut Yolgözler Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 56	Kalınlık: 15
	Boy: 160	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Serpuş.	
Yazı Dili	Okunamadı	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit tuf taşı.	
Tarihi	Okunamadı	
Metin	Okunamadı	

Fotoğraf: 79. Baş taş.

Diğer Özellikleri: Mezarın baş şahidesinin alt kısmı dikdörtgen formlu olup üst kısmı insan başı şeklinde son bulmuştur. Şahide üzerinde yer alan yazılar silik durumdadır. İnsan figürü olarak yapılmış olması önem arz etmektedir. Bu mezar taşı, insan figürü ve balballara benzemesi açısından incelediğimiz ikinci şahidedir. Şahidede yazı hariç süsleme unsuruna rastlanılmamıştır. Mezarın sadece baş şahidesi ayakta olup ayak şahidesi ve sandukası yoktur. Yörede yapılan balbal şeklindeki mezarlar, bu yörede genellikle çocuk mezarı olarak yapılır. Bu mezarın kundağa sarılmış çocuk görünümünde olması sebebiyle mezar sahibinin çocuk olması muhtemeldir.

Tablo 81: 11 Nolu Asker Mezarı.

Bulunduğu Yer	Korkut Yolgözler Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 65	Kalınlık: 16
	Boy: 125	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 65	Kalınlık: 16
	Boy: 125	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Nesne.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreğe özgü andezit tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 80- Baş taş

Diğer Özellikleri: Mezarın baş ve ayak şahidesi hemen hemen aynı ölçülerdedir. Ayak şahidesi sade olduğundan sadece baş taş ele alınmıştır. Baş taş dikdörtgen formda olup üst kısmı hafif oval bir şekilde son bulmuştur. Şahidenin iç kısmında yüksek kabartma tekniğiyle bir adet kalkan, bir adet kılıç ve bir adet kama motifi işlenmiştir. Şahidelerin üzerinde herhangi bir yazı ya da tarih bulgusuna rastlanılmamıştır.

2.1.17. Yolgözler Köyü Şehitler Mezarlığı

Yolgözler Köyü'nün girişinde, köye giderken yolun solunda yer alan mezarlık, yöre halkı tarafından 'Şehitler Mezarlığı' olarak bilinmektedir. Defin işlemleri için hala kullanılan bu mezarlıkta yer alan tarihi mezarlar genellikle andezit tuf taşından yapılmışlardır. Bu mezarlıkta tarihi özelliği olan toplam on üç adet mezar incelenerek kayıt altına alınmıştır. İnceleme yaptığımız mezar taşlarının yüzeyinde kılıç, kalkan, mihrap, kandil ve kilim desenleri gibi çok değişik motifler işlenmiştir. Motif çeşitliliğinin en çok görüldüğü mezarlıktır.

Tablo 82: Şeyh Abdal b. Şeyh Âdem

Bulunduğu Yer	Yolgözler Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 71	Kalınlık: 31
	Boy: 135	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 53	Kalınlık: 24
	Boy: 133	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye özgü andezit tuf taşı.	
Tarihi	958	
Baş Taşı Metin	Haza kabru Şeyh Abdal Şeyh Abdal b.Şeyh Âdem	

Fotoğraf: 81. Genel görünümü

Fotoğraf: 81-a. Baş taşı

Fotoğraf: 81-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Baş ve ayak taşı sağlam olup Muş yöresinde en erken tarihli mezarlardan ikincisi olarak görülmektedir. Baş taşının üzerinde dikdörtgen formlu ve dışa kabarık, üst kısmında iki sıra halinde testere dişi şeklinde süsleme bulunmaktadır. Üzerindeki yazılar kazıma yöntemiyle yazılmıştır. Taşın iç yüzü bitişik, baklava dilimi kilim motifiyle dizayn edilmiştir. Mezarın sandukası yoktur.

Tablo 83: Yazısız Çift Mihraplı Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, Yolgözler Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 72	Kalınlık: 17
	Boy: 113	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 72	Kalınlık: 17
	Boy: 90	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü kahverengi andezit tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 82. Genel görünümü

Fotoğraf: 82-a. Baş taşı

Diğer Özellikleri: Baş ve ayak taşı sağlam olup ayak taşında herhangi bir süsleme yoktur. Baş taşının formu dikdörtgendir. Serlevha kısmı yapılmış fakat içerisine herhangi bir yazı veya süsleme yapılmamıştır. Serlevha kısmının alt kısmında iki adet niş şeklinde mihraba benzer bir süsleme yapılmıştır. Mihrap süslemeleri ince birer çizgi halinde çerçeveye alınıp içe doğru oyulmuştur. Sandukası olmayan bu mezarın etrafı iki adet masif taşla desteklenmiştir. Şahidelerde herhangi bir tarih ya da yazıya rastlanılmamıştır.

Tablo 84: Yazısız Çift Mihraplı Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, Yolgözler Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 67	Kalınlık: 16
	Boy: 100	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 50	Kalınlık: 15
	Boy: 60	
İşleniş Türü	Oyma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü kahverengi andezit tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 83. Genel görünüm

Fotoğraf: 83-a. Baş taş

Fotoğraf: 83-b. Ayak taş

Diğer Özellikleri: Kahverengi andezit tuf taşından yapılan mezarın baş taşının dış yüzünde iki mihrap niş bulunmakta iç kısmında ise herhangi bir süsleme ve yazıya rastlanılmamıştır. Şahide dikdörtgen formludur. Şahidenin üst kısmında bulunan serlevha kısmının içi boş olup sadece dış çizgilerden ibarettir. Mihrap motifinin içe oyuk kısımlarının etrafı beş adet sütundan oluşup yazı veya tarihe rastlanılmamaktadır.

Ayak taşının dış yüzünde yer alan tek mihrap nişinin etrafı geometrik şekillerle bezenmiştir. Şahidenin üst kısmında kırık vaziyette olup iç kısmında iki sıralı cızık şeklinde basit zencerek motifi yer alır. Şahidede herhangi bir yazı veya tarihe rastlanılmamıştır. Mezar sandukasız olup sanduka yerine iki adet aralıklı uzun masif taşlar şahidelerin her iki tarafına yerleştirilmiştir.

Tablo 85: Yazısız Çift Mihraplı Sandukalı Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, Yolgözler Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 73	Kalınlık: 17
	Boy: 76	
Ayak Şahide	En: 73	Kalınlık: 17
	Boy: 75	
Sanduka	En: 53	Kalınlık: 50
	Boy: 110	
İşleniş Türü	Oyma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü beyaz andezit tuf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 84. Genel görünümü

Fotoğraf: 84-a. Baş taşı

Fotoğraf: 84-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Mezar boyutları küçük olduğundan çocuk mezarı olarak değerlendirilmiştir. Baş taşı, ayak taşı ve sanduka taşları sağlamdır. Baş taşı dikdörtgen olup taşın iç ve dış yüzünde çift mihrap nişi yer alır. Mihrap nişleri kademeli olarak yapılmıştır. Şahidedeki nişler dikdörtgen formunda çerçeveye alınarak içe doğru oyulmuştur.

Mezarın ayak şahidesi olup taşın iç yüzünde tek mihrap ve dış yüzünde ise çift mihrap nişi yer alır. Baş taşındaki oyma teknikleri ayak taşında da uygulanmıştır.

Sandukası üçgen prizmatik bir özelliğe sahip olup yukarıya doğru üç kademedir. Kademeler yukarıya doğru kavis almakta olup üst kısmı sivri bir prizma şeklinde son bulmuştur.

Tablo 86: Yazısız Tek Miraplı Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, Yolgözler Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 66	Kalınlık: 19
	Boy: 92	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü kahverengi andezit tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 85. Baş taşı.

Diğer Özellikleri: Baş taşı olarak karşımıza çıkan bu dikdörtgen formdaki şahidenin dış yüzünde dikdörtgen pano içine yerleştirilen bir mihrap nişi yer alır. Mihrap motifi dört kısımdan oluşup içe doğru kazıma yöntemiyle yapılmıştır. Şahidenin üst kısmı kırık vaziyette olup herhangi bir yazı ya da tarihe rastlanılmamıştır.

Tablo 87: Allah Lafızlı Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, Yolgözler Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 55	Kalınlık: 18
	Boy: 125	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü koyu kahverengi andezit tüf taşı	
Tarihi	Yok	
Metin	Allah	

Fotoğraf: 86. Şahidenin ön yüzü

Fotoğraf: 86-a. Şahidenin arka yüzü

Diğer Özellikleri: Yere düşen mezar taşı olup üzerindeki süslemeyle diğer mezarlardan ayrı bir özelliğe sahiptir. Taşın bir yüzünde iç içe iki sivri kemerli, dikdörtgen mihrab nişi yapılmış ve sivri kemerin olduğu yere bitkisel bir penç motifi yerleştirilmiştir. Taşın diğer yüzünde ise dilimli dikdörtgen, üstten alta daralan bir niş açılmıştır. Bu nişin içine de kandil motifi işlenmiş olup en üstte “Lafzatullah” yazısı yazılmıştır. Ayak taşı ve sandukası olmayan bu mezarın şahidesinde herhangi bir tarih ve isim bulunmamaktadır.

Tablo 88: Yazısız, Kabartmalı, Tek Mirap Motifli Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, Yolgözler Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 69	Kalınlık: 15
	Boy: 134	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
Sanduka	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü kahverengi bazalt taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 87. Mezarın baş taşı

Diğer Özellikleri: Siyaha yakın koyu kahverengi bazalt taştan yapılan bu şahidenin dış yüzünde mihrap nişine benzer bir motif işlenmiştir. Kabartma tekniğiyle yapılan bu şahide mihrap motifi dışa doğru çıkıntılı olması münasebetiyle yapılış tekniği açısından farklılık gösterir. Bu mihrap motifinin çocuk mezar taşlarındaki kundak şekline benzemektedir. Yani çocuk mezarı olma olasılığı da vardır. Bu mihrap motifinin diğer mihrap motiflerinden farkı motifin üst kısmında yukarıya doğru üçgen motifi yerleştirilmiştir. Şahidenin mihrap kısmının yanları dört adet çizgisel zencerek motifleriyle işlenmiş olup üstteki çizgisel çerçeveler boş bırakılmıştır.

Tablo 89: Yazısız, Mihraplı, Güneş Motifli Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, Yolgözler Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 74	Kalınlık: 17
	Boy: 175	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü kahverengi andezit tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 88. Yazısız, mihraplı güneş motifli mezar taşı

Diğer Özellikleri: Mezar şahidesi dikdörtgen biçimde olup üst kısmı kırılmıştır. Bu mezar taşının yüzeyine dışa kabartma tekniğiyle mihrap ve çarkıfelek motifi işlenmiştir. Mihrap motifinin alt kısmında iki adet kare çıkıntı mevcuttur. Sadece baş taşı olarak karşımıza çıkan bu mezar diğer mezar taşlarında olduğu gibi yerinden sökülmüştür. Mezarın sandukası ve ayak taşı yoktur. Şahidenin üzerinde herhangi bir yazı veya tarih bulunmamaktadır.

Tablo 90: Yazısız, Mihraplı, Güneş Motifli Mezar

Bulunduğu Yer	Korkut, Yolgözler Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 55	Kalınlık: 20
	Boy: 84	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 56	Kalınlık: 20
	Boy: 72	Sanduka: Yok
İşleniş Türü	Oyma-cızık	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü kahverengi andezit tüf taşı	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 89. Baş taşı

Fotoğraf: 89-a. Ayak taşı.

Diğer Özellikleri: Mezarın baş ve ayak taşları mevcut olup sandukasızdır. Diğer mezar taşlarından farklı olarak baş taşının iç yüzünde yer alan mihrap nişi içine çarkıfelek motifi yerleştirilmiştir. Taşın dış kenarları da zikzak şeklindeki geometrik motifle yapılan zencerek ile sınırlandırılmış olup üst kısmında ise üç adet altılı penç motifi yerleştirilmiştir.

Ayak taşının iç yüzüne bir adet mihrap nişi yerleştirilmiş olup şahidenin kenar kısımları ise zikzak şeklinde cızık yöntemiyle zencerekle tamamlanmıştır.

Tablo 91: Okunamayan Mihraplı Mezar.

Bulunduğu Yer	Korkut, Yolgözler Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 56	Kalınlık: 15
	Boy: 106	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 56	Kalınlık: 15
	Boy: 106	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye özgü kahverengi andezit tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Ya Allah el-hamd es-saîd kabru's-saîdu's-şehîd ilâ Erhamu'r-râhimîn	

Fotoğraf: 90. Mezar baş taşı.

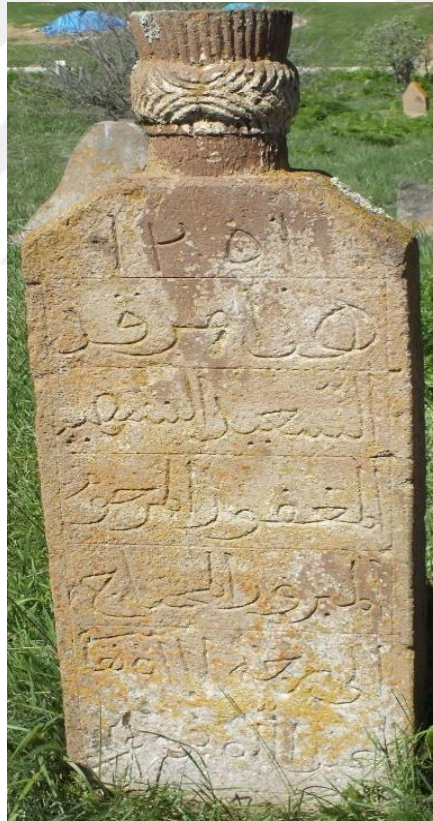
Diğer Özellikleri: Diğer mezarlardan sonra yapıldığını tahmin ettiğimiz bu mezarın üzerindeki yazılar kazıma yöntemiyle yazılmıştır. Baş ve ayak taşı yaklaşık aynı ölçülere sahiptir. Dikdörtgen formda olan bu şahidelerin baş şahidesinin dış yüzünde basit zikzaklarla çerçeveye alınmış sekiz sıra halinde basit formda sülüs yazı bulunmaktadır. Yazıların sadece bir kısmı okunmakta olup diğer kısımları tahrip olmuştur.

Ayak taşının dış kısmı sade olmakla birlikte iç kısmına mihrap nişi yerleştirilmiştir. Mihrap motifinin dışa doğru olan kısmında zikzak motifiyle çerçeveye alınmış ve iki adet yukarıya doğru iki çizgiyle tamamlanmıştır.

2.1.18. Yokuşbaşı Mezarlığı

Tablo 92: Abdullah b. Ömer

Bulunduğu Yer	Yokuşbaşı Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 47	Kalınlık: 10
	Boy: 140	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Serpuş.	
Yazı Dili	Okunmadı	
Malzemesi	Yöreye özgü kahverengi andezit tüf taşı.	
Tarihi	1251	
Metin	Haza merkadu's-saidu's-şehîd el-mağfûr el-merhûm el-mebrûr el-muhtâc-i ilarahmetillahi Teâla Abdullah İbn Ömer	

Fotoğraf: 91. Abdullah b. Ömer'in mezar taşı

Diğer Özellikleri: Yokuşbaşı (Semer Şeyh) Köyü Mezarlığı'nda bulunan serpuşlu bu mezarın sadece baş taşı bulunmaktadır. Dikdörtgen formda olan bu şahide üzerinde sadece yedi sıra yazı kazıma tekniğiyle yazılmış olup yazıların alt

kısmı altı çizgiyle bölünmüştür. Şahidenin üst kısmında serpuş bulunmakta olup diğer serpuşlardan ayrılan özelliği ise serpuşun üst kısmındaki sarık kısmı düz kesilmiş diğer serpuşlar gibi oval değildir.

4.1.18. Bulanık İlçesi Günbatmaz Köyü Mezarlığı

Tablo 93: Okunamayan Mukarnaslı Mezar.

Bulunduğu Yer	Bulanık, Günbatmaz Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 60	Kalınlık: 30
	Boy: 260	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Okunmadı	
Malzemesi	Yöreye özgü kahverengi andezit tuf taşı.	
Tarihi	Okunamadı	
Metin	Okunamadı	

Fotoğraf: 92. Okunamayan mukarnaslı mezar taşı

Diğer Özellikleri: Günbatmaz Köyü Mezarlığı'nda yer alan bu mezar, Ahlat'taki mezartaşları kadar süslü olmasada hem boyut hem de şekil itibariyle Ahlat'taki mezarlarla büyük benzerlik göstermektedir.

Ayak şahidesi ve sandukası olmayan bu mezarın formu dikdörtgen olup üst kısmı üçgen şekilde son bulmuştur. Baş taşının ön yüzü eşkenar dörtgenlere ayrılan mukarnas motiflerle tezyin edilmiştir. Taşın arka yüzünün üst kısmında çiftbaşlı

ejder motifi yer almaktadır. Üzerindeki yazılar ve süslemeler, tahrip olmuş ve bozulmuştur. Taşın üst kısmı yukarıya doğru daralan süslü bir nişle tamamlanmış olup nişlerin alt kısımları mukarnas ile tezyin edilmiştir. Üçgen nişin alt kısmında birkaç sıra yazı mevcut olup yazılar tahribat nedeniyle okunamamıştır.

Tablo 94: Okunamayan Mukarnaslı Mezar.

Bulunduğu Yer	Bulanık, Günbatmaz Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 23	Kalınlık: 55
	Boy: 210	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Okunmadı	
Malzemesi	Yöreye özgü kahverengi andezit tüf taşı.	
Tarihi	Okunmadı	
Metin	Okunmadı	

Resim:93. Okunamayan mukarnaslı mezar taşı

Diğer Özellikleri: Günbatmaz Köyü Mezarlığı'nda yer alan tarihi iki mezardan biridir. 1 Nolu mezarda olduğu gibi Ahlat Mezarlığı'ndaki mezarlara benzemektedir.

Ayak taşından yapılan ve sandukası olmayan bu mezar, dikdörtgen formulu olup üst kısmında oval niş bulunmaktadır. Nişin bulunduğu kısımda üçgen motiflerle zencerek bezemesi yapılmıştır. Zencerek kısmının alt bölümünde 1 nolu mezarda olduğu gibi mukarnas motifi bulunmakta olup mukarnas motifinin alt kısmında iki sıra yukardan aşağıya ve on iki sıra ise alt alta yazılar mevcuttur. Yazıların tamamı

çizgisel çerçevelere alınmıştır. 1 nolu mezarda yer alan çift başlı ejder motifi, yine baş şahidenin iç yüzünde yer almaktadır. Aşırı tahribattan dolayı okunmamıştır.

2.1.19. Esenlik Köyü Mezarlığı

Köyün karşı yamacında yer alan mezarlıkta birçok tarihi mezar bulunmaktadır. Yörede çok tercih edilen Ahlat taşından ve mermerden yapılan bu mezarlar günümüze kadar gelebilmiştir.

Tablo 95: Okunamayan Mermer Şahideli Mezar

Bulunduğu Yer	Esenlik Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 38	Kalınlık: 10
	Boy: 103	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Okunmadı	
Malzemesi	Mermer Taşı	
Tarihi	1212	
Metin	Okunamadı	

Fotoğraf: 94. Okunamayan mermer şahideli mezar taşı

Diğer Özellikleri: Sadece baş taşı bulunan bu mezar dikdörtgen formda olup üçgen şeklinde son bulmuştur. Mezar baş taşı üçgen bir alınlık şeklinde son bulmaktadır. Üçgen olan kısım gövde kısmından biraz kalın tutulmuştur. Üzerinde sekiz satırlık yazı bulunmakta olup yazılar çerçeve içine alınmıştır. Son satırında yer

alan tarih okunabilmiştir. Taşın yüzeyinde doğal sebeplerden oluşan likenler (yosunlaşma) oluşmuştur.

Tablo 96: Okunamayan Mermer Şahideli Mezar.

Bulunduğu Yer	Esenlik Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 47	Kalınlık: 10
	Boy: 97	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Okunmadı	
Malzemesi	Mermer Taşı	
Tarihi	1212	
Metin	Okunamadı	

Fotoğraf: 95. Mezarın baş taşı

Diğer Özellikleri: Sadece baş taşı bulunan bu mezar dikdörtgen formda olup üçgen şeklinde son bulmuştur. Mermerden yapılan mezar baş taşı, üçgen bir alınlık şeklinde son bulmaktadır. Üçgen olan kısım gövde kısmından biraz kalın tutulmuştur. Üzerinde sekiz satırlık yazı bulunmakta olup yazılar çerçeve içine alınmıştır. Son satırında yer alan tarih okunabilmiştir. Taşın yüzeyinde doğal sebeplerden oluşan likenler (yosunlaşma) oluşmuştur.

Tablo 97: Şeyh El-hacı Beyazıt b. Esseyid Şeyh Musa

Bulunduğu Yer	Bulanık, Esenlik Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 50	Kalınlık: 20
	Boy: 150	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 50	Kalınlık: 25
	Boy: 180	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Okunmadı	
Malzemesi	Yöreyle ait kahverengi tüf taşı.	
Tarihi	1250	
Baş Taşı Metin	Ya Ğafûr Hazîhi merkadu's-saidu's-şehîd el-merhûm el-mağfûr el-alim el-kâmil el-muhtâc-i ilarahmetillahi Teâla Es'seyid Şeyh El-Hacı Beyazıt b. Es'seyid Şeyh Musa	
AyakTaşı Metin	Okunamadı.	

Fotoğraf: 96. Mezarın genel görünümü.

Fotoğraf: 96-a. Baş taşı

Fotoğraf: 96-b. Ayak taşı.

Diğer Özellikleri: Esenlik Köyü Mezarlığı'nda yer alır. Ahlat taşından yapılan bir mezar taşı olup sağlam durumdadır. Baş ve ayak taşında yazılar yer almaktadır. Baş ve ayak taşları hafif yan yatmış durumdadır.

Baş ve ayak taşı sağlam olarak günümüze gelen bu mezar, dikdörtgen formda olup oval bir şekilde son bulan baş taşının iç yüzeyinde yer alan yedi satırlık yazı celi sülüs hatla yazıldığı anlaşılmakta olup yazılar oyma tekniğiyle düzgün çerçevelere alınmıştır. Baş taşı okunaklı olup ayak taşı ise zamanla oluşan yosunlardan ve tahribattan dolayı kısmen okunabilmiştir. Ayak taşı dikdörtgen formda olup üçgen bir şekilde nihayetlendirilmiştir. Ayak şahidesinin üzerinde on bir sıra şeklinde yazılar bulunmakta olup çerçeve içine alınmıştır.

Tablo 98: Şeyh Yusuf b. Şeyh Ali

Bulunduğu Yer	Bulanık, Esenlik Köyü Şehitlik Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 55	Kalınlık: 19
	Boy: 165	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 50	Kalınlık: 19
	Boy: 120	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreyle ait siyah bazalt taşı.	
Tarihi	1255	
Baş Taşı Metin	Nazirâni merkadi ikrau'l- Fatiha Hazihi merkadu's-saîdu's-şehîd el-merhûm el-mağfûr el-muhtâc-i ilarahmetillahi Teâla Şeyh Yusuf b. Ali.	
Ayak Taşı Metin	Okunamadı	

Fotoğraf: 97. Mezarın genel görünümü

Fotoğraf: 97-a. Baş taşı

Fotoğraf: 97-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Sandukasız olan bu mezarın baş ve ayak taşı sağlam olup her iki şahide de zamanla hafif yan yatmıştır. Baş taşı dikdörtgen olup şahidenin iç kısmında sekiz sıra halinde yazılar bulunur. Dış yüzeyinde herhangi bir yazı ve süslemeye rastlanılmamaktadır. Yazılar düzgün çerçeveler içine alınarak kazıma tekniğiyle işlenmiştir. Şahidenin üst kısmı prizma şeklinde son bulmuş olup iç yüzünde yer alan yazılar ise okunabilmektedir.

Ayak taşı dikdörtgen formda olup iç kısmında dört satır yazı bulunmaktadır. Dış yüzünde herhangi bir yazı ve süs ögesine rastlanılmamıştır. İç kısmında yer alan yazılar ise zamanla tahribata uğraması sebebiyle silik olduğundan okunamamaktadır. Her iki şahidede de tezyinat unsurlarına rastlanılmamıştır.

2.1.20. Kurganlı Köyü Mezarlığı

Tablo 99: Mustafa'nın Mezarı

Bulunduğu Yer	Kurganlı Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 50	Kalınlık: 19
	Boy: 145	
Ayak Şahide	En: 50	Kalınlık: 19
	Boy: 125	
Sanduka	En: 80	Kalınlık: 22
	Boy: 175	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye ait volkanik bazalt taşı.	
Tarihi	1314	
Baş Taşı Metin	... Fi Seneti 1314... Mustafa Ruhü İçin Fatiha	

Fotoğraf: 98. Mezarın genel görünümü

Fotoğraf: 99-a. Baş taşı

Diğer Özellikleri: Volkanik tüf taşından yapılan bu mezarın baş taşı sağlamdır. Dikdörtgen formulu üçgen alınlıkla son bulmaktadır. Mezarın iç yüzünde dört sıra yazı kazınmış olup yosunlaşma ve tahribattan dolayı tam okunamamıştır. Mezarın ayak şahidesi zamanla kırılmış muhtemelen resimde görüldüğü gibi mezarın yanına düşmüş vaziyettedir. Mezarın açık sandukası iki tane uzun, iki tane de kısa olmakla beraber dört adet taşla çevrelenmiştir. Şahidede herhangi bir süs ögesine rastlanılmamıştır. İç yüzü kazıma tekniğiyle yazılmış beş satır yazı bulunmaktadır.

Tablo 100: Dağıstan Ümeralarından Abdullah Beyzade Zabtiye Onbaşısı Muhammed Efendi

Bulunduğu Yer	Bulanık, Kurganlı Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 50	Kalınlık: 14
	Boy: 190	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 50	Kalınlık: 14
	Boy: 180	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Arapça-Türkçe	
Malzemesi	Yöreyle ait volkanik tüf taşı.	
Tarihi	1312	
Baş Taşı Metin	Hüve'l- Hayyu'l- Bâki Dağıstan Ümeralarından Abdullah Beyzade Zabtiye Onbaşısı Muhammed Efendinin Ruhu İçün El-Fatiha	

Fotoğraf: 99. Mezarın genel görünüm.

Fotoğraf: 99-a. Baş taşı

Fotoğraf: 99-b. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Açık türbe, kare planlı, 4,5X4,5 m boyutlarındadır. Düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Üç sıra halinde dizilen taşların son sırası taşların her iki tarafı yontularak çatı şeklinde inşa edilmiştir. Bu şekilde ele alınmasının sebebi, yağmur ve kar sularının duvarlara zarar vermesini engellemektir. İçinde yer alan iki mezardan biri günümüze sağlam olarak ulaşmıştır. Sandukasız olan bu mezarın baş taşının serpuş kısmı tahrip edilmiştir. Baş taşının iç yüzünde yedi sıra yazı bulunup kazıma tekniğiyle celi sülüs hatla yazılmıştır. Yazının en üstünde ay motifinin içinde yedi kollu yıldız yer almaktadır. Ay motifinin alt kısmında yedi sıra yazılar sıralanmıştır. Yazılar düzgün dikdörtgen içine alınarak ay motifiyle birleştirilmiştir. Şahidelerin her ikisinde serpuş yer almakta olup ayak ve baş taşındaki serpuşların şekilleri aynı değildir. Baş taşının serpuşu alim serpuşuna benzemekte olup ayak taşının serpuşu asker serpuşuna benzemektedir.

Dikdörtgen planlı ve baş kısmı serpuşla nihayetlenen şahidenin ayak taşının iç yüzündeki dikdörtgen bir çıkıntı kenarları oyularak dört adet yıldız motifi yerleştirilmiştir ve şahidenin serpuş kısmına ay motifiyle alınlık yapılmış olup serpuşun tam ortasında penç motifi bulunmaktadır. Geometrik motifler, kabartma tekniğiyle ele alınmıştır. Bu şahidenin yazılarından da anlaşılacağı gibi bir askere ait olduğu anlaşılmaktadır. Yazılar Sadece baş taşında olan bu mezarın ayak taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır.

2.1.21. Abdalbayazıt Köyü Mezarlığı

Tablo 101: 12 Nolu Asker Mezar

Bulunduğu Yer	Abdalbayazıt Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 52	Kalınlık: 20
	Boy: 230	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 52	Kalınlık: 23
	Boy: 230	
İşleniş Türü	Kazıma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Okunamadı	
Malzemesi	Yöreyle ait volkanik tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 100. Mezarın baş taşı

Fotoğraf: 100-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Mezar, Abdalbayazıt Köyü Mezarlığı'nın doğu bölümünde bir kısım eski mezarların olduğu kısımdadır. Baş taşı ve ayak taşı kısımları günümüze sağlam olarak gelebilmiştir.

Dikdörtgen planlı mezar taşının en üst kısmı yarım daire şeklindedir. Baş taşının dış yüzünde geometrik motifler görülür. Şahidenin dış yüzünde iki adet kılıç bulunup alt kısımları tahrip olmuş vaziyettedir. Kılıç motiflerin alt kısmında su matarası motifi ve en altta kazıma yöntemiyle mihrap motifi yer alır. Baş şahidesinde olduğu gibi ayak şahidesinde de alt kısımda bir adet ortadan ikiye ayrılmış bir mihrap motifi yer almaktadır. İncelediğimiz asker mezarlarında bulunan ateşli silah figürlerinin aksine bu mezartaşında sadece eski savaş aletlerinin olması bu mezarın asker mezar taşlarının arasında en eski olduğunu gösterir. İncelediğimiz mezarlar arasında uzunluk olarak büyük mezarlar gurubuna girmektedir.

2.1.22. Mollakent Köyü Mezarlığı

Mollakent Köyü bulunduğu konum itibariyle her zaman ilim irfan mekânı olmuştur ve hala aynı çizgide devam etmektedir. Köyde birçok tarihi yapı mevcuttur. Bunlardan en önemlisi köyde bulunan mezarlık ve medresedir. Mollakent Köyü Bulanık'ın hatta Muş'un en fazla mezar taşının yer aldığı kabristana sahip bir köydür. Köydeki kabristanda birçok mezartaşına rastlanmıştır. Mezar taşlarının çoğunda mermer izlerine rastlanmıştır. Bölge Ahlat'a yakın olması sebebiyle mezar taşlarında kullanılan malzemeler, süsleme ve teknik özellikleri bakımından büyük benzerlik gösterir. Kabristanda sanat eseri niteliği taşıyan birçok mezar taşı vardır.

Tablo 102: Şeyh Abdulrezzak b. Şeyh Muhammed

Bulunduğu Yer	Mollakent Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 40	Kalınlık: 12
	Boy: 135	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 40	Kalınlık: 12
	Boy: 120	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Serpuş.	
Yazı Dili	Arapça-Osmanlıca	
Malzemesi	Mermer taşı.	
Tarihi	1250	
Baş Taşı Metin	Fatıha Âh mine'l-mevt ve hâletihî Haza merkadu's-saïdu'sş-şehîd el-merhûm el-mağfûr el-âlim el-âbid el-fâdil el-kâmil sâhibu'n-nesebi't-tâhirati ve'l- hasebi'z-zâhirati el- muhtâc-i ilârahmeti ve'l-ğufrân Es'seyid Şeyh Abdurrezzak İbn Şeyh Muhammed.	
Ayak Taşı Metin	İhlas Dad-u feryad el aman bu çarğ elinden el aman yaktı bizi ciğirimiz oldi kan çünkü gitti bu fenadan şeyh kamil la nezir kabildi zulmet cihani oldi alem natuvan sahibi ilim ve sahavet cud-u kerem hem fakirler destkiri görsen ol bir tercuman kendi lütfundan Hudaya rahmet eylegil ana hem neşin olsun anın huru ğilman-u cinan çünkü fenadır bu cihanda yok beka Hüda versin selamet her zaman	

Fotoğraf: 100. Mezarının baş taşı.

Fotoğraf: 100-a. Ayak taşı.

Diğer Özellikleri: Mollakent Mezarlığı'nın kuzey tarafında bir grup tarihi mezarların bulunduğu alanda bulunmaktadır. Etrafı istinat duvarıyla örülmüştür.

Mezarın baş taşı serpuşlu olup dikdörtgen planlıdır. Fatiha ve tarih kısımları dâhil olmak üzere sekiz satır yazı kuşağı yer alır. Serpuş kısmının alt kısmı üçgen alınlıkla tamamlanan şahidenin yazıları eşit çerçevelere ayrılmıştır. Yapıldığı mermer malzemedен dolayı yazıları günümüze sağlam gelebilmiştir ve yazılar okunabilmiştir.

Dikdörtgen planlı ve üst kısmı üçgen alınlıkla son bulan ayak taşının iç kısmında on satır yazı bulunmaktadır. Yazılar eşit çerçeve içine alınmıştır. Şahidenin yazıları sağlam olup günümüze kadar korunabilmiştir. Şahidelerde süsleme unsurlarına rastlanılmamıştır. Her iki şahidede üstten alta doğru bir daralma görünmektedir.

Tablo 103: Salih Ağa b. Ömer Ağa

Bulunduğu Yer	Bulanık, Mollakent Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 46	Kalınlık: 14
	Boy: 135	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 46	Kalınlık: 14
	Boy: 125	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok.	
Yazı Dili	Arapça-Osmanlıca	
Malzemesi	Mermer taşı.	
Tarihi	Yok	
Bağ Taşı Yazısı	Âh kalbî Âh mine'l-mevt ve hâletihî biharâratihî Haza merkadu's-saîdu's-şehîd el-merhûm el-mağfûr el-merhûm el-mağfûr el-mebrûr el-meşkûr kasîru'l-'omr kesîru'l-âmal el-muhtâc-i ilarahmeti ve'l-ğufrân-i mearrıdvân-i Sâlih Ağa İbn Ömer Ağa	
Ayak Taşı Metin	Adetidir cümle halk eyler ol cevru cefa iş bu merkad sahibinden nazar kıl ibret al yok iken misli cihanda görenler etti ana. Ehli tevhid ehli vahted ehli hizmet ehli hal ehli insaf ehli ikram bu idi ....?	

Resim:102. Mezarın baş taşı

Resim:102-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Mollakent Mezarlığının kuzey tarafında bulunan mezar istinat duvarıyla çevrilmiştir. Mezarın baş taşında yedi satır yazı kuşağı bulunur. Şahide dikdörtgen planlı olup üçgen bir alınlıkla nihayetlenmiştir. Yazıları çerçeve içine alınarak kazınmıştır.

Ayak taşında sekiz sıra yazı kuşağı bulunur. Her iki şahide de geometrik şekiller yönüyle benzerlik gösterir. Her iki taşın üçgen alınlık kısmının üstünde dışa doğru bir kare çıkıntı vardır. Mezarda herhangi bir tezyine rastlanılmamıştır.

Tablo 104: İsim yeri okunamayan mezar.

Bulunduğu Yer	Bulanık, Mollakent Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 46	Kalınlık: 14
	Boy: 135	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 46	Kalınlık: 14
	Boy: 125	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Okunmadı	
Malzemesi	Yöreyle özgü volkanik tüf taşı.	
Tarihi	Okunmadı	
Metin	Haza kabru's-saîdu's-şehîd el-merhûm el -muhtâc...	

Fotoğraf: 103. Mezarın baş taşı

Diğer Özellikleri: Mollakent Mezarlığı'nın orta kısmında bir grup tarihi mezarların bulunduğu alanda yer almaktadır. Yöresel taştan yapılmıştır. Sadece baş taşından ibarettir. Baş taşı olarak görülen bu mezarın üst kısmında bitkisel bezemelerden oluşan bir kompozisyon yer alır. Bu kompozisyonda bulunan desen ve motifler şu şekildedir: Dikdörtgen planlı olan bu şahidenin üst kısmında sağlı sollu

olmak üzere iki adet nar stilize edilerek işlenmiştir. Narların hemen alt kısmında yarım üçgen şeklinde dışa doğru çıkıntı yer alır. Üçgen çıkıntının alt kısmında bir üçgen rumili kompozisyon yer almaktadır. Rumi kompozisyonun alt kısmını çizen ince bir çizgi halinde bir ölçülendirmeye üst kısımdaki kompozisyon alanı alt kısımdaki yazı alanına set olmuş, iki kompozisyonu birbirinden ayırmıştır. Üst kısımdaki desenlerin altında yedi satır yazı olup taşın zamanla tahrip olmasından dolayı tam okunamamıştır. Bu bezemelerin altında yedi satır yazı kuşağı görülür. Selçuklu Dönemi özellikleri gösteren mezar taşı, Ahlat'ta bulunan mezar taşlarıyla benzerlik gösterir. Mezarın bazı kısımlarında görülen mermer izleri mezar taşlarının savaşlardan etkilendiğini gösterir.

Tablo 105: Ali b. Kasım

Bulunduğu Yer	Bulanık, Mollakent Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 58	Kalınlık: 26
	Boy: 205	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Arapça.	
Malzemesi	Yöreğe özgü volkanik tuf (Ahlat) taşı.	
Tarihi	Okunmadı	
Metin	Ali b. Kâsım	

Fotoğraf: 104. Mezarın baş taşı Fotoğraf: 104-a. Baş taşı detayı Fotoğraf:104-b. Baş taşı detayı

Fotoğraf: 104-c. Baş taşı detayı

Fotoğraf: 104-d. Baş taşı detayı

Diğer Özellikleri: Mollakent Mezarlığı'nın orta kısmında duvarla çevrilmiş bir grup mezar taşlarının olduğu yerdedir. Yöresel Ahlat taşından yapılan, dikdörtgen formlu bu mezar taşı, incelediğimiz mezar taşlarının içinde en süslü olanıdır. Ahlat'a yakın olması münasebetiyle tezyinat kısımlarının Ahlat mezar taşlarıyla benzerlik gösterir. Şahidenin yüzeyindeki süs öğeleri bu mezar taşının Muş il sınırında en görkemli mezar taşı niteliğini kazandırmıştır.

Baş taşı olarak görülen bu mezarın dış yüzünde bitkisel, geometrik ve hayvani motifler yer alır. Şahidenin dış yüzeyinin en üst kısmı çerçeve içine alınmış ve on iki kısma bölünmüş vaziyette rumi desenler işlenmiştir. Rumi desenlerin hemen altında ince iki adet zikzak zencerek motifi yer almaktadır. Zencerek motiflerin altında tekrar biri ipli diğeri zikzak olmak üzere iki adet zencerek motifi içine alınmıştır. Muhtemelen kabirde yatan kişinin ismi, dikdörtgen bir levha içinde yazılı olup yazıların alt kısmı ince rumi motifleriyle bezenmiştir. Levhanın alt kısmında mihrap motifinin üst kısmına denk gelen iki adet üçgen rumi motifi yer alır. Mihrap motifini çevreleyen üç adet zencerek motifi ve bir adet sülüs yazı kuşağı yer alır. Mihrap motifinin içi ise geometrik künde-kari motiflerle bezenmiş olup künde-kari motiflerin alt zemini ince rumi desenle ve geometrik şems motifleriyle tezyin edilmiştir.

Diğer yüzde ise üstte besmele ve bismelenin hemen altında mukarnaslı süslemeler yer alırken mukarnasın alt kısmı ise sekiz dikdörtgene bölünmüş bir kuşak olup kuşaklardan 3 tanesi ince rumi motifiyle tamamlanmıştır. Rumili motif kuşağının hemen altında dokuz yazı levhasını çevreleyen bir adet yazı kuşağı yer alır.

Şahidenin dört bir tarafında yazı kuşakları yer alır. Yazılar zamanla tahrip olduğundan tam olarak okunamamıştır.

Tablo 106: Tezyinatlı Mezar

Bulunduğu Yer	Bulanık, Mollakent Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 65	Kalınlık: 26
	Boy: 185	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma – kazıma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Okunmadı	
Malzemesi	Yöreye özgü volkanik tüf (Ahlat) taşı.	
Tarihi	Okunamadı	
Metin	Okunamadı	

Fotoğraf: 105. Mezarın genel görünümü

Fotoğraf: 105-a. Mezarın yan görünümü. Fotoğraf: 105-b. Mezarın dış kısmı

Diğer Özellikleri: Mollakent Mezarlığı'nın orta kısmında duvarla çevrilmiş bir grup mezar taşlarının olduğu yerde bulunur. Yöresel Ahlat taşından yapılan, dikdörtgen formlu bu mezar taşı, incelediğimiz mezar taşlarının içinde en süslü ikinci mezar taşıdır. Ahlat'a yakın olması münasebetiyle tezyinat kısımlarının Ahlat mezar taşlarında bulunan motiflerle benzerlik gösterir. Şahidenin yüzeyindeki süs öğeleri bu mezar taşının Muş il sınırındaki en görkemli ikinci mezar olması, mezar taşının sanat abidesi olarak değerlendirilmesi yerinde bir tespit olur.

Baş taşı olarak görülen bu mezarın dış yüzünde bitkisel, geometrik ve hayvani motifler yer alır. Şahidenin iç tarafının üst kısmı sade olup hemen altında mukarnas motifleri yer alır. Mukarnasların bittiği yerde çerçeveye alınmış biri çevresel, altısı ise kıta şeklinde toplam yedi yazı kuşağından ibarettir. Taşın yan yüzeylerine boydan iki adet çizik tekniğiyle oyulmuş yazılar bulunmaktadır.

Şahidenin dış yüzeyinin üst kısmında yer alan örme zencerek motifinden çerçeve yapılmış olup çerçevenin iç kısmında bitkisel motiflerle bezenmiş bir hat levhası yer alır. Zencerek çerçevenin hemen altında bulunan iki adet rumili dallarla giriftli üçgen motif yer almaktadır. İki üçgen motifin tam ortasından itibaren başlayan biri büyük biri de küçük olmak üzere iki adet mihrap motifleri yer alır. Büyük mihrap motifinin içinde rumili sülüs yazı yazılmıştır. Küçük olan mihrap motifi yazısız olmakla beraber yoğun bir bezemeyle karşımıza çıkmaktadır. Mihrap motiflerinin tam ortasının zemini yoğun süsleme olmakla beraber orta bölümün üst kısmı başlık motifli üst üste biri açılmış diğeri açılmamış iki nar motifi yer almaktadır. Nar motiflerinin üst yüzeyinde çok ince işçilikle oyulmuş rumi motifleri görmekteyiz. Bu mezar taşının yanındaki mezartaşını yapan ustayla aynı kişi olma olasılığı yüksektir. Üzerindeki motiflerin yoğun ve muntazam yapılması bu taşta bir sanat eseri olma özelliği katmıştır.

Tablo 107: Yazısız Tek Mihraplı Çift Güneşli Mezar

Bulunduğu Yer	Bulanık, Mollakent Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 57	Kalınlık: 31
	Boy: 200	
Ayak Şahide	En: 52	Kalınlık: 23
	Boy: 150	
Sanduka	En: 50	Kalınlık: 23
	Boy: 120	
İşleniş Türü	Oyma.	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Motif.	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreğe özgü volkanik siyah tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 106. Mezarın baş taşı ve sandukası Fotoğraf: 106-a. Ayak taşı.

Diğer Özellikleri: Mollakent Köyü Mezarlığı'nın orta bölümünde, baş taşı, ayak taşı ve sanduka kısımları sağlam olarak günümüze gelmiştir. Baş taşının üst ve yanlarındaki bordür içerisinde geometrik zikzak bezemeler ile orta kısmın üstü yarım daire, dikdörtgen bir mihrap nişi açılmıştır.

Ayak taşının kenar kısımlarında geometrik motifler, alt kısımdan üste doğru küçülen üç kademeli mihrap nişi içerisinde biri büyük biri küçük olmak üzere iki

adet sonsuzluğu simgeleyen rozet işlenmiştir. Baş taşı, ayak taşı ve sandukada herhangi bir tarihe rastlanılmamıştır. Yapılan süslemelerin tamamı kazıma yöntemiyle yapılmış olup motiflerin arasında sıkça nokta işareti ile süslenmiştir. Mezarın sandukası sade bir masif taştan ibaret olup herhangi bir süsleme ya da yazıya rastlanılmamıştır.

Tablo 108: İsa Ağa b. Meder Taveffa

Bulunduğu Yer	Bulanık, Mollakent Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 40	Kalınlık: 9
	Boy: 100	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 40	Kalınlık: 8
	Boy: 100	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok	
Yazı Dili	Arapça-Farsça	
Malzemesi	Mermer taşı	
Tarihi	1202	
Baş Taşı Metin	Haza merkadu's-saîdu 'ş-şehîd el-merhûm el-mebrûr el-mağfûr el-muhtâc-i ilarahmeti ve'l-ğufrân sâhibetu'l-hayr-i ve'l-ihsân İsa Ağa İbn Meder teveffâ	
Ayak Taşı Metin	Ey çerği harap ez kindei test bidatkırı adet dirnei test tu hal eki sinei tu pişkafent kesi kıymeti ku der sinei test	

Fotoğraf: 107. Mezarın baş taşı

Fotoğraf: 107-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Bu mezar, Mollakent Köyü Mezarlığı'nın doğu bölümünde baş ve ayak taşından oluşmaktadır. Mermerden yapılan mezar taşının baş taşında yedi sıra yazı yazılmış olup en üstteki yazı kısmı tahribata uğramıştır. Yazılar eşit çerçevelere alınmış olup herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamıştır. Ayak

taşında ise altı sıra yazılar bulunur. Yazılar eşit bir çerçeveye alınmıştır. Şahidenin üst kısmında tahribat görülmektedir. Şahidenin üst kısmındaki alınlık kısmı yazısı oyma tekniğiyle yazılmış, diğer kısımları ise kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Şahidede yazılar hariç herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamıştır.

Tablo109: Okunamayan mukarnaslı mezar

Bulunduğu Yer	Bulanık, Mollakent Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 53	Kalınlık: 20
	Boy: 170	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 53	Kalınlık: 17
	Boy: 180	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Motif	
Yazı Dili	Okunmadı	
Malzemesi	Yöreye özgü volkanik kahverengi tuf taşı.	
Tarihi	Okunmadı	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 108. Mezarın baş taşı

Fotoğraf: 108-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Bu mezar, Mollakent Köyü Mezarlığı'nın batı bölümünde baş ve ayak taşından oluşmaktadır. Yöresel tuf taşından yapılan dikdörtgen formda olan bu mezarın baş taşının üst kısmında mukarnaslı süslemeler görülürken alt

kısımda ise dört satır yazı bulunmaktadır. Yazılar zamanla oluşan tahribattan dolayı okunamamıştır.

Ayak taşı dikdörtgen formda olup üst kısmı kavisli bir girinti şeklinde üçgen olarak son bulmuştur. Şahidede herhangi bir yazı ve bezemeye rastlanılmamıştır.

2.1.23. Tatargazi Köyü Mezarlığı

Mezarlık, Tatargazi Köyü'nün karşı yamacında ve köyün içinden geçen derenin kenarında yer alır. İki adet tarihi mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlar Osmanlı'nın son dönemlerine ait olup yöresel taşlardan yapılmıştır.

Tablo110: Ilgaz Olcayto

Bulunduğu Yer	Tatargazi Köyü Mezarlığı.	
Baş Şahide	En: 38	Kalınlık: 18
	Boy: 100	
Ayak Şahide	En: 37	Kalınlık: 15
	Boy: 85	
Sanduka	En: 40	Kalınlık: 5
	Boy: 150	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Serpüş	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye özgü volkanik beyaz tüf taşı.	
Tarihi	1200	
Baş Taşı Metin	El Fatiha Haza Deriğ-i Merhum Ilgaz Olcayto sene 1200	
Ayak Taşı Metin	Okunamadı	

Fotoğraf: 109. Mezarın baş taşı

Fotoğraf: Resim:109-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Bu mezarın baş, ayak taşı ve sandukası sağlam olup üzerinde yoğun likenlerin yer aldığı görülmüştür.

Baş taşı dikdörtgen formludur, üst kısmı ise serpuşludur. Mezar taşındaki serpuş şekline bakarak mezar sahibinin tasavvuf ehli olduğu tahmin edilmektedir. Şahidenin iç yüzeyine yazılan beş satırlık yazıların en alt kısmı hariç, diğerleri kazıma tekniğiyle yapılmış olup zamanla oluşan tahribattan dolayı okunamamıştır.

Mezarın sandukası olup sandukanın etrafı taşlarla örülmüştür. Mezarda herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamıştır.

Ayak taşı dikdörtgen formdadır. Üçgen bir alınlıkla son bulmuştur. Ayak taşında yer alan yazılar ise beş satır olup kabartma tekniğiyle yazılmıştır. Zamanla oluşan tahribattan ötürü tam okunamamıştır.

Tablo 111: Ahmet El Mute Selam Cavidan

Bulunduğu Yer	Malazgirt, Tatargazi Köyü Mezarlığı.	
Baş Şahide	En: 45	Kalınlık: 22
	Boy: 110	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	En: 42	Kalınlık: 22
	Boy: 120	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Yok	
Yazı Dili	Okunmadı	
Malzemesi	Yöreye özgü volkanik kahverengi tüf taşı.	
Tarihi	1299	
Baş Taşı Metin	El Fatiha Ahmet El Mute teveffa Halatihi... Haza Merkadi El Merhumeti El Mebrur	
Ayak Taşı Metin	El İhlas Memun Eleyha... Selam Cavidan	

Fotoğraf: 110. Mezarın baş taşı

Fotoğraf: 110-a. Ayak taşı

Diğer Özellikleri: Bu mezarın baş ve ayak taşı sağlam olup 1 nolu mezara göre daha az yosunlaşma görülmüştür. Baş ve ayak taşında yer alan yazılar kabartma tekniğiyle yazılmıştır. Baş taşı ve ayak taşı dikdörtgen formda olup üçgen alınlıkla son bulmuştur. Şahideler iç yüzeylerinde yedi satır yazı bulunmaktadır. Mezar sandukasız olup şahidelerin ikisinde de üstten alta doğru daralma görülür. Şahidelerde herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamıştır.

2.1.24. Hasanpaşa Köyü Mezarlığı

Mezarlık, Hasanpaşa Köyü'nün girişinde sağ tarafta yer almaktadır. Burada mezarlıkta üç adet tarihi mezar taşı tespit edilmiştir.

Tablo 112: El-Hacı

Bulunduğu Yer	Malazgirt, Hasanpaşa Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 55	Kalınlık: 18
	Boy: 85	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
Sanduka	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma-Oyma.	
Yazı Türü	Sülüs	
Süs Unsuru	Motif	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreye özgü volkanik kahverengi (Ahlat) tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Bimillahirrahmanirrahim İnnellahe Teâla İnnâ Fetahna Leke Es'said Eş'şehid El-Hacı	

Fotoğraf: 111. İç yüzü

Fotoğraf: 111-a. Dış yüzü

Diğer Özellikleri: Sadece baş şahide olarak karşımıza çıkan bu mezar, Ahlat taşından yapılmış olup üst kısmı kırıktır. Baş taşının iç yüzünün alt kısmında kandil motifi işlenmiş olup iki sıra halinde olan yazı hafif niş içine alınmıştır. Dış yüzünde birbirine geçen geometrik ve bitkisel motifler işlenmiştir. Niş motifinin üstünde dikdörtgen bir form içine alınmış iki adet yazı levhası bulunmaktadır. Yazı levhalarının ve nişin etrafında bir yazı kuşağı yer almaktadır. Yazı kuşağının üst kısmında Besmele, yanlarında Fetih Süresi'nin ilk ayeti yazmakta olup mezar taşı tam olarak okunamamaktadır.

Şahidenin dış kısmında yoğun süslemeler göze çarpmaktadır. Mezar taşının dış kısmında rümi desenlerle tezyin edilmiş bir bordür yer almakta olup iç kısmında ise iç içe geçmiş geometrik geçmeli künde-kari motifleri yer alır.

Tablo 3: Yazısız Kandil Motifli Mezar Taşı

Bulunduğu Yer	Malazgirt, Hasanpaşa Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 41	Kalınlık: 40
	Boy: 150	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Nesne	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöre-ye özgü volkanik beyaz tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Yok	

Fotoğraf: 112- Yazısız kandil motifli mezarın baş taşı

Diğer Özellikleri: Sadece şahide olarak karşımıza çıkan bu mezar taşı dikdörtgen formda olup üst kısımları sağlı sollu yarım çember şeklinde yontulmuştur. Beyaz renkli, boydan boya açılan hafif derinlikteki üçgen şeklinde nişin içine kandil motifi yerleştirilmiştir. Şahidede herhangi bir yazıya ya da tarihe rastlanılmamıştır.

Tablo 9: İsimsiz Mezar

Bulunduğu Yer	Malazgirt, Hasanpaşa Köyü Mezarlığı.	
Baş Şahide	En: 58	Kalınlık: 40
	Boy: 180	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Arapça	
Süs Unsuru	Nesne	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreğe özgü volkanik kahverengi (Ahlat) tuf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Bismillahir Rahmanir Rahim Allahü Laaa İlahe İllaa Hüvel Hayyül Kayyüüm. Laa Te’huzühüü Sinetün Velaa Nevm. Le Hüü Maa Fis Semavati Ve Maa Fil Ard.	

Resim:114- İsim yeri okunamayan çocuk mezarın baş taşı

Diğer Özellikleri: Yalnızca bir şahide olarak karşımıza çıkan dikdörtgen bir forma sahip olup Ahlat taşından yapılmıştır. Boydan boya açılan ve hafif derinliğe sahip olan nişin üst ve alt kısmı ovaldir. En üst kısmında ise alttaki şekle bitişik açık daire yapılmış, nişin içi boş bırakılmıştır. Kundağa sarılmış çocuk şeklini andırıldığından çocuk mezarı olması ihtimali yüksektir. Etrafında bir yazı kuşağı bulunmakta olup Ayet-el Kürsi'nin ilk ayeti yazılmıştır. Şahidede isim ve tezyinata rastlanılmamıştır. Taşın ortasında kim tarafından yapıldığı belli olmayan bir delik açılmıştır.

2.1.25. Değerli Köyü Mezarlığı

Tablo 115: İsim Yeri Okunamayan Kırık Şahideli Mezar.

Bulunduğu Yer	Malazgirt, Değerli Köyü Mezarlığı.	
Baş Şahide	En: 66	Kalınlık: 25
	Boy: 100	Sanduka: Yok
Ayak Şahide	Yok	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Arapça	
Süs Unsuru	Motif	
Yazı Dili	Arapça	
Malzemesi	Yöreyle özgü volkanik tüf taşı.	
Tarihi	Yok	
Metin	Bismillahirrahmânirrahîm. Kul hüvellâhü ehad Allâhüssamed Lem yelid ve lem yüled Ve lem yekün lehû küfüven ehad	

Fotoğraf: 114. İsim yeri okunamayan kırık şahideli mezarın taşı

Diğer Özellikleri: Bu mezar, Değerli Köyü'nün doğu yamacında yer alan mezarlıkta bulunmaktadır. Yalnızca şahide olarak karşımıza çıkan bu mezar taşı, dikdörtgen bir formdadır. Şahidenin baş veya ayak taşı olduğu tespit edilememiştir. İç yüzeyinde yer alan yazılar, dikdörtgen bir niş içine yerleştirilmiş olup dış kenarı

geometrik üçgen motiflerin yer aldığı iki sıra bordürle sınırlanmaktadır. Taşın dış yüzeyine üçgene benzer geometrik motif içinde yazıların yerleştirildiği görülmektedir. Volkan tüfü taşından yapılan bu mezardaki yazıların sadece bir kısmı okunabilmiştir. Taşın alt kısmında yer alan yazılar zamanla oluşmuş tahribattan dolayı okunamamıştır. Şahidenin dış yüzeyi sade olup herhangi bir yazı veya süsleme ögesine rastlanılmamıştır.

2.1.26. Oğlakçı Köyü Mezarlığı

Mezarlık, köyün güneybatısında bulunan hafif bir tepelik üzerinde yer alır. Günümüzde de defin işlemlerinin yapıldığı bu mezarlıkta bir adet tarihi mezar bulunmaktadır. Baş ve ayak taşları sağlam durumdadır

Tablo 116: 13 Nolu Asker Mezarı.

Bulunduğu Yer	Oğlakçı Köyü Mezarlığı	
Baş Şahide	En: 45	Kalınlık: 16
	Boy: 100	
Ayak Şahide	En: 50	Kalınlık: 16
	Boy: 105	
Sanduka	En: 40	Kalınlık: 40
	Boy: 110	
İşleniş Türü	Kabartma	
Yazı Türü	Yok	
Süs Unsuru	Nesne	
Yazı Dili	Yok	
Malzemesi	Yöreye özgü volkanik tüf taşı.	
Tarihi	1141	
Metin	Yok	

Resim:115. Mezarın genel görünüm

Resim:115-a. Baş taşı

Diğer Özellikleri: Baş, ayak ve sanduka taşı sağlam olan bu mezarın yörede kullanılan taştan yapıldığı anlaşılmaktadır. Baş taşı dikdörtgen formlu olup üçgen alınlıkla son bulmaktadır. Süslemeler baş taşının iç yüzeyinde yer almaktadır. Birbirine paralel uzanan üç adet silah motifinin üstünde dikey bir kılıç motifi yerleştirilmiş ve silah motiflerinin yan tarafına su matarasına benzer bir obje yapılmıştır.

Ayak taşı ve sandukada herhangi bir süsleme yoktur. Mezarın sandukası dikdörtgen bir formda olup üst kısmı üçgen pirizma şeklinde nihayetlendirilmiştir. Mezarda baş taşındaki tarih hariç hiçbir yerinde yazıya rastlanılmamıştır.

2.2. DEĞERLENDİRME

2.2.1. MEZAR TIPLERİ

Muş ilinde incelenen mezarlıklar birbirlerinden farklı özellikler sergilemektedir. Mezar taşları üzerindeki bazı motiflerin işlenişi bölgedeki diğer illerde bulunan örneklerle farklılıklar sergilemektedir (Kılavuz, 2008). Alan çalışmamızda Muş'ta beş farklı mezar formuyla karşılaşılmıştır. Bu mezar tipleri şöyledir;

2.2.1.1. Toprak Tipi Mezarlar

Toprak tipi mezarlar, genellikle çift ya da tek şahideden oluşan ve toprağa saplamak için şahidenin alt kısmına bir çıkıntı veya bir sivrilik bırakılarak toprağa saplanması daha kolay olan bir mezar taşı tipidir. Muş ilinde 116 adet mezar incelenmiştir.

Tablo 117: Toprak Tipi Mezarlar

<i>Toprak tipi şahide olan mezarlar</i>	
Mezarların Bulunduğu Yer	Resimler
Kale Mahallesi	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16.
Aydın Mahallesi	21,22,23.
Ekindüzü Köyü	24.
Kayaşık Köyü	26-a, 26-b, 27, 27-a.
Çatbaşı Köyü	28-a.
Güzeltepe Köyü	30-a, 31-, 31-a, 32, 33.
Büvetli Köyü	34, 35-a, 35-b, 36-, 37-a, 37, 39, 39, 40, 41-41-b, 42, 44.
Koğukrtaş Köyü	45-, 45,a, 46, 47-, 49-, 49-a, 50-, 51-, 51-b, 52-a.
İçboğaz Köyü	55, 56-a, 57.
Pınarüstü Köyü	62, 62-b.
Sarmaşık Köyü	64, 65, 70, 73.
Tan Köyü	73.
Yolgözler Köyü	75, 76, 78, 78-b, 79, 80, 81-a.
Yolgözler Köyü Şehitlik	81-c, 86, 87, 88, 89-a, 89-b, 90.
Yokuşbaşı Köyü	91.
Esenlik Köyü	94, 96-a, 96-b, 97-a, 97-b.
Abdalbayazıt Köyü	100, 100-a.
Mollakent Köyü	101, 101-a, 123, 123-a, 103, 107, 107-a, 108, 108-a.
Hasanpaşa Köyü	111, 112, 113.
Değerli Köyü	114.
TOPLAM	98

2.2.1.2. Kaideli mezarlar

Kaide; mezar şahidesinin alt kısmında bir çıkıntı bırakmak şartıyla şahidenin üstüne koyulması için kare ya da dikdörtgen bir taş vb. malzemedен yapılan, defin işlemi gerçekleştikten sonra mezarın baş veya ayak kısmına yerleştirilen içi şahidenin alt çıkıntı yerinin ölçüsüne göre oyulan veya kesilen taşın adıdır. Kaide tabiri bir sadece mezar taşları terimi olmadığı gibi diğer mimari uygulamalarda sıkça kullanılır.

Tablo118: Kaideli Mezarlar

<i>Kaideli mezarlar</i>	
Mezarların Bulunduğu Yer	Resimler
Kale Mahallesi	12,
Aydın Mahallesi	22, 21, 23.
Çatbaşı Köyü	27,b, 28, 29-b,
Merkez	50-a, 53,
İçboğaz Köyü	59-,b, 60-,b,
Yolgözler Köyü	77.
Yolgözler Köyü Şehitlik	81.
TOPLAM	17

2.2.1.3. Sandıklı Mezarlar

Genellikle ölünün defin işleminden sonra en son yapılan işlem olan, mezarın üzerini kapatmak veya süslemek için yapılan dikdörtgen vb. şekillerden ibaret olan, taş veya vb. malzemeden yapılan kütsel taş yapılara mezar sandığı denir. Mezar sandıkları ağır oldukları için genellikle doğa olaylarından etkilenmezler fakat yörede defineciler tarafından tahrip edilip yerlerinden sökülen ve kırılan birçok mezar sandıkları mevcuttur. Bazı sandukalar toprağın veya otların arasında kaldığı için resimleri çekilememiştir.

2.2.1.3.1. Açık Sandıklı Mezarlar

Defin işlemi bittikten sonra mezarın etrafını veya şahidelerin hizasında mezarı çevrelemek için yan yana veya üst üste dizilen taş vb. sağlam dayanıklı malzemeden inşa edilen orta kısmının toprakla kapatıldığı yapılara açık sandıklı mezar denir.

Tablo 119: Açık Sandıklı Mezarlar

<i>Açık Sandıklı mezarlar</i>	
Mezarların Bulunduğu Yer	Resimler
Aligedik Köyü	17,18
İçboğaz Köyü	54
Pınarüstü Köyü	61,62.
Sarmaşık Köyü	63
Yolgözler Köyü	81,82, 83.
Kurganlı köyü	98, 99.
Tatargazi Köyü	109
TOPLAM	12

2.2.1.3.2. Kapalı Sandık Mezarlar

Kapalı sandıklı mezarlar defin işlemi bittikten ve mezar yerinin toprağa iyice oturduktan sonra mezarın tamamını yani şahidelerde dâhil olmak üzere mezarın en üst kısmında kütleli bir taş vb. malzemelerle kapatılıp mezarın yükseltilmesi olayına denir. Bölgede karşılaştığımız mezarların sanduka tipleri üç şekilde inşa edilmiştir. Birincisi, şahideleri ayrı sandukaları ayrı şekilde direkt toprağa saplanılarak yapılanlardır. İkincisi, şahidelerin alt kısmına kaide koyulup kaide ve sanduka taşı birbirinden bağımsız bir şekilde inşa edilmiş olanlar. Üçüncüsü ise sanduka taşına bir oyuk açılarak içine yerleştirilen şahidelerle beraber yükseltile ve lahit şeklinde oluşurlardır.

Tablo 120: Kapalı Sandık Mezarlar

<i>Kapalı Sandık Mezarlar</i>	
Mezarların Bulunduğu Yer	Resimler
Yukarı Sızma Köyü	16-a.
Aligedik Köyü	19-a.
Elmabulak Köyü	43.
Korkut Merkez	52-b.
İçboğaz Köyü	58.
Sarmaşık Köyü	66, 67, 68.
Sazlıkbaşı Köyü	69, 71, 72,
Yolgözler Köyü	74, 84.
Mollakent Köyü	106,
Oğlakçı Köyü	115.
TOPLAM	15

2.2.1.4. Serpuşlu Mezar Taşları

Osmanlı mezarlıklarında 16 ve 17. yy. başlarından itibaren serpuş/başlık kullanımının nedenleri üzerine birçok iddia ortaya atılmıştır. Araştırmacılar tarafından siyasi, kültürel ve dini sebeplerden dolayı bu hususta kesin bir ittifaktan bahsetmek mümkün değildir. Değerlendirmelerimize göre bu uygulama, Osmanlı Devleti'nin demografik yapısındaki değişimin bir yansımasıdır. Osmanlı Devleti'nin sınırları yeni fetihlerle genişlemiş ve bu genişlemeyle birlikte gayr-ı müslim nüfusta hissedilir bir artış yaşanmıştır. Bu artış mezarlık alanlarına da yansımış ve zaman içerisinde Müslümanlar kendilerine ait şahideleri diğerlerinden ayıran bir takım alametleri icat etmişlerdir ki bu uygulamaya "kime benzerseniz onlardan olursunuz" Hadis-i Şerif'in temel oluşturduğu iddia edilebilir (Kökrek, 2016).

Muş ilinde incelediğimiz serpuşlu mezar şahideleri şekil itibariyle farklılıklar gösterir. Anadolu'nun her yerinde karşılaştığımız bu şahideler Muş ilinde de ölen kişiye özel yaptırılan serpuşlar mevcuttur. Bu serpuşların şekli, ölen kişinin sosyal statüsünü, hangi meslek gurubundan olduğunu, hangi tarikat mensubuna ait olduğunu vb. konular hakkında bizlere bilgi vermektedir. Muş ilinde rastlanılan serpuş çeşitleri şu şekildedir; âlim serpuşları, asker serpuşları, tasavvuf ehli kişilerin serpuşları, memur serpuşları ve çocuk mezarı serpuşları olmak üzere altı çeşittir.

Tablo 121: Serpuşlu Mezar Taşı Olan Mezarlar

<i>Serpuşlu Mezar Taşı olan mezarlar</i>	
Mezarların Bulunduğu Yer	Resimler
Aligedik Köyü	17, 18, 19,
Çatbaşı Köyü	27, 28, 29.
Pınarüstü Köyü	61-a, 62-a,
Sarmaşık Köyü	64,
Yolgözler Köyü	79,
Yokuşbaşı Şehitlik	91,
Kurganlı Köyü	99.
Mollakent Köyü	101.
Tatargazi Köyü	109.
TOPLAM	14

2.2.1.5. Bezemeli mezar Taşları

Mezarda defin işlemi bittikten ve ölünün üstüne atılan toprak iyice oturduktan sonra taş vb. metaryalların üzeri yontularak veya kazıyarak farklı şekillerde oluşturulan çeşitli motiflerle vücuda getirilen kompozisyonlara, bezemeli taşlar denir.

Her yörede olduğu gibi Muş ilinde de farklı motifler kullanılarak sülenen mezar taşlarıyla karşılaşıyoruz. Muş mezar taşlarının üzerinde bitkisel, geometrik ve farklı nesnelere meydana gelen stilize edilmiş veya deformasyona uğramış bezemeler, birçok mezar taşında yer alır.

2.2.1.5.1. Bitkisel Bezemeli Mezar Taşları

Tablo 122: Bitkisel Bezemeli Mezarlar

<i>Bitkisel Bezemeli mezar taşlı mezarlar</i>	
Mezarların Bulunduğu Yer	Resimler
Yolgözler Köyü Şehitlik	86.
Mollakent Köyü	103, 104-b, 103.
TOPLAM	4

2.2.1.5.2. Geometrik Bezemeli Mezarlar

Tablo 123: Geometrik Bezemeli Mezarlar

<i>Geometrik Bezemeli mezarlar</i>	
Mezarların Bulunduğu Yer	Resimler
Aydın Köyü	20, 22.
Büvetli Köyü	34.
İçboğaz Köyü	56.
Sarmaşık Köyü	68-b.
Yolgözler Köyü	74-,a,b.
Yolgözler Köyü Şehitlik	81-a,b, 82-,a, 83-a,b, 84-a,b, 85, 86-a, 87, 88-a, 89-,a,b, 90.
Günbatmaz Köyü	92, 93.
Kurganlı Köyü	99-a,b,
Mollakent Köyü	104-,a,b,c,, 105-,a,b, 106-.a, 108-,a.
Hasanpaşa Köyü	111-,a,
Değerli Köyü	114.
TOPLAM	44

2.2.1.5.3. Nesne ve Silah Bezemeli Mezar Taşları

Eski çağlardan beri bir gelenek haline gelen, defin işlemi gerçekleştirildikten sonra mezar taşlarının üzerine kişinin sosyal statüsünü belirtmek ve dünya hayatındaki meşguliyetini resmetmek amacıyla genellikle mezar şahidelerinin üzerine çeşitli nesnelere yapılır. Bu geleneği Muş ilinde de açık bir şekilde görmek mümkündür.

Muş ilinde incelediğimiz çok sayıda nesne ve silah bezemeli mezar taşları şu şekildedir: olmak üzere toplamda yirmi adet nesne ve silah bezemeli mezar taşı tespit edilip incelenmiştir.

Tablo 124: Nesne ve Silah Bezemeli Mezarlar

<i>Nesne ve Silah Bezemeli Mezarlar</i>	
Mezarların Bulunduğu Yer	Resimler
Yukarı Sızma Köyü	16,
Büvetli Köyü	38, 39, 40, 42.
Koğuktaş Köyü	46,
Sarmaşık Köyü	67-a, 68-a,
Sazlıkbaşı Köyü	69-b.
Tan Köyü	73-b.
Yolgözler Köyü	74-b, 75-b, 76,b, 77-a, 78, 80,
Yolgözler Köyü Şehitlik	86-a,
Abdalbayazıt Köyü	100-,a.
Oğlakçı Köyü	115-a.
Değerli Köyü	114.
TOPLAM	21

SONUÇ

Günümüzde mezar taşlarına gereken itinanın gösterilmemesi sonucunda mezar taşlarının yıkıldığı, tahrip olduğu ve kırıldığı görülmektedir. Bilinçsiz ve bilgisiz kişilerin mezarlıklarda, define arama sırasında oluşturdukları tahribatlar görülmektedir. Yüzey araştırması yapılan dönemde kabristanlardaki çoğu mezarın bakımsızlıktan otlar arasında kaybolduğu, yazılarının silindiği, taşlarının kırıldığı ve bir bölümünün toprağın altında kaldığı görülmüştür. Bu nedenle mezar taşlarının fotoğraflarının çekilmesi, ölçülerinin alınması ve mezar taşlarındaki bilgilerin değerlendirilmesinde birçok sorunla karşılaşmıştır.

Tarihi mezar taşları üzerine yapılan bu çalışmada, bu yapıların diğer sanat eserleri gibi yapıldıkları dönem ve coğrafya hakkında önemli mesajlar içermektedir. Tarihi mezar taşları aynı zamanda insanların ortak inançlarının, geleneklerinin ve sanat tarzlarının göstergeleridir. Mezar taşları, insanlık kültür tarihinin geçmiş ve geleceği arasında bir köprü görevini üstlenmektedir. Muş'un mezar taşları da yörenin özelliklerini, kültürünü ve estetik zevkini günümüze aktaran kültür abideleridir.

Bir toplumun kültür, gelenek ve inanç sistemlerindeki değişimini mimari unsurlarda açıkça görmekteyiz. Bu değişimin en güzel göstergeleri olan mezar taşlarının etkilerini, mezar taşlarındaki süsleme ve yazı çeşitlerinin özellikle geleneksel sanatlar alanındaki yansımaları Muş ilinde de açık bir şekilde görmekteyiz. Özellikle Ön Asya ve Orta Asya toplumlarında görülen mezar taşlarının yapımı ile bu geleneğin uzantısı olan mezar kültürünü Muş'ta da görmek mümkündür. Bu çerçevede Anadolu'da yaşamış ve yaşamakta olan toplumların mezar yapımındaki kültürel yaratının ve ölü gömme geleneğinin inançlara göre farklılığı "Muş Merkez – Varto – Bulanık – Malazgirt – Korkut – Hasköy" ilçelerindeki mezar taşlarının incelenmesi neticesinde ortaya konulmuştur.

Muş ili merkez, ilçe, köy ve mezralarda eski dönemlerde hemen hemen her mahallede mezarlık bulunmaktaydı. Eski mahalle içi kabristanlar günümüze kadar korunaklı bir vaziyette ulaşmadığı için Muş yöresinde tarihi mezar taşlarının birçoğunun yok olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte yeni definlerin eski mezar taşlarının yok olmasına neden olduğu görülmektedir.

Bitlis, Erzurum, Van ve Diyarbakır illerine yakın olması münasebetiyle Muş ili mezar tiplerinin belirtilen illerdeki mezar taşlarının formlarıyla benzer özellikler taşıdığı görülse de bu yapıların kendi içerisinde ve bölgeden bölgeye farklılıklar gösterdiği de tespit edilmiştir. Yapılan incelemelerde bu yapıların Muş iline ait tabirler ve mezar yüzeylerine yazılan yazıların yörede kullanılan dil çeşitliliğine uygun olduğu da görülmektedir. Araştırmamız esnasında Muş mezar taşlarında görülen yazı sivilizasyonlarının farklılığı (sülüs, celi sülüs, talik, rika) ve kullanılan dil çeşitliliği (Türkçe, Arapça, Farsça) açısından Muş ilinin geçmişteki kültür ve medeniyeti hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca Muş'ta bulunan mezartaşları formları, kullanılan malzeme ve işleniş türü ilçeden ilçeye hatta köyden köye farklılık gösterir.

Anadolu'nun diğer illerinde kitabe başlığında meftunun ismi veya "Hüvel Hayyül Baki-Ya Baki" vb. gibi tabirlerle başlaması alışılmış bir durum iken Muş ilinde mezar şahidelerinin ilk kelimelerinin dua talebi (Fatiha, İhlas) ile başlaması ve kitabenin üst kısımlarında vefat tarihin bulunması, Muş ilindeki mezar taşlarının önemli bir farklılığını ortaya koyar.

Muş ilinde bulunan mezarların çoğu, kaideleri ve şahideleri yerinden söküldüğü veya zamanla oluşan toprak erezyonundan etkilendiği için kaide kısmı toprağın altında kalmıştır. Bu nedenle şahideler, kaideler ve sandukalar birbirinden bağımsız vaziyette farklı yerlerde bulunmaktadır. Yüzyıllardır tabiatın ve insanların zararlı etkisine rağmen mezar taşlarının bir kısmının sağlam bir şekilde günümüze ulaştığı da görülmektedir. Ayrıca il genelinde yeni yapılan mezar taşlarının yüzyıllardır devam eden formun benzeri nitelikte işlenmesi bu yapıların bölge insanının toplumsal yaşantısına yönelik algıları hakkında araştırmacılara önemli veriler sunmaktadır.

Bu çalışmanın evrenini Muş merkez, ilçe, belde ve köylerdeki tarihi mezar taşları oluşturmuştur. Örneklem olarak Muş merkez ve ilçelerde bulunan 115 adet mezar taşı seçilmiş ve bu mezar taşları tipoloji, malzeme, kitabe, tarih, süsleme tekniği ve süsleme çeşitleri bakımından incelenmiştir. Hazire, türbe ve bahçe içerisinde bulunan mezar taşlarının tipolojik olarak şahide ve şahideli sanduka şeklinde yapıldığı görülmüştür. Genellikle 13 ve 19. yüzyıllar arasında yapılmış şahideler üzerindeki yazılardan mezarın kime ait olduğu ve mezar tarihi

anlaşılmaktadır. Malzeme olarak genelde yöreye özgü volkanik tuf taşı ve bölgeye yakınlığı itibariyle Ahlat taşı kullanılmakla birlikte, mermer, beyaz renkli taş, ve kara taş malzemeden yapılmış örneklere de rastlanmaktadır. Ayrıca bu yöreye ait mezar taşlarının Ahlat mezar taşları kadar sanat açısından değerli olduğu söylenemez. Muş iline ait mezar taşlarındaki gerek süsleme unsurlarının çeşitliliğinin azlığı gerekse yapı malzemelerindeki dayanıklılığın yeterli düzeyde olmayışı karşılaştırmanın önemli hususları olarak göze çarpmaktadır. Araştırma kapsamında bazı mezar taşlarında yoğun süs unsurlarının kullanıldığı belirlenmiştir. Süsleme çeşidi olarak şahidelerin ve sandukaların yüzeylerinde bitkisel, geometrik ve çeşitli kullanım eşyalarından oluşan süslemelerin yer aldığı görülmüştür. Çoğunlukla ildeki mezar taşlarının sade bir yapıda olduğu tespit edilmiştir.

Yazıları okunabilen mezar taşlarının 13. yy.a kadar uzandığı görülmektedir. Bu mezar taşlarında birbirinden farklı deyimler ve edebi şiirler yer almaktadır. 49 nolu mezarda rastladığımız bir bayana Sufi mahlasının verilmesi dikkat çekicidir. Dolayısıyla Muş ilinde kadınların sosyal yaşamın önemli bir parçası olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, F. (2015). *Bayburt'a ki Türbeler ve Mezar Taşları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Alevilikte Cenaze Törenleri (2018, Mayıs 14).
<http://www.alevi.org.au/alevilik/cenaze.asp> adresinden 14 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.
- Artun, E. (2002). Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri, Ankara: TÜRKSEV Yayınları.
- Aslan, R. (2016). *Müdürrislerin Toplumsal Yaşamdaki Rolü: Muş Örneği*, Ünidap Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı Bildiri Kitabı, Cilt 1, Erzurum: Mega Ofset
- Aslan, R. (2016). *Müdürrislerin Toplumsal Yaşamdaki Rolü: Muş Örneği*, Ünidap Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı Bildiri Kitabı, Erzurum: Mega Ofset, Cilt 1,
- Aslanapa, O. (1991). *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Aslanapa, O. (19939). *Türk Sanatı El Kitabı*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aslanapa, O. (2016). *Türk Sanatı*, İstanbul: Faber Yayınevi.
- Atalan, M. (2006) “Şia'da Cifr İlminin Yeri”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, cilt: IX, sayı: 25, s. 109-123
- Avrasyada Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü (2018 Mayıs 20)
https://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/Avrasya'daveTürklerdeMezarProf_Dr_HasanBAHAR.pdf 20 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.
- Aykan, G. (2015). *Tarihte Muş & Muş'ta Tarih*, Muş Valiliği, Ankara: Öz-Gem Ofset Matbaacılık.

- Azizi, N. Z. (2009). *Zerdüştlüğün Kutsal Kitabı (Avesta) Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Bahar, H. (2010). Avrasya'da Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü, *S.Ü Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi*, s. 267-304
- Bedirhan, Y. (2014). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bekli, Y. (2011). *Türk Sanatında Avrasya Üslubunun Evreleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Bozkurt, F. (2000). *Çağdaşlaşma sürecinde Alevilik*, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Can, Y. ve Gün, R. (2012). *Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, İstanbul: Kayhan yayınları.
- Çağlayan, E. (2014). *Makalelerle Muş*, Muş: Muş Alparslan Üniversitesi yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Erken Devir Türk Sanatı*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Danık, E. (1993). *Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezartaşları*, Ankara: Türk kültürünü araştırma enstitüsü.
- Dikmen, A. (2015). Değişik Din Ve Mezhep Müntesiplerinin Ölümle Gelen Sosyal Birliktelik Algıları Ve Ölümü İçselleştirme Uygulamaları (Diyarbakır Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, (40), s. 147-178.
- Doğan, B. (2009). *Edirne Gazi Mihal Camisi Haziresindeki Mezar Taşları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Ecer, A.V. (1983) Şia ve Doğuşu, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, s.131
- Ekmekçi, M. (2014). *Muş Halk Kültürü*, "Dünü bugüne, bugünü de yarına bağlayan kaynak eser; "Muş'un Kimliği", Adana: Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.

- Erbaş, A. (2000). *Zerdüştlükte Din Anlayışı*, Ankara: Dinler Tarihi derneği Yayınları.
- Erseven, C. E. (1983). *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: M.E.B. Basım evi.
- Eser, M. (2014). “Muş İsminin Menşei üzerine Bir Değerlendirme”, *Ekev akademi dergisi*, 58, s.212.
- Eser, M. (2014). Selçuklular Döneminde Muş ve Çevresi, *Turkisch Studies Dergisi*, s. 185-207.
- Findley, C. V. (2008). *Dünya Tarihinde Türkler*, 2. Baskı, İstanbul: Kitap yayınevi.
- Gömeç, S. (1998) Şamanizm ve Eski Türk Dini, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, s. 38-52
- Gömeç, S. (2012). *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara: Berikan Yayınevi
- Günel, Z. (2006). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Güngör, E. (2011). *Tarihte Türkler*, İstanbul: Ötüken Yayınları
- Güngör, H. (1998). *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kayseri: Kıvılcım Yayınları
- Hanoğlu, C. (2006). *Erzurum Merkezde Camii Hazirelerinde bulunan XVIII.-XIX. y.y. Mezar Taşları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk.
- Hovannısiyan, R. (2016). *Bitlis ve Muş Tarihi Kentler ve Ermeniler*, (Çev: Zılal Kılıç), İstanbul: Aras Yayıncılık.
- İbrahimgil, M. Z. (2015). *Sanat Tarihi*, Ankara: Koza Yayınları.
- İltar, G. (2003). Eski Türklerde Mezar Kültü ve Günümüze Yansımaları, *Gazi üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 27, s. 7-16
- İslamiyetin Doğuşu ve Yayılışı, 2018 Mayıs 25).
http://www.dersimiz.com/ders_notlari/İslamiyetin-Dogusu-ve-Yayilisi-oku-21331.html 25 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.

- İslamoğlu, M. (2012). *Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meal-Tefsir*, İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Karamağaralı, B. (1992), *Ahlat Murfezar Taşları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,
- Kaya, H. (2013). *Tarihten Günümüze Alevilik ve Kızılbaşlık*, Ankara: Sınırsız Yayıncılık.
- Kılavuz, B. N. (2008).Orta çağ ve Sonrası Muş İli Yüzey Araştırması, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* (ISSN: 2147-0626), (305-306)
- Kılavuz, B. N. (2013). Ortaçağ ve Sonrası Muş İli Yüzey Araştırması 2010 Varto, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* (ISSN: 2147-0626), Malazgirt: s. 33-53.
- Kısa, M. (2013). *Kısa Açıklamalı Kuran-ı Kerim Meali*, Konya: Sebat Matbaacılık.
- Korkmaz, E. (2008). *Anadolu Aleviliği*, İstanbul: Berfin Yayınları.
- Koyunoğlu, A. H. (2013). *Kitabe-i Seng-i Mezar*, İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Kökrek, M. (2016). Osmanlı Mezarlık Ve Mezar Taşı Kültür Temelleri Üzerine Bir Deneme, *Kültür Sanat Dergisi*, 48, s.65-67.
- Meydanlı, A. (1991). *Zerdüştlük ve Öğretisi*, Stockholm,
- Muş 1989, (1989). *İki Nokta, Basın Yayın Tanıtım Organizasyon*, İstanbul: Kervan Matbaacılık.
- Muş Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, (2016). Muş İli 2015 Çevre Durum Raporu, Muş.
- Nevevi, İ. (2014). *Riyazü's Salihin*, Konya: Hüner Yayınevi.
- Onat, H. (1997). Şiiliğin Doğuşu Meselesi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 36, s.79.
- Onay, İ. (2013). İslamiyet'ten Önce Türklerde Ölüm Anlayışı ve Defin Yöntemleri, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7, s. 232-244.

- Ögel, B. (2000). *Türk Mitolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, A. R. (2000) *Mezar Tasları Üzerindeki Sembolik İfadeler, Kaybolan Medeniyetimiz, Hekimoğlu Ali Pasa Camii Hazinesi'ndeki Tarihi Mezar Tasları*, İstanbul: (Damla Yayınevi).
- Özterzi, S. (2011). *Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sami Y. (2011). *Cumhuriyet Döneminin İlk Nüfus Sayımına (1927) Göre Muş İlinin Nüfus Özellikleri*, *Akademik Bakış Dergisi*, 24, (3-5)
- San, M. S. (1966). *Doğu Anadolu Ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi*, Ankara, Yargıçoğlu Matbaası
- Sayılan, H. (2007). *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyelinin Coğrafi Açından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Seyfeli, C. (2014). Ermeni Kilisesi'nin Bir Ritüeli Olarak Sivil Cenaze Merasimleri, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 80, , s.103-107..
- Sular, M. E. ve Salmazem M. (2014). Müslüman İran'da Zerdüşti Kimliğinin İnşası, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Anemon*, 2 , s.274-276.
- Şener, C. (2010). *Alevilik Olayı Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi*, İstanbul: Etik Yayınları.
- Şiiliğin Doğuşu Meselesi (2018 Mayıs 10).
(<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/781/10021.pdfqq> 10 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.
- Şimşek M. (2003). *Süryaniler ve Diyarbakır*, İstanbul: Kilim Matbaacılık.
- Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve Ölüm*, İstanbul: Pinhan Yayınları.

Tüfekçioğlu, A. (2003) Siirt Mezar Taşlarında İmzası Bulunan Sanatkârlar, *Uluslararası sosyal Arştırmalar Dergisi*, 6 (25), s. 550-564

Türkçe Kuran Meali, (2018 Mayıs 22) <http://www.kuranfihristi.net/ayetleri/> 22 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (2013). Seçilmiş Göstergelerle Muş.

Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller (2018 Mayıs 12). <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/41.php> 12 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.

Ünver, A.S. (1978). 14. Asırda Anadolu'da Selçukluların An'anesine Bağlı Mezar Taşları Üzerine, *Vakıflar Dergisi*, 12,

Yılmaz, B. (2009). *Muş Vakıfları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Yuca, S. (2011). Cumhuriyet Döneminin İlk Nüfus Sayımına (1927) Göre Muş İlinin Nüfus Özellikleri, *Akademik Bakış Dergisi Nisan – Mayıs – Haziran – Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 24 s.1-31.

Zerdüştlük (2018 Mayıs 18).

<http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/71272/42566/zerdustluk-maniheizm.pdf> 18 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.

Zerdüştlük, Zerde ve Hukuk (Avesta). (2018 Mayıs 26).

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/335/3394.pdf> 26 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.